

96
XNDW

izPR98T

CADERNOS DE LINGUA

E
o
L
N
a

24

Mo

2002

REAL
ACADEMIA
GALEGA

ZnDw

— 10 —

R(05)/3

CADERNOS DE LINGUA

24

2002

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Director: Constantino García
Vicedirector: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luís Regueira
Secretaria: María do Carme Pazos Balado

Consello de redacción:

Carlos Díaz Abraira, Xermán García Cancela, Antón López Dobao,
Miguel Pérez Pereira, Modesto A. Rodríguez Neira

Comité científico:

R. Álvarez Blanco (Un. Santiago), J.A. Argente Giralt (Un. Aut. Barcelona), Takekazu Asaka (Un. Azabu), Michel Contini (Un. Stendhal de Grenoble), F. Fernández Rei (Un. Santiago), P. García Mouton (CSIC Madrid), Taina Hämäläinen (Un. Helsinki), Johannes Kabatek (Un. Freiburg), R. Lorenzo Vázquez (Un. Santiago), C. de Azevedo Maia (Un. Coimbra), David Mackenzie (Un. Corcaigh), Lorenzo Massobrio (Un. Torino), Michael Metzeltin (Un. Viena), Boris Narumov (Un. San Petersburgo), A. Santamarina Fernández (Un. Santiago), M. Santos Rego (Un. Santiago)

Colaboracións e correspondencia:

Xosé Luís Regueira Fernández
r/. Hórreo, 31-2º
15702 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Editorial Galaxia, S. A.
r/. Reconquista, 1 - 36201 Vigo

© Real Academia Galega
A Coruña, 1990

Edita: Real Academia Galega
r/. Tabernas, 11 - 15001 A Coruña

I.S.S.N.: 1130-5924

Título clave: Cadernos de Lingua
Título abreviado: Cad. Ling.

Depósito Legal: C-1.642-1992

Deseño: M. Janeiro
Imprime: Difux, S.L.

ÍNDICE

ARTIGOS

F. DUBERT GARCÍA, <i>Os sociolectos galegos</i>	5
V. FORMOSO GOSENDE e M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ, <i>A normalización de terminoloxía específica: finca e devengar</i>	29
R. MOLINOS CASTRO, <i>As vocais átonas finais en galego: estudio acústico</i>	55
X. A. RODRÍGUEZ ÁLVAREZ, <i>Descrición acústica das sibilantes no concello de Cangas do Morrazo</i>	93
A. B. ESCOURIDO PERNAS, <i>Contribución ó estudio acústico das vibrantes</i>	111

RECENSIONS

<i>Lengua y Patria</i> , J. R. LODARES (I. M. Roca)	127
<i>Manual de Gramática galega</i> , X. R. FREIXEIRO MATO (S. Domínguez Portela)	143
<i>La neología en el tombant de segle</i> , Ed. M. T. CABRÉ, J. FREIXA e E. SOLÉ (M ^a . B. Souto García)	153
<i>Una imatge no val més que mil paraules</i> , J. TUSON I VALLS (X. Fernández Carballido)	157
<i>La hipòtesi de la independència</i> , A. BRANCHADELL I GALLO (X. Fernández Carballido)	159

OS SOCIOLECTOS GALEGOS*

FRANCISCO DUBERT GARCÍA
Instituto da Lingua Galega

0. *Introducción*

Dúas preocupacións habituais na lingüística galega son o esclarecemento das diferentes variedades lingüísticas e o estudio das interferencias castelán > galego e galego > castelán. Neste traballo propoño unha organización do espazo sociolectal galego tomando en consideración a situación de linguas en contacto que vivimos. Para acometer esta tarefa, empregarei a vella idea do contínuum xeolectal aplicada á dimensión de variación diastrática. A noción de contínuum sociolectal usada para describir a realidade lingüística galega xa foi utilizada por Álvarez Cáccamo (1989), pero fronte á idea que me parece que subxace no seu traballo (a existencia dun contínuum lingüístico que ten nun extremo o castelán estándar e no outro o galego estándar), eu considerarei que en Galicia existen dous grandes conxuntos de variedades lingüísticas: un conxunto de variedades lingüísticas galegas e outro conxunto de variedades lingüísticas españolas; cada un destes conxuntos de variedades conforma un contínuum diferente, de modo que existe un contínuum de variedades galegas e outro de variedades españolas. Como veremos, proporei fragmentar as diferentes variedades de cada contínuum en función da cantidade de trazos da lingua contraria que presentan.

Para acometer esta tarefa pretendo, primeiro, reflexionar sobre o status teórico das variedades lingüísticas; segundo, presentar con brevidade os traballos doutros investigadores que se enfrontaron á variación social da lingua galega; e, terceiro, presentar unha nova proposta de clasificación fundada en conceptos propios da crioulística. Con todo, antes de continuar debo sinalar que a clasificación que aquí presento xorde dunha intuición persoal fundamentada no meu coñecemento do galego e do castelán falados en Muros (A Coruña), e non dunha análise empírica so-

* Agradézolles a R. Álvarez, H. Monteagudo e a X. L. Regueira os esclarecedores comentarios que fixeron de versións previas deste artigo.

bre un conxunto de textos. Debe, polo tanto, ser considerada máis unha proposta de investigación có resultado dunha investigación.

1. O status teórico das variedades lingüísticas

É un feito que poderíamos establecer dúas grandes correntes teóricas na lingüística contemporánea: a primeira, exemplificada por Saussure ou Chomsky, contempla o seu obxecto de estudio como un ente mental; a segunda, exemplificada por Bloomfield ou Coseriu, considera o seu obxecto de estudio os textos producidos polos falantes. Tomando a terminoloxía que Bloomfield creou, poderíamos dicir que os dous primeiros autores representan un enfoque *mentalista*, mentres que os dous segundos seguen un enfoque *materialista*. Nun traballo anterior (Dubert, no prelo 1), sinaléi esta división e referínme ó enfoque mentalista como o estudio dos *coñecementos lingüísticos do falante* e ó materialista como estudio das *estructuras gramaticais inmanentes nos textos*. Mentres que o primeiro tenta describir cómo é o coñecemento que lle permite a un falante producir ou entender enunciados, o segundo estudia as estruturas que emerxen na análise dos textos producidos. Tras comentar brevemente os dous enfoques, vou defender que só o enfoque *materialista* pode dar conta da existencia e formas das variedades lingüísticas.

1.1. Enfoque mentalista

Para sinalar cá é o verdadeiro obxecto de estudio da lingüística, Saussure comeza reconstruíndo o que el denomina “circuíto da palabra” (Saussure, pp. 76-80), i.e., un acto de comunicación establecido por medio da linguaxe. Segundo Saussure, no cerebro dun individuo *A* existen uns feitos de consciencia que Saussure denomina *conceptos*; estes *conceptos* están asociados a unhas *imaxes acústicas* que lles serven de expresión. Tanto estas entidades conceptuais coma estas imaxes acústicas son de carácter *mental* ou *psíquico*: “supoñamos que un concepto dado desencadea no cerebro unha imaxe acústica correspondente: este é un fenómeno enteiramente *psíquico*”. Cómpre salientar que Saussure insiste en que “é de capital importancia advertir que a imaxe verbal non se confunde co son mesmo, e que é tan lexitimamente psíquica coma o concepto que lle está asociado” (Saussure, p. 77). A seguir, dáse un proceso *fisiolóxico*: “o cerebro transmite ós órganos da fonación un impulso correlativo á imaxe”. Despois vén un proceso *físico*: “as ondas sonoras propáganse da boca de *A* ó oído de *B*”. E a partir de aí acontece no cerebro de *B* un proceso in-

verso, polo que as ondas sonoras acaban evocando os conceptos mentais.¹

Dentro deste circuíto, Saussure localiza a súa proposta de obxecto de estudio, que el denomina *lingua*, “na porción determinada do circuíto onde unha imaxe acústica vén asociarse cun concepto”. De feito, a *lingua* é un tipo de mecanismo mental que, dun lado, liga conceptos e imaxes acústicas, dando orixe a signos; e, doutro lado, subministra esquemas para que enxerremos neles signos simples, de modo que así poidamos crear signos máis complexos. Gracias a que coñecemos os signos e os esquemas podemos participar no circuíto da palabra, i.e., crear ou entender enunciados. A *lingua* é, polo tanto, un determinado tipo de coñecemento que nos permite acometer unha tarefa.

A *fala*, pola súa parte, é todo aquilo que no circuíto da palabra é execución dese mecanismo mental. En palabras de Saussure, a *fala* constitúese de dúas entidades heteroxéneas:

1.º as combinacións polas que o suxeito falante utiliza o código da lingua con miras a expresar o seu pensamento persoal; 2.º o mecanismo psicofísico que lle permite exteriorizar esas combinacións (Saussure, p. 79).

A fala é a suma de todo o que as xentes din, e comprende: a) combinacións individuais, dependentes da vontade dos falantes; b) actos de fonación igualmente voluntarios, necesarios para executar tales combinacións. Non hai, destarte, nada de colectivo na fala; as súas manifestacións son individuais e momentáneas (Saussure, p. 84).

A primeira entidade refírese ó uso da lingua para expresar algo e ós seus resultados, *os textos*, que son o resultado de actos de fala creados a través dos saberes procedementais que constitúen a lingua; a segunda entidade refírese ó proceso de fonación, i.e., ó proceso que traduce as *imaxes acústicas* en *eventos audíbles*.

Noam Chomsky, pola súa parte, tamén considera que o obxecto de investigación da teoría lingüística son entidades mentais. Para el, “hai unha compoñente na mente/cerebro humano dedicada á linguaxe” denominada *facultade da linguaxe*. A pesar das diferentes reformulacións que a súa teoría sufriu desde as súas orixes, segue mantendo abertamente algúns postulados básicos: “a facultade da linguaxe ten alomenos dúas compoñentes: un sistema cognitivo que almacena información e uns sis-

¹ Hoxe sabemos que o esquema é máis complicado, pois B non só é receptor pasivo das ondas sonoras: debe reconstruír activamente moito do que A lle quere contar non só a partir das ondas sonoras, senón tamén a partir dos acenos ou demais signos paralingüísticos que B empregue, do conxunto de coñecementos previos que comparten emisor e receptor e do contexto en que se produce o acto comunicativo. Con todo, o que se nos relata arriba constitúe a parte fundamental e imprescindible desde un punto de vista estritamente lingüístico.

temas de actuación que acceden a esa información e a utilizan de distintas formas” (Chomsky 1995, p. 11). O sistema cognitivo é o principal foco de interese deste autor.

Mentres que a noción saussureana de *lingua* é social (para Saussure, a *lingua* está repartida nos cerebros dos membros da comunidade, pero en ningún deles está completa, senón que só existe completa na comunidade), o sistema cognitivo chomskyano é unha entidade absolutamente persoal. De feito, Chomsky (1986, pp. 15-24) chámalle a ese saber *lingua-I*, onde *I* vale por ‘interna’ (á mente do individuo) e ‘individual’ ou ‘idiolectal’; e emprega a etiqueta *lingua-E*, onde *E* vale por ‘externa’, para denominar

- a) o uso da *lingua-I*,
- b) os textos producidos gracias ó coñecemento da *lingua-I* e,
- c) os constructos que acostumamos denominar *linguas*, *dialectos*, *xoelectos*, *sociolectos*, *estilos*...

Desde o meu punto de vista, a noción de *lingua-E* é heteroxénea de máis, pois é claro que recobre diferentes realidades. Pola súa parte, a noción chomskyana de *lingua-I* é diferente da saussureana de *lingua*. Un ente que reside na mente de cada individuo posúe unha natureza diferente da que ten un ente resultante da media do que se rexistra na mente de tódolos individuos: o primeiro é un ente específico, que existe nunha mente/cerebro; o segundo é, por forza, un ente abstracto que non ten soporte no cerebro de ninguén: só pode existir nunha especie de mundo platónico. Ó meu xuízo, na *lingua* saussureana mestúranse a noción de coñecementos lingüísticos de cada falante coa noción de *lingua* como obxecto histórico externo á mente/cerebro dos individuos (o terceiro conxunto de elementos englobados na *lingua-E*).

Con todo, e para ser xusto, cómpre dicir que o material obxecto de estudio dos lingüistas mentalistas ó que se lle aplica a noción chomskyana de *lingua-I* non é un ente tan real como podería pensarse, senón máis ben un ente ideal. Chomsky, nun dos fragmentos máis famosos da historia da lingüística, asevera que “a teoría lingüística está interesada primariamente nun falante-oínte ideal, nunha comunidade lingüística completamente homoxénea, que coñece a súa *lingua* perfectamente” (1965, p. 3). Sen embargo, é un feito que non tódolos falantes dunha mesma *lingua-E* saben a mesma *lingua-I*. No fondo, os lingüistas mentalistas idealizan unha *lingua-I* homoxénea para poder describir algo homoxéneo, cousa que, como veremos, tamén fan os lingüistas materialistas. Sobre esta idealización afirma Jackendoff:

Unha vez que recoñecemos que a xente non necesariamente posúe idénticas estruturas cognitivas internas, a cuestión xorde acerca de qué constitúe, por exemplo, o “inglés” -ou, incluso mellor, o “inglés americano estándar”-. Eu suxiro que o uso dos nomes das linguas é unha reificación

inocua do que de común existe no coñecemento lingüístico funcional dunha comunidade de falantes percibida como tal. Cando baixamos ás diferencias dialectais ou individuais, podemos deixar a idealización en tanto que necesaria sen ningún problema. Outra vez, isto é a práctica común na lingüística.

Imaxino, pois, que falar dunha lingua en lingüística é un pouco coma falar de especies en bioloxía: un reconece que os membros dunha especie non son xeneticamente idénticos; e xorden ás veces casos en que o que aparentemente é unha especie vai transformándose ós poucos noutra ó longo dun espazo xeográfico. ¿Significa isto que non hai especies? Algúns biólogos pensan así. Pero en tanto que nós miramos o termo como unha primeira aproximación conveniente, non parece haber maldade nel (2002, pp. 35-36).

Para min, a cuestión non é saber qué se entende por “inglés” ou “galego”, senón qué *lingua-I* dicimos estar investigando cando facemos lingüística. Sen embargo, debe quedar claro que, efectivamente, a existencia desta *lingua-I* ideal non impide a existencia de cada unha das *linguas-I* que cada falante ten interiorizada na súa propia mente/cerebro. Aínda que non sexan estas as *linguas-I* que xeralmente que tentan describir os lingüistas, asúmese que o mecanismo xeral que fai funcionar a *lingua-I* ideal é o mesmo que fai funcionar as *linguas-I* reais.

1.2. Enfoque materialista

Leonard Bloomfield, pai do estruturalismo americano, non aceptou o enfoque *mentalista* e considerouno pouco ou nada científico. Para Bloomfield, “na división do labor científico, o lingüista enfróntase ó sinal da fala (*r.....s*); non é competente para tratar problemas de fisioloxía ou de psicoloxía” (1933, p. 32). Para comprender ben a cita é preciso deixar claro que se se quere dicir coa función (*r.....s*). A letra *r* representa un enunciado lingüístico desde a perspectiva do emisor: *r* é unha resposta lingüística a un estímulo; este estímulo produce unha serie de movementos no aparello fonador do emisor que crea ondas sonoras que constitúen a resposta *r*. A letra *s* refírese a ese mesmo enunciado (a ese conxunto de ondas sonoras) cando acadan os tímpanos do receptor, de modo que se transforma nun estímulo para que o receptor produza unha determinada resposta. O conxunto de ondas sonoras, i.e., o texto que transportan, é o obxecto de investigación do lingüista: “como estudiosos da linguaxe [...] atinxenos precisamente o evento de fala” (1933, pp. 27). Máis aínda: Bloomfield (1926, pp. 26-27) define unha *lingua* como a totalidade dos enunciados que poden ser feitos nunha comunidade lingüística (el fala de *speech-community*, comunidade de fala).

Da mesma maneira se expresa Eugenio Coseriu. Para el, o “acervo lingüístico”, “linguaxe virtual” ou o conxunto de saberes necesarios que

son “condición do falar” (p. 91), non é un ente que interese directamente ó lingüista:

O termo linguaxe nomea, pois, un concepto que, para nós, se identifica co falar concreto, é dicir, coa actividade lingüística, dado que o aspecto psíquico (...) non é máis ca linguaxe «virtual», ou sexa, por un lado, memoria estratificada, xeneralizada e formalizada de actos lingüísticos reais e, polo outro lado, condición e posibilidade dun novo falar concreto (Coseriu, p. 92).

Coseriu considera esta noción de “acervo lingüístico” ou “linguaxe virtual” como un ente psicolóxico ou psíquico e, en consecuencia, como algo exterior á lingüística; esta disciplina “estructura as súas abstraccións exclusivamente sobre a base de feitos concretamente rexistrados, e non sobre virtualidades ou conxuntos de representacións non investigables con medios glotolóxicos” (Coseriu, pp. 93-94). De feito, tanto Coseriu (p. 91) coma Bloomfield (1933, p. 32) cren que esta *gramática mental* debe ser obxecto de estudio dos psicólogos e non de lingüistas.

Non deixa de ser curioso que Bloomfield, un dos pais da lingüística americana, criticase o enfoque mentalista dos seus predecesores e que Chomsky, o máis conspicuo representante da lingüística americana actual, defenda o mentalismo como única vía de dar conta do fenómeno da linguaxe; e que Saussure, que vén sendo considerado pai do estruturalismo europeo, tivese unha postura mentalista e que Coseriu, un dos mellores representantes do estruturalismo europeo actual, sexa partidario do materialismo.

1.3. Lugar das variedades lingüísticas

As diferentes aproximacións que acabo de presentar pídenlle diferentes tarefas á lingüística. Non vou entrar agora en cál delas me parece máis desexable: máis ben creo que todas elas son complementarias e que non existe unha única vía de facer lingüística. Sen embargo, é preciso mostrar que existen, cando menos, estas dúas perspectivas (alén doutras: formalismo vs. funcionalismo), porque creo que a identificación de variedades lingüísticas é un labor que só se pode facer adecuadamente desde a perspectiva materialista. A razón foi levemente insinuada arriba: Chomsky acerta cando afirma que unha *lingua-I* é un obxecto específico do mundo natural que reside na mente/cerebro de cada falante. Tamén existen como obxectos específicos os textos que os falantes producen, todos eles diferentes, e todos eles derivados de *linguas-I*, que son os entes que lles

dan valor comunicativo². Pola contra, tanto as linguas históricas coma as variedades lingüísticas, diferentes modalidades de *lingua-E*, son constructos creados con diferentes finalidades e por axentes distintos. En virtude de certas convencións e crenzas, as persoas están dispostas a aceptar que un determinado conxunto de textos está producido nunha lingua ou nun dialecto concretos. O caso do galego é paradigmático: existen falantes que clasifican os textos que producen como textos galegos, existen falantes que os clasifican como galego-portugueses, falantes que os clasifican como portugueses, como castrapo...

As linguas históricas coserianas son entidades que resultan de como as persoas ven e explican a realidade; creacións socioculturais elaboradas por grupos de falantes que se identifican fronte a outros grupos de falantes como falantes dunha lingua e non doutra. É recoñecido por todos que non existen criterios lingüísticos puros que delimiten linguas históricas ou que agrupen unhas falas con outras dentro dunha lingua histórica concreta, senón só criterios políticos ou culturais. Como me recorda Henrique Monteagudo, os falantes tamén identifican diferentes *xeitos de falar* dentro das súas linguas históricas; isto significa que non só identifican linguas históricas e non só se identifican como falantes dunha determinada lingua histórica, senón que dentro das linguas históricas tamén aprecian variedades e tamén se inclúen en variedades que eles son capaces de intuír; a súa apreciación das variedades consiste en identificar nos textos producidos por outros falantes unha serie de ítems que funcionan a xeito de marcas ou índices. Nun traballo anterior (Dubert, no prelo 2), propuxen denominar estas entidades como *dialectos*, fronte ás variedades xeolingüísticas que delimitan os dialectólogos. O recoñecemento da existencia destes ítems marcados e destes *dialectos* e o seu estudo constitúense elementos fundamentais para explicar o cambio lingüístico.

Pola súa parte, as variedades lingüísticas, tamén diferentes tipos de *linguas-E*, son entidades creadas polos lingüistas ó abeiro dunha determinada teoría lingüística. Son, polo tanto, unha ferramenta e un froito dun determinado modo de análise científica dos textos producidos nos actos de fala. Neste sentido, cómpre insistir en as variedades lingüísticas (e, no caso que nos ocupa, os sociolectos) son *entes abstractos* e non *entes mentais*

² "O sistema de coñecemento conseguido -a lingua-I- asigna un status a cada evento físico relevante, i.e., a cada onda sonora. Algunhas son oracións cun sentido definido (literal, figurativo ou o que sexa). Outras son intelixibles con, quizais, un significado concreto, pero están mal formadas dun xeito ou doutro [...]. Algunhas están ben formadas, pero son intelixibles. A algunhas asignaselles unha representación fonética pero nada máis; son identificadas como oracións posibles dunha lingua, pero non da miña. Algunhas son mero ruído. Existen moitas posibilidades. Diferentes linguas-I asignarán diferentes status en cada unha desas ou doutras categorías" (Chomsky 1986, p. 26).

individuais; os lingüistas materialistas crean estes obxectos por diversas razóns: manipular un obxecto de estudio uniforme no mar de diversidade que topamos nos textos, de modo que se poidan enfrontar ás estruturas gramaticais inmanentes que neles se perciben sen que os datos muden continuamente e de modo que o lingüista poida elaborar xeneralizacións gramaticais válidas³; ou ver cómo determinados elementos lingüísticos correlacionan con outros elementos extralingüísticos...

Desde a unha perspectiva materialista, Coseriu insiste varias veces en que estes entes abstractos non pertencen á esencia da linguaxe (para el, un conxunto de textos, de secuencias de sons que evocan conceptos), senón que pertencen á teoría da lingüística. De feito, a propia noción de *lingua* é abstracta, pois a *lingua* é para Coseriu un conxunto de textos (os únicos obxectos concretos) *máis ou menos* homoxéneos:

O concepto de *lingua* non encontra a súa xustificación na visión retrospectiva desde o acto lingüístico e na formalización «en profundidade» dese mesmo acto, senón, máis ben, na xeneralización que se establece «en amplitude» sobre a base dunha serie de actos lingüísticos, abarcando os aspectos comúns que neles se comprobán. Na análise en profundidade, destácase o que nun acto lingüístico é só *normal* e o que é *funcional*, con respecto ós seus modelos; no exame en amplitude, compróbase o que é común, o que é *isoglosa*, nunha serie de actos lingüísticos considerados, sen preocuparnos, ademais, de se algúns deles son modelos doutros. Noutros termos, o concepto de *lingua* non é *analítico*, senón *descriptivo* e *sintético*, constituíndose como *sistema de isoglosas*, sobre a base do que chamamos *material lingüístico* (suma de actos lingüísticos) (Coseriu, p. 102).

A visión retrospectiva refírese ós textos xa producidos que serven de modelo ós actos lingüísticos novos; a visión en profundidade é o estudo dun acto de fala concreto no que podemos atopar as nocións de *norma* (o que é *normal* no acto de fala, establecendo a normalidade na semellanza a modelos lingüísticos anteriores) e de *sistema* (o que é *funcional*, establecendo a funcionalidade na capacidade de distinguir significados); a visión en amplitude refírese ó que un texto comparte con outros. É claro que estes atributos da lingua coseriana son aplicables ás variedades lingüísticas, que non son máis ca abstraccións que reflicten dun modo indi-

³ Unha xeneralización como “a función de complemento directo pode ser desenvolvida por *te*, pronome acusativo non-reflexivo P2-Sing.” é válida para moitos textos; sen embargo, non para todos: nos textos que produce meu pai cabe unha xeneralización como “a función de complemento directo pode ser desenvolvida por *che*, pronome acusativo non-reflexivo P2-Sing.”. As dúas son asercións verdadeiras cando se aplican ós textos adecuados.

recto e obrigatoriamente imperfecto o acervo lingüístico con que cada un dos falantes produce os textos englobados nesa variedade.

Debo ademais sinalar que unha característica que topamos nas variedades lingüísticas é que non teñen por qué ser entidades homoxéneas: abunda con que nuns determinados textos localicemos uns trazos concretos que se relacionen con trazos extralingüísticos para que poidamos incluír aqueles textos nunha determinada variedade. Cómpre, pois, termos en conta as dúas matizacións que nos presenta Berruto:

As tres dimensións de variación non actúan illadamente, senón que interactúan e se interfíren en varios modos. En primeiro lugar, unha produción lingüística concreta dun falante calquera terá sempre unha colocación simultánea ó longo dos tres eixes: no diatópico, no diastrático e no diafásico. En segundo lugar, trazos lingüísticos orixinaria e primariamente marcados como diatópicos poden asumir valor (aínda máis) marcado diastraticamente, e trazos marcados en orixe como diastráticos poden asumir valor marcado diatopicamente, de xeito tal que marcaxe diatópica, diastrática e diafásica se presentan xeralmente inextricablemente copresentes (Berruto 1995, pp. 149-150).

Como vemos, a primeira matización ten que ver cos eixes de variación e clasificación dos textos e a segunda co valor sinalador dos ítems dentro dos propios textos. En canto ó primeiro punto, Berruto transmítenos unha idea importante: as dimensións de clasificación dos textos son rudimentos teóricos que preexisten, a modo de esquema previo, a calquera análise que elaboremos, i.e., a teoría predí que un texto debe pertencer a unha variedade sintópica, a unha variedade sinstrática e a unha variedade sinfásica; e que nunha lingua existen máis dunha variedade sintópica (pois contén variación diatópica), máis dunha variedade sinstrática (pois contén variación diastrática) e máis dunha variedade sinfásica (pois contén variación diafásica). Un mesmo texto pode ser contemplado desde varias perspectivas: se o contemplamos desde o punto de vista diatópico, teremos un xeolecto; se o observamos desde unha perspectiva diastrática, obteremos un sociolecto; desde esta perspectiva diafásica, detectaremos un estilo... Cando empregamos as tres perspectivas a un tempo e dentro da perspectiva sincrónica, obtemos o que Coseriu denomina unha *lingua funcional*, que tamén é un ente abstracto.

En canto á segunda matización, salienta que os trazos ou ítems lingüísticos non teñen un valor sinalador absoluto. Un ítem concreto pode ser, nuns casos, indicio de que o texto pertence a unha variedade e, noutros casos, indicio de que pertence a outra: a palabra *avó*, en compañía da *gheada*, do *seseo laminal*, de formas tipo *irmán* (mas.) ~ *irmán* (fem.), *ti collestes*, *el comiu* ~ *el partiu*, *nuite* ~ *muito*, *cando quiras*... pode ser indicio da variedade recollida a un ancián dunha aldea de Carnota; a palabra *abuelo* en compañía dos mesmos trazos pode ser indicio da fala dun rapaz

novo da mesma localidade. A palabra *avó*, con ausencia de trazos coma a *gheada* e o *seseo*, e en compañía de formas tipo *irmán* (mas.) ~ *irmá* (fem.), *ti colliches, el comen ~ el partiu, noite ~ moito, cando queiras, vós colledes...* pode ser indicio da variedade recollida a un profesor da Universidade durante as horas de clase. Outro exemplo provén do *seseo*. Moitos falantes galegos sesean porque o seseo é un trazo que lle corresponde ó xeolecto que falan; algúns falantes galegos sesean para aproximar os seus textos ós textos comunmente clasificados como portugueses (aínda que proveñan de xeolectos non seseantes). A maioría esmagadora dos primeiros empregan a *gheada*, e dannos con estes trazos e outros máis unha certa información xeográfica; a maioría esmagadora dos segundos evítana, e dannos con este trazo e outros máis, unha certa información social. Así pois, dentro de cada variedade encontraremos unha determinada serie de ítems que non encontramos ou encontramos en menor ou maior medida noutras variedades; o valor sinalador dun ítem non é absoluto, non depende do ítem en si, senón da relación que se pode establecer, dun lado, entre ese ítem e tódolos outros que o acompañan e, doutro lado, entre ese ítem e os factores extralingüísticos cos que o podemos relacionar.

Estas dúas matizacións teñen unha nova implicación que a seguir presento. Unha variedade é un ente necesariamente estático, xa que xorde de contemplar a linguaxe en sincronía. Sen embargo, os textos sobre os que se fundamenta esa abstracción van mudando ó longo do tempo. Isto ten como consecuencia que a descrición dunha variedade (ou dunha lingua) terá validez mentres se adecúe ós textos que pretende clasificar. Segundo van cambiando os textos no tempo, deberán ir cambiando as descrições das variedades (e das linguas) que os describen e clasifican; dado que os textos cambian mudando trazos ou mudando as asociacións entre uns determinados trazos e uns determinados entes extralingüísticos, as descrições e clasificacións que deseñan as variedades tamén deben cambiar, sinalando os novos trazos e as novas relacións que estes establecen con entes extralingüísticos. En definitiva, unha determinada variedade pode existir ó longo do tempo con independencia dos trazos que a definan: as variedades son esenciais; os trazos que as definen son accidentais.

1.4. *Criterios de validación das clasificacións*

Do devandito fica un corolario importante. Dentro de cada unha das perspectivas de variación é posible identificar diferentes modos de organización: sobre o mesmo conxunto de textos, un dialectólogo segmentará un determinado número de variedades xeográficas e outro dialectólogo segmentará un número distinto. Todo depende de qué trazos se prioricen ou de cómo se organicen. Esta existencia de varias posibilidades de organización lévanos, pola súa parte, a outra cuestión: o criterio de validación dunha determinada proposta de clasificación das variedades lin-

güísticas. É certo que é posible segmentar diferentes grupos de variedades dentro dunha dimensión de variación dada, pero isto non significa que tódalas segmentacións sexan igual de boas (ou de malas)... Se así fose, non teríamos un criterio para preferir unhas sobre as outras, nin valería a pena esforzarse por buscar un arranxo dos datos mellor. Coido que deben existir, pois, criterios de validación que mostren qué achega é máis adecuada. Evidentemente, será mellor a clasificación que máis se adapte a uns presupostos teóricos; e serán mellores presupostos teóricos os que teñan unha capacidade de predicción máis afinada.

Vexamos dous exemplos. Nun estudio anterior pareceume encontrar unha especie de escalas de implicación na fala de Santiago de Compostela (Dubert 1999). Destarte, se unha fala presenta *i antibiático* (*iauga*), presenta tamén *e paragóxico* (*comere*); ou ter *e paragóxico* non implica ter *i antibiático* e non conter *e paragóxico* implica non conter *i antibiático*. Desta maneira, pódense crear tres variedades lingüísticas:

- variedades que presentan *e paragóxico* e *i antibiático*,
- variedades que presentan só *e paragóxico*,
- variedades que carecen de *e paragóxico* e de *i antibiático*.

O segundo exemplo vénnos do tratamento do fonema /x/ nas falas santiaguesas. Unha antiga clase de palabras caracterizada por conter un son tipo [x] está sendo xebrada en tres clases distintas seguindo pautas léxicas:

- un grupo de palabras tipo *gato* está a mudar/mudou ese son tipo [x] por [g, u], con certeza, por mor da influencia do castelán;
- un grupo de palabras tipo *exemplo* está a transformar/ transformou, baixo o peso do estándar galego, ese son tipo [x] nun son tipo [j];
- e un grupo de palabras tipo *bippy* mantén ese son tipo [x] (son préstamos comúns ó español e ó galego, ou en castelanismos que nunca se adaptan tipo *pijo*).

Estas tres clases fonolóxicas vincúlanse de diferentes maneiras con grupos de variedades: a *fala 1* mantén [x] en tódolos casos; a *fala 2* crea unha clase de palabras (α) en que [x] está a pasar/pasou a [g, u] e outra clase (β) en que [x] se mantén; a *fala 3* produce unha clase de palabras (γ) en que [x] está a pasar/pasou a [g, u], outra clase (δ) en que [x] está a pasar/pasou a [j] e outra (ϵ) en que [x] se mantén (véxase cadro A).

Fala 1	[xato], [exemplo], [xipi]		
Fala 2	clase α : [xato] > [gato]	clase β : [exemplo] e [xipi]	
Fala 3	clase γ : [xato] > [gato]	clase δ : [exemplo] > [exemplo]	clase ϵ : [xipi]

Cadro A

Existe tamén unha especie de implicación: se nunha fala se di só [xato], é probable que se diga só [exemplo]; se noutra fala se di [exemplo], é máis probable que se diga [gato] ca que se diga [xato]. Tanto no caso de arriba coma no de abaixo existe un poder predictivo: observarmos *i antibiático* nun texto predí que encontremos *e epentético*; observarmos nun texto [exemplo] predí que encontremos [gato]. Isto podería indicar que establecermos estas variedades lingüísticas é lícito, pois non só agrupa lectos que comparten algún tipo de trazo, senón que nos predí cómo poden funcionar.

1.5 Definición de *sociolecto*

Unha vez establecido o lugar que as variedades lingüísticas ocupan na teoría lingüística, paso a ofrecer unha definición de *sociolecto*. Para isto, tomarei unha definición de manual e asumirei tódolos riscos que isto comporta. Un sociolecto será unha variedade lingüística que se poida asociar a un grupo social, i.e., un conxunto de trazos que tenden a aparecer nos textos producidos por grupos sociais concretos. O problema fundamental deste tipo de definición é establecer qué son os grupos sociais ou qué etiquetas empregamos para definilos. Nunha sociedade como a galega aínda non parece ter importancia o factor étnico (aínda que afirmar isto supón sermos excluíntes con comunidades coma a xitana ou as incipientes comunidades de inmigrantes, fortemente caracterizadas lingüísticamente), nin o factor relixioso... Pola contra, dáme a impresión de que si teñen importancia os factores ideolóxicos (a maioría dos nacionalistas, por exemplo, caracterízanse por un modo especial de falar) ou os factores relacionados coa lingua materna. Os autores do *MSG* (p. 24), por exemplo, consideran as *clases sociais* que empregaron no seu traballo como o resultado da función de varios factores: a profesión, os estudos, o nivel de ingresos e a procedencia xeográfica. Outra vez, unha clase social é unha abstracción.

A variación sociolectal en Galicia quizais vaia unida a un conxunto de todos estes factores: procedencia xeográfica do falante, lingua materna que ten, profesión que desempeña, ideoloxía que defende o falante, a procedencia xeográfica (rural, vilega, urbana...), etc. Por outra parte, creo que existe unha xerarquía de ordenación das variedades, de modo que a primeira gran división é a diatópica; dentro de cada xeolecto existirán diferentes sociolectos; e dentro de cada sociolecto, un conxunto de estilos.

En todo caso, o meu problema é establecer conxuntos de trazos lingüísticos (variedades lingüísticas) e non conxuntos de individuos, como o problema do dialectólogo é establecer conxuntos de trazos lingüísticos e non estudar a realidade xeográfica sobre a que os trazos se estenden. O meu é un traballo descritivo; a segunda fase, explicativa, non a pode facer só o lingüista: precisa da axuda do historiador, do sociólogo, do xeógrafo, do xenetista, do psicólogo social, etc.

2. Os sociolectos de Galicia: breve repaso bibliográfico

Non é nova a preocupación polos sociolectos que conviven en Galicia. O certo é que meditacións sobre este tema xa se produciron ó longo do século XIX acompañando a procura dunha norma escrita común para a lingua galega. O noso máis grande gramático deste século, Saco y Arce, razoaba así acerca dos datos sobre os que construíu a súa obra:

Tal vez se me tachará de ser en él [este ensaio] sobradamente servil a causa del respeto que muestro a los modos de decir y de alterar las palabras usadas por la gente de campo; pero a esto responderé: primero, que una lengua que apenas puede llamarse escrita, no puede tenerse por pura, sino tal como la hablan las únicas personas que no se han dejado aun contagiarse del castellano, esto es, los rústicos; segundo, que el examen atento y comparativo de esas alternancias, al parecer opuestas a la corrección gramatical, me ha hecho conocer que tienen su fundamento en la naturaleza e índole particular de la lengua misma (Saco y Arce 1868, p. XXV).

As dúas ideas principais deste parágrafo sorprenden pola súa modernidade. A última refírese, por exemplo, á naturalidade e ás causas internas do cambio lingüístico, algo que podemos encontrar nos fundamentos da gramática histórica de orientación estrutural, cando se nos fala de ocos no sistema, de cadeas de tracción ou cadeas de propulsión, etc., ou nas motivacións que os funcionalistas buscan no cambio cando nos falan do equilibrio entre o aforro no esforzo articulatorio e a necesidade de manter as diferencias na produción para mellor transmitir a información, de xeito que se facilite a percepción. Unha visión, en definitiva, lonxe da máis tradicional e simplista do cambio como simple corrupción provocada polo desleixo ou a ignorancia dos falantes.

Modernamente, Álvarez Cáccamo (1989) propón un contínuum interlingüístico "galego <—> espanhol" (p. 284) que ten nun extremo diferentes formas de *galego estándar* (as diferentes linguas normativas) e no outro o *español estándar de Galicia*. No medio, e camiñando do galego ó castelán, encóntranse unha serie de etapas que el denomina *galego urbano*,

un *galego interferido*, un *español acastrado* e un *español subestándar*. A miña clasificación, como se verá, leva máis alá esta de Cáccamo, aínda que non concorda con ela. Cáccamo fala dun conxunto de falas coloquiais “fundamentalmente rurais e de uso no ámbito familiar e local”, doutro grupo “reducido de variedades estándares, de orixe urbana, encetando o seu dinámico desenvolvemento interno e aceptación social en situacións formais”, e, finalmente, dun “conjunto de variedades interferidas galego-español, sistemas relativamente autónomos situados en diversos puntos dun hipotético *continuum* de fala galego <—> español” e empregadas nas zonas periféricas nas grandes cidades. Un dos problemas que encontro aquí é que se clasifica as variedades do primeiro grupo como falas *coloquiais*, o que nos leva a pensar que os galegofalantes das aldeas só teñen estilos coloquiais; sen embargo, todo falante normal debe, cando menos, saber producir textos nunha serie de estilos máis ou menos formais. No mesmo sentido, creo pouco adecuado o vencello entre as variedades próximas ós estándares e á formalidade, xa que non poucos os falantes que en certos contextos informais empregan formas propias do estándar. Por outra parte, como xa dixen na introducción, eu non creo na existencia dun *continuum*, senón na existencia de dous: os falantes clasifican os seus textos como galegos ou como casteláns, con independencia de se os consideran bo ou mal galego ou bo ou mal castelán.

Monteagudo e Santamarina (1993) esbozan seis grupos de variedades lingüísticas en Galicia: catro que consideran máis ou menos estables, nomeadamente, o *galego estándar*, o *galego popular*, o *castelán estándar* e o *castelán rexional*, e dous que xulgan extremadamente inestables, o *castrapo* e o *chapurrao*; Vidal Figueiroa (1997) só sinala tres (na área de Vigo, pero quizais extensibles ó resto de Galicia): un *vigués tradicional*, un *galego urbano culto* e o *castelán*; Regueira (1999), tomando en consideración só o galego, detecta un *galego popular*, un *galego estándar* e un *novo galego urbano*. Sen embargo, non podo estar de acordo con ningunha destas últimas divisións do *continuum* sociolectal do galego, por consideralas, cando menos, insuficientes. Máis aínda, está por demostrar que existan variedades extremadamente inestables, como queren Monteagudo e Santamarina. ¿En que consiste esa inestabilidade? Un individuo que domine unha determinada *lingua-I* producirá un tipo concreto de textos que a reflectan; se desenvolveu esa *lingua-I* como se desenvolven tódalas *linguas-I*, i.e., a través da exposición a unha serie de textos, ¿en que sentido serán os textos que produzan inestables? Por outra parte, ninguén en Galicia estudiou detidamente as falas que producen os monolingües casteláns que pretenden falar galego nin as falas que producen os monolingües galegos que pretenden falar castelán; os avances na investigación da adquisición de segundas linguas móstrannos que falantes diferentes (incluso falantes provenientes de diferentes linguas) tenden a producir textos semellantes, que conteñen e repiten os mesmos tipos de *errores*. Non sabemos se existen ou

non patróns nos monolingües galegos ou casteláns que queren falar a outra lingua da comunidade, aínda que é fácil pensar que si os haxa. E se existen tales patróns, como a teoría da adquisición das segundas linguas podería axudarnos a crer, estas variedades non poden ser tan inestables nin impredecibles. Por outra parte, non creo que estas últimas variedades deban ser consideradas sociolectos; todo o máis, son formas individuais de *interlingua* (vid. infra).

3. *Unha nova proposta de clasificación dos sociolectos galegos*

A proposta de clasificación dos sociolectos galegos que aquí presento está baseada nalgúns logros da crioulística, disciplina que, ó meu xuízo, nos ofrece un conxunto de ferramentas moi útiles para afondar na situación lingüística de Galicia. As razóns son obvias: nas sociedades en que se falan crioulos adoitan producirse fenómenos de linguas en contacto, cunha lingua máis prestixiada e elaborada ca outra e con fenómenos de variación e cambio lingüístico motivados por esta situación de contacto⁴. Nesta exposición tamén me penso beneficiar do marco teórico deseñado por Muljačić (1991), empregando os conceptos xa coñecidos de vello na sociolingüística galega de *lingua cuberta* e *lingua teito*.

3.1. *Os sociolectos antes da divulgación do estándar*

Ata hai ben pouco, o *galego* foi unha lingua cuberta polo *castelán*. Sen embargo, aínda que real, esta expresión resulta excesivamente xenérica. Creo que non me equivoco se digo que a variedade de castelán que máis relación mantiña co *galego* non era o *castelán estándar* tal e como vén sendo descrito na gramática da RAE, senón unhas formas xeolectais de castelán tendentes a esa variedade. Este *castelán culto de Galicia* contén formas que lle son propias e (o que me parece máis importante) que non están estigmatizadas en ningún grupo social, de xeito que non constitúen

⁴ O feito de que tome termos da crioulística non significa que acepte ou pense que o galego está nun proceso de crioulización. Esta idea paréceme simplemente un despropósito que xorde de ignorar qué é un crioulo e cómo xorde. Dada a proximidade lingüística entre galego e castelán, e dados os cambios que introduciu no galego o contacto lingüístico co castelán, todo o máis que se poderá dicir é que se está a producir (ou que estivo a piques de producirse) un proceso de *dialectalización por subordinación* do galego con respecto ó castelán (algo parecido ó que lle pasou ó aragonés con respecto ó castelán; véxase Montes Giraldo 1984) coas repercusións lingüísticas asociadas de todos coñecidas.

*estereotipos nin marcadores*⁵. Por exemplo, estas variedades caracterízanse, quizais, por un

- uso de trazos gramaticais propios do galego alleos ó castelán estándar (formas do pasado simple no canto das compostas: *comi* por *be comido* en *hoy comi carne*; uso de perífrases coma *dar hecho*: *no di hecho la comida a tiempo*; sobrexeneralizacións hipercorrectoras: sobre o paralelismo gal. *estar na casa* > cast. *estar en casa* constrúese o castelán agalegado *estar en cama*);
- uso de ítems léxicos galegos (*pan reseso* ou *coger el niño en el colo*, *apurar* ‘apresarse’, *esmagar*; uso de galeguismos non traducidos: *empanada de xoubas*);
- patróns fonolóxicos propios do galego (distinguir entre [‘benjo] ‘P1 sing IPres de *vengar*’ e [‘benjo] ‘P1 sing IPres de *venir*’; [‘kome] ‘P3 sing IPres de *comer*’ fronte a [‘kome] ‘P2 sing Imp de *comer*’)⁶.

Neste sentido, pódese dicir que estes modelos de *castelán culto de Galicia* funcionaban coma se fosen *acrolectos*⁷, variedades lingüísticas castelás tendentes ó *castelán estándar xeral*, sen chegaren a ser exactamente coma el, e que realmente dominaban poucas persoas. Co paso do tempo, o castelán instalouse de tal xeito na sociedade galega que se volveu lingua materna de moitas persoas de diferentes grupos sociais e foi capaz de crear xeolectos fortemente agalegados, moi tendentes ó galego, de xeito que se crearon unha especie de *basilectos casteláns de Galicia*. Tanto na súa forma de acrolecto coma na súa forma de basilecto, o castelán puido

⁵ Unha variable lingüística que “se converte nunha das normas que definen a comunidade de fala, e tódolos membros da devandita comunidade reaccionan de xeito uniforme ó seu uso (sen ser necesariamente conscientes diso)” chamase *marcador* (Labov 1972, p. 230); “os *estereotipos* son formas socialmente marcadas, etiquetadas de forma notoria pola sociedade. [...] Un estereotipo social é un feito social, que forma parte do coñecemento xeral dos membros adultos da sociedade; isto é certo aínda que o estereotipo non se axuste a ningún conxunto de feitos obxectivos. Os membros dunha comunidade lingüística comentan e conversan sobre os estereotipos. [...] Algúns trazos estereotipados están fortemente estigmatizados, pero son tamén resistentes e duradeiros” (Labov 1972, pp. 387-388).

⁶ É un feito que hoxe en día, moitos destes trazos desapareceron de moitas variedades castelás de Galicia: un exemplo claro témolo no uso cada vez máis habitual dos tempos compostos e na cada vez máis común fusión das vocais medias.

⁷ Nos lugares en que conviven os crioulos e as linguas de prestixio que serviron de base na creación daqueles, o *acrolecto* é a variedade do crioulo “que está máis cerca, ou que posiblemente incluso xa é idéntica, á lingua de prestixio”; o crioulo máis *puro* é denominado *basilecto* e, entre o *basilecto* e o *acrolecto* existen variedades intermedias denominadas *mesolectos* (Trask 2000, s. v. *post-creole continuum*).

transformarse na lingua propia dunha parte significativa da poboación. En todo caso, o castelán agalegado ou *basilectos casteláns de Galicia* non constitúen unha masa uniforme que se opoña ó castelán culto de Galicia ou ós *acrolectos casteláns*, senón que quizais se poidan establecer diferentes variedades con límites difusos ó longo dun contínuum. Cada unha das variedades que se poidan segmentar nese contínuum constituirían sociolectos intermedios ou *mesolectos*, propios de diferentes grupos sociais, caracterizados por posuír diferentes trazos diverxentes do *castelán culto de Galicia* e dos *basilectos casteláns de Galicia*. Deste xeito podemos atopar diferentes variedades lingüísticas establecidas segundo os seus trazos internos, como tento mostrar no cadro B.

basilecto castelán de Galicia	<i>estábanos allí</i>	<i>voy ver eso</i>	<i>estes</i>	<i>déame</i>
mesolecto 1	<i>estábamos allí</i>	<i>voy ver eso</i>	<i>estes</i>	<i>déame</i>
mesolecto 2	<i>estábamos allí</i>	<i>voy a ver eso</i>	<i>estes</i>	<i>déame</i>
mesolecto 3	<i>estábamos allí</i>	<i>voy a ver eso</i>	<i>estos</i>	<i>déame</i>
acrolecto castelán de Galicia	<i>estábamos allí</i>	<i>voy a ver eso</i>	<i>estos</i>	<i>déme</i>

Cadro B

É posible que os falantes do mesolecto 3 estigmaticen formas do basilecto e dos mesolectos 1 e 2 (de feito, iso é o que pasa); e que os falantes dos mesolectos 2 estigmaticen formas do mesolecto 1 e do basilecto, etc. E é posible que os falantes do acrolecto descualifiquen o castelán dos falantes dos mesolectos e do basilecto como mal castelán, a pesar de que todos digan *pan reseso* ou *subir al colo*, pois só algunhas das formas que caracterizan os mesolectos e os basilectos funcionan como *marcadores* (incluso só algunhas se transforman en *estereotipos*); as formas que coinciden coas do acrolecto son consideradas lícitas.

Aínda que ata agora estiven referíndome ó galego coma se fose unha soa variedade, é ó meu xuízo máis acertado considerar que tampouco esta lingua constitúe un sistema uniforme, pois no seu seo resulta fácil encontrar diferentes variedades lingüísticas con distribución sociolectal xa de antigo, como mostran as afirmacións dos diferentes apoloxistas do século XIX, que distinguían o galego das vilas e o das aldeas, etc. Como sinala Regueira (1999, p. 859), as variedades vilegas diferéncianse das aldeás, entre outras cousas, pola súa maior castelanización.

Calquera investigador que se achegue hoxe ó galego pode comprobar como realmente se poden establecer diferencias entre distintos sociolectos en función da cantidade de innovacións castelanizantes que aparecen ou en función da cantidade de trazos *enxebres* que se conserven (harmonizacións vocálicas, labializacións, vocais epentéticas e antihiáticas, por exemplo). As formas de galego máis conservadoras tanto no acento coma no léxico ou na gramática poderían denominarse *basilectos galegos*. Sobre estes basilectos existiron diferentes mesolectos que se podían esta-

blecer en función dos trazos internos que compartían co *acrolecto castelán de Galicia* (véxase o cadro C).

basilecto galego	<i>moita calor</i>	<i>fan coma Antonio</i>	<i>colle a culler</i>
mesolecto galego 1	<i>moita calor</i>	<i>fan coma Antonio</i>	<i>colle a cuchara</i>
mesolecto galego 2	<i>moita calor</i>	<i>fan como Antonio</i>	<i>colle a cuchara</i>
mesolecto galego 3	<i>moito calor</i>	<i>fan como Antonio</i>	<i>colle a cuchara</i>
acrolecto castelán	<i>mucho calor</i>	<i>hacen como Antonio</i>	<i>coge la cuchara</i>

Cadro C

Podería dicirse que os mesolectos galegos 2 e 3 contiñan formas que tenden ó castelán en diferentes graos; deste xeito, é posible dicir que estas variedades lingüísticas se comportaban coma se fosen *mesolectos exoglosicos* (pois eran variedades galegas que tiñan o castelán por acrolecto), fronte ás variedades castelás que viamos antes, que serían *mesolectos endoglosicos* (pois eran variedades de castelán que tiñan o castelán por acrolecto).

3.2. Unha nova situación: o acrolecto galego

En todo caso, nestes últimos lustros xurdiu unha nova figura, o galego *estándar*, variedade lingüística máis ou menos homoxénea elaborada a partir do conxunto das falas galegas modernas. A través do ensino, dos medios de comunicación e do seu uso en actos oficiais, esta nova variedade emerxente constitúese nunha nova lingua teito que xera á súa vez un novo acrolecto, o *acrolecto galego*, que é un sociolecto tendente ó galego estándar, aínda que contén no seu interior formas excluídas da variedade normativa: hiperenxebrismos, lusismos, dialectalismos e castelanismos. Precisamente é a aparición de hiperenxebrismos e lusismos, xunto con formas estándares ou con dialectalismos que non coinciden cos dialectalismos do falante, o que separa esta variedade do basilecto galego. Non é difícil escoitar escritores, profesores ou intelectuais que empregan dialectalismos coma *parten*, *canciós*, *seña*, ó lado de formas estándares coma *parciais* ou hiperenxebrismos coma *diviño*...

Este acrolecto galego comeza hoxe a subordinar o basilecto galego, que deixa de orientarse só cara ó castelán e que tamén pasa a converxer co galego estándar. Se isto é certo, como eu creo, deberíamos esperar a creación dun novo continuum que una basilecto e o acrolecto galegos a través de varios *mesolectos endoglosicos* (por teren o galego como lingua á que tenden). O conxunto formado por estes basilectos galegos e os diferentes mesolectos galegos é o que eu denomino *galego popular*. A verificación desta posibilidade encóntrase no meu estudio do galego de Santiago de Compostela (Dubert 1999), no que achego probas abondas de que este fenómeno está a suceder, e existen xa falantes que empregan un meso-

lecto que non coincide nin co estándar, nin co acrolecto galego que falamos moitos profesionais da lingua nin co galego popular da cidade: “asta ten unhos guardias... unha compañía de... de seguridá... ¿como se chama?... son privados... que non son *municipais*”.

O cadro D mostra unha posibilidade de agrupamento de tódolos sociolectos; nel vese como considero o galego popular unha agrupación dos basilectos e mesolectos galegos.

	teito: galego estándar	teito: castelán estándar
	acrolectos galegos	acrolectos casteláns
galego popular	mesolectos galegos 1, 2...	mesolectos casteláns 1, 2...
	basilecto galego	basilecto castelán

Cadro D

Non ter presentes todos estes sistemas pode conducir a cometer erros. Por exemplo, nun traballo sobre a adquisición do léxico nunha nena bilingüe, López Romalde (1996) clasifica como palabras do lexicón castelán da nena formas coma *agua*, *ahora*, *cuna*, *decir*, *yogurt* (quizais pola pronuncia [jɔ'ʉɾ])... Sen embargo, cómpre sinalar que estas palabras poden figurar, marcadas como galegas, no lexicón dun falante de galego popular xunto con formas coma *cabalo* ou *roda*. De feito, a propia autora aclara que a lingua a que está exposta a meniña non é galego estándar, senón que é un galego bastante castelanizado (p. 118).

3.3. O novo galego urbano: *interferencias por substrato, transferencias negativas e as interferencias por contacto*.

No seo deste conxunto de variedades lingüísticas, Regueira (1999) illa unha, denominada *novo galego urbano*, que conta cunha morfoloxía e un léxico moi próximos ó galego estándar e cun sistema fonolóxico, unha sintaxe e unha fraseoloxía moi castelanizados. É un sistema innovador, que se afasta en varios aspectos das variedades galegas xa mencionadas, pero que segue sendo categorizada como *galego*. O *novo galego urbano* é a vía de expresión en galego de moitos falantes co castelán como lingua materna.

Esta variedade ten a súa orixe na socialización dunha *interlingua fosilizada*. O termo *interlingua* refírese ós textos producidos por un falante non-nativo dunha lingua. O termo *fosilización* refírese á presenza continua dun determinado tipo de *erros* neses textos; estes erros reflicten o feito de que o falante non-nativo cesa de aprender a segunda lingua (Gass e Selinker 1994).

Moitos destes *erros* teñen a súa orixe no emprego que os aprendices dunha segunda lingua empregan os seus coñecementos da súa lingua nativa na súa tentativa de producir textos na lingua que están a aprender.

Esta estratexia denomínase *transferencia* e, en función dos resultados obtidos, adoita clasificarse con dúas etiquetas: *positiva* ou *negativa*. Son *transferencias positivas* as que non producen erros: v.g., dado que galego e castelán comparten a concordancia de adxectivos e determinantes cos substantivos, o falante de castelán que aprende galego non ten por qué memorizar as regras que xeran esa concordancia: a gramática do castelán fornécillas directamente. Son *transferencias negativas* as que producen erro: e.g., a colocación dos pronomes clíticos en casos coma *llo dixen eu, pero o fago eu mellor*. Algo que nos debe quedar claro é que *transferencia positiva* e *transferencia negativa* non son dous procesos distintos. O que é *positivo* ou *negativo* son os resultados da estratexia de transferencia. Os falantes empregan algúns dos coñecementos lingüísticos que valen para producir textos nunha lingua cando pretenden producir textos na outra: o traspaso unhas veces produce formas correctas e outras veces produce formas incorrectas (Gass e Selinker 1994). Isto explica, en parte, as orixes do *novo galego urbano*⁸.

Este tipo de problemas de *transferencia* que afectan ós aprendices deben ser desligados dos problemas que afectan ós falantes nativos en situacións de contacto. Neste último caso, Thomason e Kaufman (1988, p. 37) distinguen entre *préstamo* e *interferencia por substrato*. O *préstamo* é a incorporación de trazos foráneos nunha lingua por parte dos seus falantes nativos: a lingua nativa mantense pero cambia debido á adición deses trazos incorporados. Invariablemente, nunha situación de *préstamo*, os primeiros trazos alleos que se integran son palabras. Se a lingua foránea exercese unha presión cultural forte e longa sobre o grupo de falantes que aceptan os *préstamos*, acabaría por ser posible que tamén entrasen trazos estruturais (sexan elementos fonéticos, fonolóxicos, morfolóxicos ou sintácticos...). Evidentemente, este é o caso do castelán e o galego na actualidade, e isto é o que xustifica a existencia de diferentes *mesolectos*, que son o froito dos diversos graos de presión. A *interferencia de substrato* (Thomason e Kaufman 1988, p. 38) consiste na influencia que os falantes da *interlingua fosilizada* exercen sobre os falantes nativos; estas interferencias comezan máis ben pola fonoloxía e a sintaxe, e ás veces inclúen elementos da morfoloxía. Nótese que o termo *interferencia de substrato* é aparentemente problemático, pois os falantes da lingua nativa non teñen a lingua materna dos aprendices como lingua de substrato; son os aprendices quen transfiren coñecementos da súa lingua materna (que funciona como lingua de substrato) cando queren producir textos na lingua obxectivo. A diferenza entre *préstamo* e *interferencia por substrato* consiste en

⁸ Existen outros tipos de fontes de erro, as *xeneralizacións* (*dixo que faleille eu*) e a *evitación* (tentar evitar estruturas por medo a cometer erros), por exemplo, pero non interesan agora.

que no primeiro os falantes nativos (de galego) toman trazos directamente da lingua allea (do castelán), mentres que na interferencia por substrato toman trazos da lingua allea (do castelán) a través da modalidade da súa lingua que falan os aprendices (o novo galego urbano).

O *novo galego urbano* é, fundamentalmente, unha variedade localizada na fala de grupos sociais con prestixio. Dada a súa capacidade de influencia, quizais cumpriría situala á mesma altura có acrolecto galego. Hoxe en día comeza xa a haber falantes que teñen como lingua materna algún tipo de *novo galego urbano*.

4. Conclusiones

Neste traballo presentei unha nova clasificación dos sociolectos galegos. Tras reflexionar sobre o status teórico das variedades lingüísticas e sobre outras análises anteriores, elaborei unha proposta de clasificación dos sociolectos galegos creada a partir das ferramentas que produce a crioulística. Deste modo, concluí que en Galicia podemos encontrar dous continua lingüísticos: un no que se verifica a existencia de variedades lingüísticas galegas e outro no que se verifica a existencia de variedades lingüísticas castelás. As linguas normativas exercen de *teito* de todas estas variedades; as variedades de máis prestixio son denominadas *acrolectos* e as de prestixio máis baixo son denominadas *basilectos*; unhas e outras están conectadas por toda unha serie de *mesolectos*. Os *basilectos galegos* son os que conteñen máis formas propias dos dialectos galegos; os *basilectos casteláns* son variedades de castelán moi interferidas polo galego. Os *mesolectos galegos* diferéncianse en virtude da cantidade de formas galegas que conservan e de trazos do castelán que inclúen; os *mesolectos casteláns* distínguense entre si por mor da cantidade de galeguismos que conteñen. Os *acrolectos casteláns* conteñen distintos tipos de dialectalismos e formas galegas que non están estigmatizados polos falantes destas variedades (aínda que si estigmaticen as formas galegas dos outros lectos); os *acrolectos galegos* conteñen formas do galego estándar (ou dos galegos estándares), mais unha serie de hiperenxebrismos, lusismos, castelanismos e dialectalismos galegos. Ó lado destas variedades, están a xurdir outras denominadas *novo galego urbano*, faladas por castelanfalantes que empregan o galego (pola razón que sexa); estas variedades presentan unha fonoloxía e unha sintaxe moi castelanizadas e unha morfoloxía e un léxico moi próximos ós das variedades estándar.

5. Bibliografía citada

- Álvarez Cáccamo, C. (1989): "Variaçom lingüística e o factor social na Galiza", en *Hispanic Linguistics* 2:2, pp. 253-298.
Berruto, G. (1995): *Fondamenti di sociolinguistica*. Roma: Editori Laterza.

- Bloomfield, L. (1926): "A set of postulates for science of language", en *Language* 2, pp. 153-164. Cito pola edición de Martin Joos *Readings in linguistics I. The development of descriptive linguistics in America 1925-1956*, Chicago University Press, Chicago, 1957, pp. 26-31.
- Bloomfield, L. (1933): *Language*. Holt, Rinehart and Winston, Inc. Cito pola edición de The University of Chicago Press, London, 1984.
- Coseriu, E. (1973): "Sistema, norma y habla", en *Teoría del lenguaje y lingüística general*, 3ª edición. Madrid: Gredos, 1982, pp. 11-113.
- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the theory of Syntax*. Cambridge: MIT.
- Chomsky, N. (1986): *Knowledge of language*. New York: Praeger.
- Chomsky, N. (1995): *The minimalist program*. Massachusetts: MIT. Cito pola traducción española *El programa minimalista*, Madrid, Alianza, 1999.
- Dubert García, F. (1999): *Aspectos do galego de Santiago de Compostela*. Anexo 44 de *Verba*.
- Dubert García, F. (2000): "¿Norma galega, sistema galego-portugués,? Aplicación dos termos de Coseriu ó «galego» e ó «portugués»", en *Cadernos de lingua* 22, pp. 101-122.
- Dubert García, F. (no prelo 1): "Breves notas sobre o ensino da lingua e o ensino da gramática", en R. Lorenzo (coord.) *Homenaxe ó Profesor Fernando R. Tato Plaza*. Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Santiago de Compostela.
- Dubert García, F. (no prelo 2): "Variedades xeolingüísticas e cultivo da lingua: crítica dunha hipótese sobre as orixes da fragmentación diatópica do galego", *Libro Homenaxe ó Profesor Fernando R. Tato Plaza*. ILG / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Gass, S. M. e L. Selinker (1994): *Second language acquisition*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jackendoff, R. (2002): *Foundations of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Labov, W. (1972): *Sociolinguistics patterns*. University of Pennsylvania Press. Cito pola traducción española *Modelos sociolingüísticos*, Madrid, Cátedra, 1983.
- López Romalde, Mª A. (1996): "Características da evolución do léxico dunha nena bilingüe galego-castelán", en *Cadernos de Lingua* 13, pp. 115-132.
- Monteagudo, H. e A. Santamarina (1993): "Galician and Castilian in contact: historical, social and linguistic aspects", en R. Possner e J. N. Green (eds.) *Trends in Romance linguistics and philology*. Vol. 5: *Bilingualism and linguistic conflict in Romance*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, Vol. 5, pp. 117-173.

- Montes Giraldo, J. J. (1984): "Para una teoría dialectal del español", en *Homenaje a Luís Flórez. Estudios de historia cultural*, Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, pp. 72-89.
- MSG = M. Fernández Ferreiro et alii (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*. Real Academia Galega.
- Muljačić, Ž. (1991): "Per un approccio relativistico al rapporto: lingua nazionale - dialetti", en Giovan Battista Pellegrini (ed.): *XVIII Congresso di studi dialettali italiani "Fra dialetto e lingua nazionale: realtà e prospettive"*, Padova: Unipress, pp. 247-259.
- Regueira, X. L. (1999): "Estándar oral e variación social da lingua galega", en R. Álvarez e D. Vilavedra (eds.) *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe a Xesús Alonso Montero*, 2 vols., Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, vol. 1, 855-875.
- Saco y Arce, J. A. (1868): *Gramática gallega*. Lugo: Imp. de Soto y Freire. Cito pola segunda edición: Ourense, Graf. Tanco, 1967.
- Saussure, F. de (1916): *Cours de linguistique générale*. París: Payot. Cito pola traducción española *Curso de lingüística general*, Madrid, Alianza, 1983.
- Thomason, S. G. e T. Kaufman (1988): *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Trask, R. L. (2000): *The dictionary of historical and comparative linguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press, Ltd.
- Vidal Figueiroa, T. (1997): "Estructuras fonéticas de tres dialectos de Vigo", *Verba* 24, pp. 313-332.

A NORMALIZACIÓN E NORMATIVIZACIÓN DE TERMINOLOXÍA ESPECÍFICA: *FINCA* E *DEVENGAR*

VALENTINA FORMOSO GOSENDE
MARGARITA GONZÁLEZ GONZÁLEZ

0. *Introducción*

Non tódalas linguas dispoñen dos mesmos recursos denominativos, aínda que todas poden expresar tódalas realidades. Se unha lingua non conta cun termo para denominar unha realidade nova para ela, recorre a un préstamo ou a un neoloxismo, procurando evita-la paráfrase de termos equivalentes semántica e pragmaticamente que lle poidan chegar desde linguas máis ou menos próximas.

Para que a nosa lingua acceda a dous ámbitos concretos, o xurídico e o económico, necesita dispoñer de terminoloxía específica e normalizada que favoreza a creación de documentación propia, é dicir, de textos especializados en galego. Escollemos estes dous ámbitos precisamente porque, trala nosa experiencia na tradución ó galego de textos destas áreas, atopamos varias palabras castelás que nos presentaban problemas importantes para a súa denominación en galego.

O noso idioma, aínda en proceso de normalización, conta, para a linguaxe xurídica e económica, cun corpus escaso de textos especializados, xa que estas áreas se desenvolveron en castelán ata hai moi poucos anos. Isto quere dicir que os usuarios da lingua non teñen fontes de referencia a onde acudir para solucionar dúbidas terminolóxicas. Carecemos de bancos de datos especializados e mesmo de especialistas do campo correspondente que traballen en galego e que axuden na resolución de consultas. En consecuencia, debido a esta situación hai unha dependencia excesiva do castelán.

Moitos dos textos especializados que se elaboraron en galego nos últimos anos son traducións do castelán cunhas características gramaticais, textuais e cognitivas peculiares, condicionadas polo feito de que a materia específica da que tratan ten como base esa lingua¹. Isto presenta

¹ Aínda que existe no ámbito xurídico un Dereito Civil galego, o Dereito Penal é o mesmo para todo o estado español. O traballo dos nosos xuristas e economistas parte de textos e da doutrina en castelán, a lingua fundamental na súa formación teórica, co cal, ó

problemas mesmo para aqueles textos que non son traducións do castelán, porque aínda que partan do propio galego, á hora de utilizar determinados termos recórrase á terminoloxía castelá ou a solucións que se propuxeron en galego pero que presentan dificultades que explicaremos máis adiante.

Todos estes problemas refórzanse debido á situación de “bilingüismo diglósico” ou “diglosia con bilingüismo” existente en Galicia. Os nosos galegofalantes maiores de 33 anos non tiveron formación na súa lingua e aínda existe unha relación entre lingua e nivel sociocultural, marcada pola diferente valoración dos dous idiomas. O galego actúa como lingua B usada en rexistros informais e o castelán como lingua A, propia dos rexistros formais. Isto afecta á actitude dos especialistas cara ás propostas terminolóxicas galegas –procedentes normalmente de lingüistas e máis raramente de profesionais do campo correspondente– e mesmo cara á introducción do galego nas áreas de especialidade mencionadas. Pero tamén lle afecta a calquera persoa que necesite afrontar un traballo terminolóxico, traductor ou non traductor.

Quen queira, pois, achegarse ó traballo terminolóxico debe posuír competencia lingüística e pragmática, competencia cognitiva e competencia cultural na lingua ou linguas de traballo. Isto quere dicir que debe, por unha parte, coñecer a lingua que vai manexar, o seu uso no ámbito de estudio, as condicións nas que ten lugar a produción de textos e os recursos dispoñibles cos que conta para a elaboración de terminoloxía. Por outra parte, debe estar informado sobre o tema e a materia coa que vai traballar, é dicir, ter moi claros os conceptos que pretende denominar. Trátase non só de precisar significados, senón de coñecer-lo uso gramatical e o valor pragmático das unidades, ou sexa, o seu posible alcance xeo-gráfico, as características do grupo socioprofesional ó que están destinados, o nivel de normalización das mesmas, a súa frecuencia de uso, o grao de aceptación, etc. Todo isto contando que o traballo terminolóxico o pode facer un especialista da área. Cando o realice un lingüista terá, ademais, que partir de que se pode atopar cun descoñecemento parcial ou absoluto das materias específicas ás que se achegue e, polo tanto, con termos que lle resulten escuros e/ou ambiguos. Por último, este traballo, sobre todo se o fai o lingüista, ten que contar coa opinión, valoración e, o que é máis importante, a aceptación dos usuarios.

querérense desenvolver en galego, introducen abundantes castelanismos na lingua. Segundo di Galanes (2000: 5) na elaboración dunha lingua xurídica galega «o obxectivo debiera ser a configuración dun galego xurídico como lingua de expresión de contidos xurídicos e non só como lingua de tradución (ocasional ou non) no eido xurídico», e aínda que «con todo, pódese afirmar que se configurou unha lingua xurídica galega con características de seu en todos os planos, polo uso e polo traballo dun cualificado grupo de técnicos lingüistas» (ibidem: 36), a presión do castelán segue sendo unha realidade pola situación que acabamos de describir.

A nosa experiencia á hora de traducir textos xurídicos, administrativos e económicos do castelán ó galego chocaba continuamente con todo o dito anteriormente. Sempre como lingüistas, intentamos achegarnos ó problema, procurar toda a información posible e dar coa solución correcta que satisfaga a especialistas e lingüistas. Así tentamos facer cos termos *finca* e *devengar* casteláns, xa que eran un dos maiores atrancos que atopamos ó traducir estes textos; dous termos moi ilustrativos do complicada que resulta a normalización e a normativización de terminoloxía específica, unhas tarefas por facer cada vez máis urxentes, xa que os especialistas necesitan solucións terminolóxicas inmediatas para os problemas que lles xorden no seu traballo diario.

Aparentemente, os termos parecían ter un equivalente terminolóxico nos dicionarios especializados bilingües castelán-galego existentes². A Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega propuxeron no *Léxico da Administración Castelán-Galego* (1991) os seguintes equivalentes galegos destes termos:

Finca s.f. Predio / Leira (rural e de labranza).

Devengar. v.t. Percibir, adquiri-lo dereito a percibir unha cantidade: *estas dietas se devengarán desde el día en que pase la frontera, adquirirse o dereito a percibi-las axudas de custo desde o día en que pase a fronteira; las pagas extraordinarias se devengarán los meses de junio y diciembre, as pagas extraordinarias percibiranse os meses de xuño e decembro.* / Reconocer (un dereito, unha obriga). / Retribuir. / Producir, acumular (xuros): *La cantidad fijada devengará el interés legal, a cantidade fixada producirá o xuro legal. Interés devengado, xuro acumulado, atrasado, vencido.*

Devengo. s.m. Dereito á percepción ou a percepción mesma: *las gratificaciones por servicios extraordinarios no podrán ser periódicas en su devengo, as gratificacións por servizos extraordinarios non poderán percibirse periodicamente.* / *Día del devengo de un impuesto, data de esixibilidade dun imposto, día en que se empeza a aplicar. Período de devengo, período de acumulación de xuros.*

Sen embargo, estas propostas resultaron problemáticas por insuficientes nuns casos, e demasiado xerais e pouco prácticas noutros á hora de aplicalas nos textos especializados e formais, xa que para *finca* aparecían contextos moi confusos, nos que o significado do termo non estaba sempre claro e a tradución por *predio* resultaba dubidosa polo menos inicialmente; e para *devengar*, toda esa cantidade de solucións que

² Aínda que no noso estudo dos termos recorremos a todo o material existente en galego ó respecto, neste caso estamos falando de dicionarios "normativos", é dicir, dicionarios que teñan o respaldo das institucións académicas da nosa lingua.

presentaba o *Léxico* non encaixaba nos exemplos que atopabamos. A nosa dúbida terminolóxica, que parecía estar solucionada, en realidade non o estaba, polo que decidimos investigar máis profundamente qué sucedía con estas dúas palabras. A continuación presentaremos detalladamente este estudo e as conclusións ás que chegamos.

1. *Finca*

Finca non é un termo galego, tal como demostra a súa ausencia en textos medievais³. No seu lugar fálase sempre de *leiras*, *soutos*, *agras*, *agrelas*, etc. A etimoloxía da palabra remítenos ó termo *fincar*⁴. Segundo Corominas, de «*fincar*, sentido antigo ‘permanecer, quedar’, deriva, en calidade de arcaísmo jurídico, *finca*: a la ac. moderna ‘propiedad inmueble, rústica o urbana’ parece haberse llegado desde la idea de ‘saldo que queda por pagar de una deuda o lo que queda después de pagarla’, de donde ‘suma de dinero’, luego ‘capital del que se saca una renta’, ‘heredad que produce rentas’ y finalmente ‘propiedad inmueble’» (Corominas: s.v. FINCA).

No diccionario da Real Academia Española (DRAE) na edición de 2001, defínese esta voz como «propiedad inmueble, rústica o urbana». Curiosamente, máis ca unha definición dun diccionario de lingua semella unha definición terminolóxica xurídica. De feito, na etimoloxía que presenta Corominas explícase que *finca* é un arcaísmo xurídico que se introduciu na linguaxe común, de aí esa definición “estraña”.

Os dicionarios bilingües castelán-galegos⁵, pola súa parte, ofrecen como equivalentes para este *finca* os termos *leira*, *eido*, *terreo*, *predio*, etc. Pero unha ollada ó diccionario da Real Academia Galega na edición de 1997 (DRAG) demostra que esa equivalencia non é correcta:

agro s.m. 1. Extensión de terra para cultivo, polo xeral pequena, que pertence a un só dono. SIN. *leira*, *terreo*, *veiga*.

eido s.m. 1. Terreo cultivado, que pode estar entre as terras que rodean a casa ou non. CF. *agro*, *cortiña*, *leira*, *veiga*. 2. Conxunto de terras que circundan unha casa. CF. *eirado*, *eixido*.

³ O rastrexo deste termo proporcionóunolo Xosé Bestilleiro, que revisou o *Corpus de gramática histórica*, con textos como as *Coleccións documentais variadas en papel de historiadores*; *Colección diplomática do Mosteiro de Oseira*; nos *Estudios Mindonienses - Apéndice documental*, etc.

⁴ *Fincar* procede do latín vulgar *FIGICARE, derivado do latín FIGERE, ‘cravar, fixar, suxeitar’, que se cambiaría por *FICCARE, de aí *ficar/fincar* (Corominas: s.v. HINCAR).

⁵ Por exemplo, AA. VV., *Diccionario xerais castelán-galego de usos, frases e sinónimos*, 1990.

leira s.f. Terreo de labranza. SIN. *agro, eido, veiga*.

terreo s.m. 2. Extensión de chan terrestre utilizado ou arranzado para distintos fins, como o cultivo, as construcións, etc. 4. Pequena porción de terra de labranza. SIN. *agro, leira*. /Terreo edificable. Terreo onde se construíu ou onde se pode construír. SIN. *soar*².

veiga s.f. 1. Terreo baixo, amplo e fértil polo que adoita discorrer un río, onde hai prados e terras de cultivo e no que varios veciños posúen parcelas. CF. *varcia*. 2. Parcela de terreo dedicada ó cultivo [dunha determinada cousa]. SIN. *agro, leira*.

soar s.m. Terreo onde se construíu ou se pode construír. SIN. *terreo edificable*.

Nas definicións citadas -definicións que non teñen nada que ver coa definición "xurídica" do DRAE e máis "esperables" para un usuario da lingua que vai consulta-la palabra nun dicionario estándar⁶-, os termos evidencian diferencias nas súas características malia aparecer como sinónimos. Algunhas están definidas incorrectamente, posto que a definición de *leira*, por exemplo, é imprecisa por demasiado ampla, e a de *eido* é absurda: "terreo que pode estar entre as terras que rodean a casa ou non"; ademais, esta definición é inexacta, xa que en determinadas partes de Galicia o *eido* é xusto aquela terra que rodea a casa, e se non rodea a casa xa non é *eido*. Os dicionarios, precisamente, terían que defini-lo uso de todas estas palabras.

Polo tanto, partindo de que no estándar se admiten estes termos como sinónimos, atopámonos co problema de que na fala viva non ocorre o mesmo, xa que hai falantes que non posúen no seu sistema léxico algún deles, que lles resultan totalmente descoñecidos (por exemplo, hai zonas de Galicia que falan sempre de *veigas* e outras que falan de *leiras* e tanto unhas coma outras descoñecen o outro termo) ou, o que é máis importante, que establecen entre eles unha serie de relacións opositivas onde cada un dos termos designa unha realidade semellante pero non idéntica, con diferencias, e polo tanto, nunca os usarían como sinónimos.

Aínda que todos eles, xunto con outros termos relacionados como *cortiña, eirado, eixido, herdade, parcela, campo*, etc., poderían traducilo *finca* en castelán, débese ter coidado co contexto, porque se podería traducir unha *finca* por un termo dos que acabamos de mencionar que non fose o axeitado á realidade de que se trata. Debemos ter en conta que a realidade

⁶ O dicionario de María Moliner (1998), por exemplo, ofrece a mesma definición có DRAE, pero complétaa dicindo: «Particularmente, terreno de extensión considerable que posee alguien, en el que puede haber montes, lagos o cualquier otro accidente de terreno, y también casas».

rural castelá non ten nada que ver coa galega e coa nosa división da terra, polo tanto aquí é onde é necesario o coñecemento do medio para denominar con exactitude a nosa realidade.

Pero á parte de tódalas designacións vistas, actualmente apareceu na fala viva o termo *finca* para un concepto que os falantes integraron no seu sistema léxico, e que establece oposicións co resto dos termos do mesmo campo semántico como *leira*, *veiga*, *eido*, etc. Este *finca* galega refírese a un terreo con casa ou incluso sen casa pero con árbores e acondicionamento para actividades esporádicas (asadeiro, días de descanso estival, etc.) e case sempre pechado con sebe ou arame, situado nun ámbito rural ou periurbano. Atopámonos entón cunha nova realidade que os galegofalantes denominan polo termo que usan os seus propietarios, normalmente castelanfalantes ou bilingües: *finca*. Vivir na vila ou cidade e ter unha *finca* no campo é unha realidade que se está estendendo, que constitúe para toda a vecindade propietaria de leiras con herba e non con céspede un concepto novo para o que adoptaron o préstamo *finca*. Aínda que hai zonas de Galicia onde este termo non se estendeu tanto como para suplanta-los termos patrimoniais, noutras a frecuencia de aparición é elevadísima, polo que facerlle fronte á realidade desta interferencia é algo que hoxe en día cómpre ter moi presente. Pensamos que **quinta** sería o termo galego que máis se lle podería aproximar: «Propiedade rural composta de casa e terreo de labradío ó redor» (DRAG).

O galego conta, pois, cunha gran riqueza léxica para denomina-la *finca* do castelán, riqueza da que non necesitamos nin debemos prescindir e coa que hai que contar á hora de facer tradución na linguaxe común. Insistimos nesta idea xa que entre os equivalentes dos dicionarios bilingües aparecía como proposta *predio*. *Predio* non aparece no DRAG pero podémolo atopar noutros dicionarios, xa desde o ano 1958, por exemplo, no dicionario de Eladio Rodríguez (1958), definido como «heredad, hacienda, tierra o posesión inmueble». Nos textos medievais non aparece. A súas primeiras documentacións datan do século XVI, e en séculos posteriores carece de tradición xa que non temos textos de dereito escritos en galego. Na tradición literaria aparecen uns cantos exemplos antes da existencia dunha planificación do corpus científico-técnico: usouno Galo Salinas a finais do século XIX e recóllese unha ducia de exemplos de antes de 1980⁷. En portugués *predio* entrou por vía culta no século XVIII, cun claro matiz de propiedade rústica que logo estendeu o seu uso. En castelán Corominas (s.v. PREDIO) dinos que *predio* está «tomado del lat. "praedium" -finca rústica. Falta todavía en Covarruvias, Oudin.. no hay prueba que fuese usual en castellano. Voz

⁷ Información obtida da base de datos lexicográfica do Instituto da Lingua Galega.

exclusivamente del estilo jurídico». Trátase, polo tanto, dun cultismo innecesario que, de se usar, levaría á redución da riqueza léxica descrita.

Sen embargo, na linguaxe xurídica o problema de *finca* é máis complexo. No ámbito do dereito español *finca* é un termo moi utilizado, cun referente de complicada comprensión para un usuario non especialista, posto que vai máis alá do concepto que este usuario entende por *finca* na linguaxe común.

Cando enfrontámo-la realidade dos textos que necesitamos traducir atopamos exemplos onde *finca* aparece asociado a un terreo, a unha casa, un establecemento mercantil, un piso...⁸:

*De ellas se desprende que la serventía es un camino que pasa por terrenos de propiedad particular y que utilizan los habitantes de otras **fincas** para comunicarse con los públicos...*

*...si no desaloja la **finca** en los términos siguientes: ocho días, si se trata de una casa-habitación... quince días, si de un establecimiento mercantil, fabril de tráfico o de recreo.*

Si el desahucio se hiciera de una finca rústica que no tuviere ninguna de las circunstancias expresadas...

...cuyo pago hubiera asumido el arrendatario en el arrendamiento de viviendas o en el arrendamiento de una finca urbana habitable en la que se realicen actividades profesionales...

*el lugar acasurado, sito en , compuesto por las siguientes **fincas**: "1. Una casa... 2. "Labrado de abajo de la casa",... limita por el este con el camino que separa la **finca** de esta heredad y otra de don...*

*El gas será utilizado en las viviendas para usos generales de cocina, agua caliente, calefacción y otros aparatos domésticos, para lo cual cada uno de los titulares de las viviendas de la **finca** que deseen el suministro suscribirá el correspondiente contrato con...*

Se utilizámo-los dicionarios bilingües especializados traduciríamos *predio* en tódolos exemplos⁹. Pero antes debemos comprobar qué hai detrás de todos eses termos, é dicir, qué é unha *finca* no ámbito xurídico.

O Código Civil non define este concepto e límitase a remitilo á linguaxe usual, onde, como comprobamos anteriormente, penetrou procedente da linguaxe xurídica: segundo o DRAE unha *finca* é 'unha pro-

⁸ Os exemplos foron extraídos a partir de material diverso proporcionado polo Tribunal Superior de Xustiza de Galicia, a base de datos lexicográfica do Instituto da Lingua Galega e empresas particulares de distintas áreas de traballo.

⁹ Vid. as equivalencias de *finca* que ofrece o *Léxico da Administración*, citadas nos parágrafos introductorios deste estudio.

propiedade inmoble'. A maioría dos dicionarios xurídicos casteláns, feitos por especialistas, que recollen a entrada *finca*, ofrecen a mesma definición clara e concisa:

«Propiedad inmueble, sea rústica o urbana» (Ossorio: s.v. FINCA)

«Una propiedad inmueble, rústica o urbana» (*Diccionario Jurídico*: s.v. FINCA)

Pero aínda que a *finca* é unha 'propiedade inmoble', en dereito o termo *ben inmoble* abarca unha realidade que vai máis alá da referida por *finca*: «todas las cosas que son o pueden ser objeto de apropiación se consideran como bienes muebles o inmuebles» (CC, artigo 333). Unha *finca* é un tipo de inmoble específico, e hai bens inmuebles que non son *fincas*. Segundo palabras de Díez Picazo (1983: 169), habería que establecer unha diferenciación entre *finca* e *inmoble*: os inmuebles poden se-lo por natureza, por incorporación e tamén por destinación e por analoxía, pero unha *finca* só se reserva para os inmuebles por natureza —as terras, por un lado; e minas, canteiras, escoriais, por outro— coas súas incorporacións —os edificios, camiños e construcións adheridas ó solo; árbores, plantas e froitos pendentes e todo o que estea unido a un inmoble dunha maneira fixa— (cfr. Díez Picazo 1998: 252) ou partes integrantes, pero con exclusión das pertenzas:

«Constituye, pues, la finca una **porción de superficie terrestre**, con lo que puede arrastrar como cosas incorporadas. En cuanto superficie se determina a través de linderos, que no son nunca otra cosa que líneas de definición o de identificación, de creación convencional, aunque en ocasiones puedan utilizarse signos de clara identificación, a los cuales en algunos casos se llaman (...) linderos fijos (p.ej., una vía pública, un cauce de agua, etc.)» (Díez Picazo, 1998: 254).

Sen embargo, o concepto xurídico de *finca* adquire especial relevancia na lexislación hipotecaria, ata o punto de que pode considerarse nela como a base mesma da ordenación do Rexistro da Propiedade. A unidade básica do sistema rexistral é a *finca*, non a persoa nin o titular: «el Registro de la Propiedad es un registro de fincas, a cada una de las cuales se abre un folio u hoja independiente, de manera que hay que afirmar que finca es todo aquello a lo que se abre folio propio» (Díez Picazo 1983: 169-170).

De acordo con todo o visto e segundo o mesmo autor hai que distinguir, xa que logo, entre *finca material* e *finca registral*:

A *finca material* sería ese inmoble por natureza coas súas incorporacións: unha porción de superficie ou un espazo delimitado que forma unha unidade e que pode levar incorporado unha casa, árbores, etc.

Por outro lado, a *finca registral* está determinada por unha circunstancia formal, como é ser obxecto dun folio rexistral no Rexistro da

Propiedade, polo que, ademais da *finca material*, «también es posible considerar como fincas a efectos registrales las aguas tanto públicas como privadas, los ferrocarriles, minas, concesiones administrativas, explotaciones industriales destinadas a producciones o distribuciones de energía eléctrica y pisos o partes de pisos susceptibles de dominio separados que hay en el mismo edificio, en virtud de un fenómeno de propiedad horizontal» (Díez Picazo, 1995: 339). Se todo ó que se lle abre folio no Rexistro é unha *finca* non se lle esixe unha unidade local, nin tampouco a unidade exclúe que a "*finca material*" poida resultar rexistralmente dividida. Chegados a este punto dedúcese que a *finca material* e a *finca registral* poden coincidir plenamente ou non. A *finca registral* desde o punto de vista hipotecario divídese en normal (a que coincide coa *finca material*) e anormal (o resto de *fincas rexistrais* que non coinciden coa *finca material*).

Esta diferenciación entre *finca material* e *finca registral* é básica no dereito. Mentres que a primeira non presenta máis dificultades de denominación en galego que as que presentamos anteriormente ó respecto da *finca* na linguaxe común, a segunda resulta máis problemática. Pois ben, tendo ben claro que en dereito hai *fincas materiales* e *fincas registrales* e sabendo que *finca material* é un concepto que se usa na linguaxe común e que veñen sendo terreos (rústico/urbano: esta xa sería unha cuestión de lexislación urbanística) que poden ter casas incorporadas, existen en galego palabras autóctonas que traducen ese concepto como *leira*, *eido*, *terreo*, *soar*... con tódalas caracterizacións pertinentes, ou *quinta*, se falamos dun terreiro con casa. Consideramos, entón, que desta tradución hai que quita-la palabra *predio*, xa que en galego temos moitas denominacións para esa *finca material* que non se deben perder. Díez Picazo (1983: 169) di que *predio* e *finca* son sinónimos: «de alguna manera se puede decir gráficamente que comparte en el terreno legislativo, los honores de protagonista con su sinónimo, la palabra predio, que es también de constante aplicación». Sen embargo, ese "de alguna manera" revela pouca seguridade na súa afirmación. A explicación constatámola no uso real dos avogados, posto que estes consideran esta palabra como sinónimo de *finca rústica material*, pero non como sinónimo de *finca registral*.

Outra cousa ben distinta sería a *finca registral* que abriría folio rexistral, é dicir, as *fincas* anormais desde o punto de vista hipotecario (Díez Picazo 1983: 271), para as que non teríamos palabra en galego no léxico tradicional, e para as que nós propoñeríamos *predio rexistral*. Cada vez que falemos en castelán de *finca* no sentido rexistral, tanto que se refira a un terreiro, a un terreiro cun edificio, a concesións administrativas, augas, etc. nós poñeríamos *predio rexistral*. É fundamental a presenza do adxectivo rexistral para non lles causar ningún problema de interpretación ós avogados que usen o termo. Tal como constatamos na nosa consulta

entre especialistas do dereito¹⁰, o uso de *predio* sen o adxectivo non se considera válido, posto que se asocia co uso que se lle dá ó termo en castelán. Lembremos que os especialistas de dereito galegos están formados en castelán e traballan coas leis redactadas en castelán. Os dicionarios xurídicos, cando tratan o termo, ofrecen unha definición copiada dos dicionarios da lingua estándar onde *predio* é sinónimo de *finca* («Heredad, hacienda, tierra o posesión inmueble»). En Ossorio (1984) dise que *predio* é unha «denominación de orixe romano, algo en desuso fuera de los juristas, para referirse a cualquier finca o propiedad inmueble (v. fundo, heredad, servidumbre)». Os especialistas informáronnos sobre o pouco uso de *predio*, case restrinxido para os terreos rústicos (o seu significado orixinal etimolóxico). Neste sentido, hai unha contradición entre o que se define nos dicionarios especializados onde *finca* e *predio* son sinónimas, e o uso real que fan os especialistas da palabra *predio* e que os leva a rexeita-lo termo en galego como equivalente de *finca* castelá no sentido rexistral, xa que eles, ó ler *predio*, enténdeno coma un terreo rústico. Poderíamos pensar que, malia a extensión do seu uso, a realidade é que no campo xurídico *predio* e *finca* son sinónimos e ó especialista que traballase en galego non lle ten por qué crear obstáculos o uso do termo en castelán, e podería desligarse perfectamente do uso restrinxido que adoita facer do termo nesa lingua; por outro lado, *predio* posúe xa, a día de hoxe, unha tradición nos textos especializados en galego: é o equivalente que aparece nas obras bilingües especializadas e o termo utilizado no servizo de normalización do Tribunal Superior de Xustiza e o proposto tamén polo Servizo de Terminoloxía Galega (Termigal).

Sen embargo, aínda que parece que esta palabra está admitida e os avogados do Tribunal Superior deron o seu visto e praxe, constatamos que entre os usuarios do dereito galegofalantes ou castelanfalantes (aqueles que traballan en concellos, en xulgados, en notarías, etc.) o termo non se introduce, e acábase insistindo na idea dunha variante estándar que está moi afastada do uso, unha variante ritual que se emprega nalgúns centros de determinada categoría e poder, como o Tribunal Superior, pero que non chega ós usuarios de a pé. Segundo palabras de profesores de cursos de galego para funcionarios especializados en dereito e segundo palabras dos mesmos funcionarios, estes rexeitan totalmente o uso de *predio* para *finca registral*. Sen embargo, a opción de *predio rexistral* resultou do seu agrado, posto que o adxectivo elimina a ambigüidade do termo.

Deste xeito, *predio rexistral* parece unha forma válida, por ser un termo galego culto que, “artificialmente”, se carga dunha serie de acep-

¹⁰ A consulta levouse a cabo entre avogados que traballaban en diferentes lugares: nun xulgado, nunha notaría, en despachos privados, en empresas privadas de distinto tipo, ademais dalgúns estudantes de cuarto e quinto curso da Facultade de Dereito da Universidade de Santiago de Compostela.

cións novas, pero que evita que se introduza o castelanismo –xa incorporado á linguaxe coloquial–. Ademais, tódalas outras opcións posibles para designa-la *finca registral* son moito máis problemáticas:

Ben inmueble xa comprobamos que non é unha equivalencia precisa. Se o portugués nos achegaba como información a posibilidade de usa-lo termo *predio*, outra lingua románica, o italiano, fálanos de *fondo*. No material manexado apareceu *fundo* como un termo usado na linguaxe xurídica castelá. Corominas (s.v. FUNDO) di que «fundo ‘predio rústico’ [s. XVIII, Castillo Solórzano], tomado del lat. FUNDUS, que tiene también este significado; tiene carácter hereditario, con tratamiento aportuguesado de la U tónica, en Asturias... ». Pero os exemplos son escasísimos:

.... Así ha ocurrido con los arrendamientos de *fundos* rústicos o de viviendas y locales de negocio, tradicionalmente considerados como generadores de derechos personales o de crédito.

En las servidumbres, tanto el sujeto activo cuanto el pasivo quedan determinados por la propiedad de los *fundos*. Así, la acción confesoria la ejercita el titular del *predio dominante* contra el del *predio sirviente*, y la negatoria la ejercita éste último contra el primero... etc., etc.

Nos dicionarios xurídicos, *fundo* aparece en Comares (1991) definido como «heredad o finca rústica», e en Ossorio (1984) aclárase que é «en el Derecho romano, el suelo con todos sus accesorios. Actualmente, todo predio rústico o heredad (v), aun cuando se usa a veces en su acepción romana más amplia», e fállase de *fundo dominante* e *fundo sirviente*.

Para os especialistas *fundo* considérase un termo moi arcaico, que se pode usar moi esporadicamente como sinónimo de *finca*, cando esta se refire a unha propiedade rústica material:

...2º Un estado o situación de hecho en el *predio* único o en los *predios* del que resulte visible y fácilmente comprobable la existencia de un servicio determinante de servidumbre... 3º Que dichos signos hayan sido establecidos por el dueño común, titular de los *predios* o de la *finca* única que luego se divide. 4º Que uno de los *fundos* se enajene por éste estando subsistentes dichos signos, es decir, sin hacerlos desaparecer con anterioridad, requisito que también se cumple cuando se trate de enajenación parcial o de división, en ambos casos, de una misma *finca*, quedando subsistentes los signos...

O francés, aínda que poida ter unha realidade legal diferente da nosa, ofrécenos como equivalente da *finca* castelán o termo *propriété*, que se é urbana pode chamarlle *immeuble* e se é rústica, *propriété rurale*. O italiano utiliza como sinónimo de *fondo*, *proprietà*, igual có portugués, que tamén utiliza *propriedade*. Pero este termo sería demasiado amplo, xeral e impreciso.

Así pois, consideramos que *predio rexistral* é o equivalente máis idóneo. De tódolos xeitos, queremos insistir en que, admitindo *predio* como tradución de *finca*, sería necesario aclarar nos dicionarios que se trata dun uso propio da linguaxe de especialidade do ámbito xurídico pero non da linguaxe común, xa que:

1. na linguaxe estándar existe en galego unha gran riqueza léxica que daría conta da realidade que está detrás da palabra castelá, sen necesidade de botar man dun cultismo tardío;
2. na linguaxe de especialidade esa mesma riqueza daría conta da realidade que está detrás do termo *finca material* e,
3. admitiríamos *predio*, acompañado do adxectivo *registral*, como equivalente na linguaxe xurídica da *finca registral*.

A variante estándar ten que ser estándar pero ten que dar chegado á xente, non se pode considerar totalmente afastada do uso, un prexuízo que non se consegue superar totalmente, que inflúe no feito de que ó usuario galegofalante non lle acabe de chega-lo estándar que utiliza o Tribunal Superior e acaba utilizando o castelán. Queremos que o galego teña un uso vivo en tódolos contextos polo que estas cuestións hai que revisalas canto antes porque se non se chega ós galegofalantes que se moven no ámbito do dereito non cremos que se cumpra o obxectivo normalizador da terminoloxía. Polo tanto consideramos que se deben corrixi-las traducións que existen da palabra *finca* en dous sentidos: por un lado, nos dicionarios de uso xenérico en que aparece *leira* ó lado do *predio* e, polo outro, no ámbito do dereito, onde para a *finca material* teríámolo léxico que temos na linguaxe común e para *finca registral* o termo *predio rexistral*.

2. *Devengar* / *Devengo*

O concepto económico que hai detrás de *devengar* e do substantivo *devengo* non presenta os problemas que acabamos de ver en *finca*. Aquí non hai unha diferenza entre linguaxe común e tecnolecto porque é un termo case exclusivo da linguaxe de especialidade.

O concepto está perfectamente definido, tanto en obras lexicográficas coma en obras especializadas. *Devengar*, segundo o DRAE é «adquirir derecho a alguna percepción o retribución por razón de traballo, servizo u otro título». No dicionario de María Moliner dise que *devengar* é «corresponderle a alguen percibir certa cantidade de dinero como retribución por un traballo, por intereses o por un tributo», e ofrece máis información: *devengado -a*, aplícase «a la cosa que se tiene ya derecho a cobrar por haber sido realizado el trabajo, haber transcurrido el tiempo

requerido, etc.» (por exemplo, *intereses devengados*). En ámbolos dictionarios o *devengo* defínese como «cantidad devengada».

Nos dictionarios especializados o *devengo* defínese como «el momento en el que tiene lugar el nacimiento o adquisición del derecho a percibir una cierta cantidad de dinero, bien como retribución por razón de trabajo o servicio, bien por otras causas tales como vencimientos de intereses, dividendos de acciones, etc.» (Martínez Cortina: s.v. DEVENGAR). O dictionario de ciencias xurídicas de Ossorio (1984) e o dictionario de economía de Tamames (1992) ofrecen a mesma definición có DRAE para *devengar*. O Ossorio engade outra acepción «percibir intereses». Pero son moito máis exactos e precisos á hora de explicar qué é e qué tipo de *devengo* se pode atopar. Hai que diferenciar entre *devengo del impuesto*, *devengo de la cuota tributaria*, *devengo periódico*, *devengo instantáneo*, *devengo anual* e *principio del devengo*. En todas estas locucións permanece o sentido de *devengo*, aínda que hai que diferenciar entre as dúas primeiras, referidas a ese “momento en que vence o imposto, a cota” e as seguintes, referidas a un “período temporal necesario para que xurda a obriga de pagar”. O *devengo anual* serían os “apuntamentos que se fan na conta corrente durante todo o ano con cada movemento”. O *principio del devengo* é un “principio contable que obriga ás empresas a contabiliza-los ingresos e gastos en función da corrente real de bens e servicios, con independencia do momento en que se produza o cobramento ou pago dinerario derivado deles”. Pero ademais, nos textos segmentamos dúas locucións, o *devengo del interés* e *devengo del tributo*, que non están recollidas nas obras anteriores e que nós consideramos unidades terminolóxicas.

Para unha mellor comprensión do termo *devengo* cómpre saber que «debió de nacer por aglutinación de la preposición en la fórmula de la prerrogativa de los hijosdalgo, como se vé p. ej. por la Probanza de Hidalguía de Hernando de Roxas (1584): “si saven... que son hijos dalgo notorios, de sangre y de solar conocido, *de vengar* quinientos sueldos, según fuero de Hespaña” (RFE XII, 386), a base de VINDICARE en la ac. ‘reivindicar, reclamar’» (Corominas: s.v. VENGAR).

Como sinalamos arriba, a Real Academia Galega e o Instituto da Língua Galega propuxeron no *Léxico da Administración* uns equivalentes para *devengar* e *devengo* entre os que estaban *adquirir* e *percibir*, pero no DRAG non aparecen nas entradas de *adquirir* e *percibir* estes contidos económicos. Unicamente *percibir* se define como “recibir ou cobrar unha cantidade de diñeiro como renda, imposto, taxa, etc”. É dicir, non se recollen tódalas acepcións equivalentes para *devengar*. Poderíamos pensar que isto se debe a que non se trata dun dictionario especializado, sen embargo este dictionario si recolle outros termos de especialidade, como por exemplo, *acareo* ‘acto de acarear’, sinalando coa abreviatura *Der.* a súa pertenza á linguaxe xurídica.

Escollemos un corpus onde aparecen varios exemplos ós que lles aplica-las propostas galegas para exemplificar cáles son os problemas. Non fixo falta botar man de textos casteláns, senón que tiñamos textos de especialidade do ámbito correspondente escritos en galego pero nos que sempre aparecían os préstamos *devengar* e *devengo*. A fonte da que extraímo-lo corpus foi a base de datos que elaborou o Seminario de Lexicografía do Instituto da Lingua Galega. Para dar conta da complexidade do problema decidimos agrupa-los exemplos de xeito que primeiro atendemos a *devengar*, e despois ó substantivo *devengo* e, neste último, separámo-los exemplos correspondentes ós distintos sintagmas ou locucións substantivas nos que aparece.

2.1. *Devengar*

Lembremos que o verbo *devengar* tiña o significado de ‘adquiri-lo dereito a percibir’. O *Léxico da Administración* ofrece catro posibles traducións segundo o contexto:

1. Percibir, adquiri-lo dereito a percibir unha cantidade.
2. Producir, acumular (xuros).
3. Recoñecer un dereito, unha obriga.
4. Retribuír.

As dúas últimas non coinciden coas definicións que aparecen nos dicionarios especializados de Ossorio e Tamames. Vexámo-los exemplos:

2.1.1. *Devengar* como verbo conxugado

Atopamos dous tipos de exemplos (que imos marcar como A e B) que hai que considerar por separado:

A. Aqueles exemplos que se adaptarían a algunha das traducións propostas. Trátase de frases coma as seguintes:

...que pode e do que corresponde, percurando cartos de préstamos que devengan intereses ou esquecendose das amortizacións.

...hai que sufrir-las consecuencias. O diñeiro necesita circular, devengar uns réditos, obter beneficios...

Este primeiro grupo de exemplos parece non presentar problemas para a súa tradución de acordo con algúns dos equivalentes propostos, xa que poderíamos dicir “producir xuros” no primeiro caso e “producir réditos” no segundo:

*...percurando cartos de préstamos que **produzan** xuros ou esquecéndose...
...O diñeiro necesita circular, **producir** uns réditos, obter beneficios...*

pero non sería correcta a traducción por “adquiri-lo dereito a percibir”, xa que os cartos non adquiren o dereito a percibir xuros ou réditos, senón que os producen directamente.

B. Pola contra, isto non pasa no grupo de exemplos que mostramos a continuación:

*Forma parte do devandito importe, o IVE, que se **devengará** ó recibir cada factura mensual polo importe de...*

*...financeiros no prezo de adquisición, sempre que tales gastos se **devengaran** antes da posta en condicións de funcionamento...*

Este segundo grupo de exemplos admite varias das traducións sinaladas, só que dependendo de cal escollamos as frases resultan totalmente diferentes, contradictorias ou absurdas. Se tentamos traduci-la primeira frase seguindo algunhas das opcións que nos deron podería equivaler a tres diferentes:

*.... o IVE, que se **producirá/percibirá/retribuirá** ó recibir cada factura mensual...*

O mesmo se probamos coa segunda frase:

*... sempre que tales gastos se **perciban/produzan/retribúan** antes da posta en condicións...*

Habendo esas variables para poderlle aplicar ó castelán *devengar* existe un problema serio, xa que se poden facer frases gramaticalmente correctas pero cun sentido oposto ó que se quere expresar. Así, a nós, como lingüistas, resúltanos moi difícil saber cal é o significado concreto do verbo neses contextos¹¹.

Por último aparece un exemplo de expresións algo menos comúns e ó mesmo tempo máis difíciles de interpretar:

*Aboarase ó **devenga-lo** tributo, cando a empresa sexa sustituto do...*

xa que parecía admitir, aparentemente, algunha das traducións propostas, pero que ningunha tiña nada que ver coa traducción que nos ofreceu un especialista:

¹¹ Aparecen máis exemplos similares no anexo 1.

Aboarase o tributo o día que comeza a súa esixibilidade...

2.1.2. Substantivo+participio de *devengar*

Traballamos co participio de *devengar* nalgúns contextos nos que se usa maioritariamente. Partimos de dous sintagmas en castelán: *intereses devengados* e *impuestos devengados*.

2.1.2.1. *Intereses devengados*

Esta unidade lexical concreta, segundo o *Léxico da Administración*, tradúcese como xuros acumulados, atrasados, vencidos, ou mesmo producidos. Os exemplos aparentemente non presentan problemas¹²:

...é o que segue: (A) Cargarase, xeralmente, polos intereses devengados (acumulados, atrasados, vencidos, producidos), tanto implícitos coma explícitos, que teñan...

...permanente con vencemento a curto prazo, incluídos os intereses devengados (acumulados, atrasados, vencidos, producidos), ás contas correspondentes do subgrupo 54...

Pero a opción *vencidos* aplicado ós xuros non era viable nalgúns exemplos porque presentaba problemas no contexto¹³:

...producirse entre o custo de adquisición, excluídos os intereses devengados non vencidos e os valores de reembolso...

...que sexa a súa forma de instrumentación, incluídos os intereses devengados, con vencemento non superior a un ano.

Os intereses devengados, vencidos ou non, figurarán en contas de crédito...

Teríamos “xuros vencidos” que poden ser/estar “vencidos ou non” ou con vencemento, o que crea contradicións, polo que esa opción quedaría eliminada neses contextos.

2.1.2.2. *Impuesto devengado*

Pode aparecer modificando o substantivo *impuesto* ou modificando un tipo de imposto determinado, como o IVE, o imposto sobre sociedades, etc.¹⁴:

¹² Aparecen máis exemplos similares no anexo 2.

¹³ Aparecen máis exemplos similares no anexo 3.

¹⁴ Aparecen máis exemplos similares no anexo 4.

conta, consideraranse coma unha diminución no importe do imposto devengado sobre sociedades...

que hai que pagar con respecto ó imposto sobre beneficios devengado...

...e os pagamentos a conta, para obté-lo imposto sobre sociedades devengado...

Facenda Pública, IVE soportado: IVE devengado co gallo da adquisición de bens e servizos e...

...a curto prazo (Con entidades de leasing). IVE soportado non devengado a máis dun ano. IVE soportado non devengado...

Os impostos, de xeito diferente ó que ocorre cos xuros, non vencen nin se acumulan e tampouco se xeran. Pode ser que se adquira un dereito a percibilos, quedando frases do tipo "imposto sobre sociedades que adquiran o dereito a ser percibidos", pero non sabemos colocar esta opción como equivalencia válida conseguindo unha frase correcta ou polo menos dubidamos de que o sentido final sexa o que un economista lle queira dar.

Cando aparece IVE devengado contrastado co IVE soportado, como se mostra nos dous últimos exemplos anteriores, poderíase traducir por IVE producido, xerado, pero en realidade refírese ó IVE que se lles cobra ós clientes, fronte ó IVE soportado que é o que se paga, co que non queda claro que esta opción sexa correcta.

2.1.2.3. O participio modifica outros substantivos ("aportacións", gastos, riscos, remuneracións, rendas, cotas, dividendos...)

Neste caso atopámonos con dous tipos de exemplos:

1- Aqueles que posúen unha tradución fácil e simple xa que admiten "producidos, xerados...":

Cargarase polo importe dos gastos devengados (producidos, xerados) e polo importe que deba imputarse no exercicio...

Empresas que tivesen déficit entre os compromisos e riscos devengados (producidos, xerados) por pensións e os asegurados e cubertos contables...

2- Aqueloutros exemplos en que esta tradución resulta máis complicada:

a sistemas complementarios de pensións Importe das aportacións devengadas a plans de pensións ou outro sistema semellante...

O significado neste caso non é o importe das “aportacións” xeradas senón que se fala das cantidades achegadas a plans de pensións. Outros exemplos:

para pensións e obrigacións similares incluíranse os gastos devengados polas estimacións realizadas segundo cálculos...

Importe dos soldos, dietas e remuneracións de calquera devengados no decurso do exercicio polos membros do órgano...

Dun xeito similar ó que pasaba no caso anterior non podemos dicir “o importe dos soldos, axudas de custo e remuneracións *producidos....”. As axudas de custo e as remuneracións non se producen nin se xeran. A posibilidade máis axeitada sería: *o importe dos soldos, axudas de custo e remuneracións con dereito a seren percibidos no decurso do exercicio...*

No *Léxico da Administración* aparece o exemplo concreto: «*Las dietas se devengarán: Adquirirase o dereito a percibi-las axudas de custo desde...*» que comprobamos que non se pode aplicar directamente ó noso anterior exemplo comentado porque este tipo de equivalencia obriga a unha transformación sintáctica que alteraría o sentido. Vexamos polo miúdo a unidade “*las dietas se devengarán*”: *dietas* suxeito, pasa a “*adquirirase o dereito a percibi-las axudas de custo*”, onde *axudas de custo* é complemento directo. Ademais do complicado que lle pode resultar a calquera a tradución do termo, existe un cambio de significado desde un punto de vista informativo, xa que se cambia o tema da oración. No primeiro caso, na frase en castelán, *dietas* é o elemento a destacar e pérdese na tradución ó galego.

2.2. *Devengo*

Os exemplos que atopamos de *devengo* van, ou ben acompañados dunha frase preposicional que actúa de modificador ou forman parte dunha frase nominal. Aparécenos:

- *Devengo del impuesto*
- *Devengo del interés*
- *Devengo periódico*
- *Devengo anual*
- *Principio de devengo*

Facemos unha diferenza entre o primeiro exemplo mencionado e o resto, xa que aquel aparece contemplado nalgún manual e os outros non. *Devengo del impuesto*, no *Léxico da Administración*, aparece pero dentro dun sintagma máis amplo: *día del devengo del impuesto*, traducido como *data de esixibilidade dun imposto, día en que se empeza a aplicar*, tradución que non podemos aplicar ó noso exemplo:

... en virtude de descontos e bonificacións outorgados despois do **devengo do imposto**.

Entre os demais sintagmas facemos tamén unha diferenciación entre *devengo del interés* en exemplos que se traduciron ó galego en diferentes obras de especialidade como *devengo dos intereses* (tradución castelanizada): *aboaranse ó devengo dos intereses, tanto implícitos coma explícitos...* Máis correctamente traduciríase do seguinte xeito: *aboaranse ó vencemento dos xuros, tanto implícitos coma explícitos...*)

Pero isto consideramos que non é posible en exemplos como o seguinte:

... os seguidos nas correccións valorativas e, no seu caso, o **devengo de intereses...**

Aquí non somos capaces de achar unha solución correcta, pois dubidamos se se referirán á produción de xuros ou á acumulación de xuros, escolla que fai variar bastante o significado da frase.

O mesmo problema atopamos para *devengo periódico*:

ós resultados de exercicios futuros tomando coma referencia **devengo periódico** de acordo co capital vivo reflectido...

Igualmente ocorre co *devengo anual*. Ningunha das equivalencias vistas ata agora serven para este caso:

Descrición dos movementos: Aboarase: 1) Pola estimación do **devengo anual**, con cargo á conta...

Descrición dos movementos: Aboarase: 1) Pola estimación do **devengo anual** das débedas tributarias. O seu pagamento...

No *Léxico da Administración* non se refiren ó concepto de principio do devengo. Igual ca nos casos anteriores non son válidas ningunha das opcións xerais que se propuxeron para *devengo*. Se cadra é un sintagma máis lexicalizado ca algún dos anteriores:

O principio de **devengo** esixe que o Imposto sobre Sociedades que debe...

... as anotacións necesarias para a aplicación do *principio do devengo*, do *principio de prudencia valorativa*...

Despois de estudados todos estes exemplos, pódense facer as seguintes consideracións:

1. Os equivalentes, ou mellor dito, paráfrases ou frases que substitúen un termo, existentes ata o momento para estas palabras son incompletas, nalgúns casos non sempre precisas e non dan conta de toda a casuística de *devengo* e *devengar*.

2. Para un lingüista, á vista dos exemplos, da cantidade de acepcións e usos que ten o termo e do complicado que é a adopción dos equivalentes que se lle ofrecen, é practicamente imposible facer unha tradución única, nuns casos por incapacidade para dar cunha frase coherente, e noutros porque as frases aparentemente correctas desde o punto de vista gramatical poden chegar a resultar inadecuadas polo seu significado.

3. É un termo moi asentado na lingua xurídica castelá, que unido á complicación de opcións que se ofrecen para a súa tradución, fai que os propios economistas (que serían quen de darlle a opción correcta) non usen en ningún caso as solucións en galego, e aquí atopámonos cun dos puntos máis importantes na normalización dunha lingua, que é a aceptación por parte do usuario.

4. Moitos dos textos, textos de especialidade escritos en galego, onde nós pescudamos, o máis antigo do ano 1979, utilizan os termos casteláns, *devengo* e *devengar*.

Polo tanto cómpre outro tipo de solución. Ó consultar outras linguas, resaltaba que en todas había un termo equivalente:

Inglés: *devengar*: *to accrue, to draw, to gain, to earn (as salary, etc.), to accumulate; to yield dividends; to bear, to carry, to yield, to draw interest*; *devengo*: *amount due; tax due*.

Francés: *devengar*: *gagner, toucher, acquérir (salario); rapporter, porter, produire (xuros); intérêts échus (xuros devengados)*.

Portugués: *devengar*: *merecer, adquirir direito; ganhar*.

Catalán: *devengar*: *meritar; meritable (devengado); devengo*: *meritació*¹⁵.

Italiano: *devengar*: *riscuotere, percepire; maturare (xuros); dare, fruttare, produrre, rendere; devengo*: *soma maturata*.

¹⁵ Unha consulta ó servizo catalán de terminoloxía TERMCAT revelounos que parece ser que no uso común aparece moi frecuentemente o castelanismos *devengar*.

Algunhas destas linguas usan termos equivalentes a *gañar*, *producir*, pero son linguas como o francés, portugués e italiano, totalmente normalizadas, onde os seus economistas escriben os textos nas súas linguas, pero xa vimos que no noso caso, ante un termo de tal dificultade, non podemos aceptar estas posibilidades de tradución que teñen significados máis amplos. Tamén é certo que non hai unha forma que se repita en tódalas linguas. *Devengar* é unha forma castelá, só existe nesta lingua, igual que *meritar* só existe en catalán.

Tendo en conta todo isto, o equivalente ten que ser un termo que evite todo este tipo de complicacións existentes, e que permita a derivación e a formación de novos termos pertencentes á súa familia léxica, como o substantivo ou o adxectivo.

Outra opción sería botar man do cultismo, así o equivalente de *devengar* podería ser "vindicar". Este termo permitiría a formación de palabras da mesma familia léxica tal como *vindicados*, para os exemplos do tipo "xuros vindicados" ou como o substantivo *vindicaxe*, que substituiría a *devengo* en tódolos contextos posibles. O problema que se nos presenta é que o cultismo *vindicar* existe xa na lingua cos significados de "vengar" ou "defender, especialmente por escrito, a quen se inxuriase ou calumniase inxustamente" para a lingua estándar e para a linguaxe xurídica, dito dunha persoa, co significado de "recuperar o que lle pertence" (DRAE). Existe ademais o substantivo *vindicación* e outros termos da mesma familia como *vindicativo*, *vindicta*, etc.¹⁶ A polisemia do termo podería ser un problema posto que o verbo xa estaría cargado cun significado concreto e aínda que os contextos nos que poden aparecer os dous significados posibles son sempre transparentes e non darían lugar á confusión, o concepto do campo xurídico podería interferir e crear conflitos de uso co concepto do campo económico. Tanto no *Diccionario de Ciencias Jurídicas* de Ossorio, coma no *Diccionario Jurídico* de Comares e no *Diccionario básico jurídico* de Espasa non se recollía o termo *vindicar*, aínda que si o substantivo *vindicación* co significado de "vinganza, reivindicación, reparación dun agravio...". Malia ser un termo en desuso no dereito, substituído por reivindicar, os especialistas son conscientes do seu significado, polo que o seu uso como equivalente a *devengar* resultáballes pouco claro¹⁷. Aínda que ós economistas non lles presentaba problemas, consideramos que o termo xa non era apto.

Desde un punto de vista filolóxico, o cultismo, correcto dentro das estruturas do galego, evitaría tódolos problemas vistos arriba e sería

¹⁶ Estes termos aparecen recollidos na versión provisional do *Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega* do Instituto da Lingua Galega e da Real Academia Galega; e tamén en dicionarios como o *Gran diccionario Xerais da lingua*; o *Diccionario Cumio da lingua galega*, etc. O termo tamén existe con estes significados en portugués (*vindicar*, *vindicación*, *vindicador*, *vindicante*, *vindicativo*).

¹⁷ As valoracións sobre o termo obtivéronse na consulta realizada entre avogados que se detalla na nota a pé de páxina número 10.

facilmente integrable na lingua xa que non presentaría ningún problema para o seu uso por parte dun lingüista, pois contaría cun termo totalmente equivalente ó *devengar* castelán, é dicir, evitariámolas paráfrases complicadas e facilitaríámoslle-lo uso do termo a aquelas persoas que non dominasen o concepto. Pero, sempre contando que queremos que a lingua sexa algo vivo e que os falantes de cada especialidade se sintan identificados coa lingua, desbotámola posibilidade da introducción do cultismo, confuso para eles.

Así pois, só nos queda optar polo préstamo castelán por tódalas razóns vistas, e porque ademais existe un pacto tácito entre os usuarios de economía, mesmo en organismos oficiais que redactan os seus textos en galego, para usar sempre o termo castelán, rexeitando os equivalentes galegos que lles ofrecen os tradutores. De feito, na base de datos do ILG que utilizamos como corpus documental, comprobabamos que existen numerosos textos en galego que contan con uso do préstamo. Este comportamento evidencia que, mesmo para os que dominan o concepto, non é fácil aplica-las paráfrases que traducen *devengar*, nin están satisfeitos coas equivalencias de significado. Polo tanto, a adopción do préstamo non responde a un criterio de comodidade, senón a unha realidade que, de denominarse doutro xeito, resultaría incompleta e imprecisa ou non aceptable.

Para concluír, esperamos que trala nosa exposición quedase claro o noso obxectivo: mostra-las dificultades reais que calquera persoa que se enfrente coa redacción ou traducción de textos especializados xurídicos e económicos pode atopar, tal e como atopamos nós, cos termos *finca* e *devengar*. As nosas solucións, froito dunha investigación seria e rigorosa, son só unhas propostas. Estas ou ben outras deberían tentar terse en conta canto antes para mellora-la introducción do galego nas áreas estudadas e, en xeral, en calquera ámbito científico.

Bibliografía

- AA. VV. (1990): *Diccionario xerais castelán-galego*. Vigo: Xerais.
- AA. VV. (1991): *Diccionario jurídico*. Madrid: Fundación Tomás Moro, Espasa Calpe.
- AA. VV. (1991): *Diccionario básico jurídico*, 3.ª edición. Granada: Editorial Comares.
- Corominas, J. e Pascual, J. A. (1987): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos.
- Díez Picazo, L. (1983): *Fundamentos del derecho civil patrimonial*. Vol. II. Madrid:
- Díez Picazo, L. (1995): *Fundamentos del derecho civil patrimonial*. Vol. III. Madrid: Civitas.

- Díez Picazo, L. e Gullón, A. (1998): *Instituciones de derecho civil*. Vol. II/1. Madrid: Tecnos.
- Galanes, I. (2000): "¿Existe unha lingua xurídica galega? Unha reflexión sobre a variedade creada a partir da traducción xurídica en Galicia". *Cadernos de Lingua* 22: 5-37.
- Martínez Cortiña, R. (dir.) (1980): *Economía. Diccionario enciclopédico*. Barcelona: Planeta.
- Moliner, M. (1998): *Diccionario de uso del español*. Madrid: Gredos.
- Ossorio, M. (1984): *Diccionario de ciencias jurídicas, políticas y sociales*. Argentina: Editorial Claridad.
- Real Academia Española (2001): *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Real Academia Galega (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña/Vigo: Real Academia Galega, Edicións Xerais, Editorial Galaxia.
- Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega (1991): *Léxico da administración castelán-galego*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Rodríguez González, E. (1958): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Vigo: Galaxia, 3 vols.
- Tamames, R. (1992): *Diccionario de economía*. Madrid: Alianza Cien.

ANEXO 1

- que pola índole da empresa eran moitas veces obrigadas non as **devengaba** ninguén, e o personal que tiña as casas lonxe...
- Traspaso a fin de cada ano do IVE que vai a **devengarse** no ano seguinte.
- nun período deben imputarse a exercicios futuros por **devengarse** nestes últimos, xa que será neles cando se...
- segue: (A) Cargarase: (a) Polo importe do IVE deducible cando **devengue** o imposto, con aboamento a contas de acredores...
- Polo importe do IVE repercutido cando se **devengue** o imposto, no caso de retirada de bens...
- Aboarase por: (1) Polo importe do IVE repercutido cando **devengue** o imposto, con cargo a contas de debedores ou...
- Crédito a longo prazo. Esta conta irase aboando a medida **devengue** o IVE. Esta é a alternativa que elixín, porque...
- (b) Polo importe do IVE repercutido cando se **devengue** o imposto, no caso de retirada de bens de...
- (A) Aboarase: (a) Polo importe do IVE repercutido cando **devengue** o imposto, con cargo a contas de debedores ou...
- nas devanditas partidas de crédito os intereses implícitos **devenguen**, con arreglo a un criterio financeiro, con...
- computar como ingreso por intereses no exercicio no que **devenguen**, seguindo un criterio financeiro e recoñecendo...

ANEXO 2

- de créditos Importe dos intereses de préstamos e outros créditos **devengados** no exercicio.
- Arrendamentos e cánones Arrendamentos Os **devengados** polo aluguer de bens mobles e inmobles en uso...
- movemento é o que segue: (A) Aboarase polo importe dos intereses **devengados** durante o exercicio, incluídos os non vencidos...
- movemento é o que segue: (A) Aboarase polo importe dos intereses **devengados** durante o exercicio, incluídos os non vencidos...
- é o que segue: (A) Cargarase, xeralmente, polos intereses **devengados**, tanto implícitos coma explícitos, que teñan...
- Importe dos intereses **devengados** e non cobrados.
- permanente con vencemento a curto prazo, incluídos os intereses **devengados**, ás contas correspondentes do subgrupo 53.
- movemento é o que segue: (A) Aboarase polo importe dos intereses **devengados** durante o exercicio, incluídos os non vencidos...
- que sexa a súa forma de instrumentación, incluídos os intereses **devengados**, con vencemento superior a un ano.
- Intereses de obrigación e bonos Importe dos intereses **devengados** durante o exercicio correspondente o financiamento...
- (b) Polos intereses **devengados**, tanto implícitos como explícitos, que non...

- As Cooperativas de Crédito deberán destinar intereses **devengados** durante o primeiro exercicio de funcionamento e...
- (b) Polos intereses **devengados** tanto implícitos como explícitos, con vencemento
- Fomento satisfará á entidade de crédito a totalidade dos xuros **devengados** durante o 1º ano do período de amortización.

ANEXO 3

- coa suma do prezo de adquisición dos valores e dos intereses **devengados** e non vencidos ó peche do exercicio.
- Porén, cando existan intereses, implícitos ou explícitos, **devengados** ou non vencidos ó remate do exercicio, que debe...
- O importe dos dividendos **devengados** ou dos intereses, **devengados** e non vencidos no momento da compra...
- polo prezo de adquisición, excluídos os intereses explícitos **devengados** e non vencidos, con aboamento, xeralmente...
- a que sexa a súa forma de instrumentación, incluídos os intereses **devengados**, con vencemento superior a un ano.
- Polos intereses **devengados** non vencidos de débedas.
- Polos intereses **devengados** non vencidos de créditos.
- é o que segue: (A) Cargarase polo importe dos intereses **devengados**, cando o seu vencemento non sexa superior a un...

ANEXO 4

- ...como unha minoración no importe do imposto sobre sociedades **devengado**
- o importe a contabilizar polo imposto sobre sociedades **devengado** no exercicio calcularase realizando as operacións...
- as retencións e os pagamentos a conta, para obté-lo imposto **devengado** sobre sociedades.
- Descrición dos movementos: Adebedarase á 472 por: (1) Polo **devengado** co gallo da adquisición de bens e servizos...
- IVE soportado non **devengado** a máis dun ano. IVE soportado **devengado** (leasing) a menos dun ano.
- Nesta alternativa, dentro das débedas non se incluíría o IVE **devengado**
- total contraída, pero á súa vez considerar que o IVE ó non **devengado** supón unha menor débeda. Nesta hipótese podería...
- ...Facenda Pública, IVE repercutido IVE **devengado** con motivo da entrega de bens ou da prestación...
- Imposto sobre beneficios Importe do imposto sobre beneficios **devengados** no exercicio...

AS VOCAIS ÁTONAS FINAIS EN GALEGO: ESTUDIO ACÚSTICO

RITA MOLINOS CASTRO

1. Presentación

Neste artigo presentamos un estudio acústico das vocais finais átonas galegas. Centrarémonos, pois, no estudio das características das vocais [a], [e], [o] en fin de palabra fonolóxica: frecuencia dos tres primeiros formantes, intensidade e duración. Os datos obtivéronse a partir dun cuestionario que permitise estudar o comportamento das vocais finais situadas entre consoantes oclusivas xordas labiais, dentais e velares.

Nun primeiro momento tentouse obter os contextos buscados a través dunha serie de preguntas feitas ós entrevistados, pero ante a imposibilidade de que os falantes coincidisen libremente na súa resposta optouse por entregarlles unha copia do cuestionario xusto no momento da gravación. Cada un deles leu tres veces cada unha das secuencias, e para analizar escolleuse a terceira realización de cada exemplo, xa que os falantes tendían a realiza-las tres lecturas nun único enunciado fonolóxico e o noso estudio require secuencias finais de enunciado.

Segundo estes mesmos parámetros, e con fins contrastivos, aplicamos un segundo cuestionario referido ó vocalismo tónico, no que tamén se escolleu a terceira realización de cada secuencia. Nesta última proposta non encontramos exemplos de tódalas vocais entre consoantes idénticas, polo que tivemos que botar man de exemplos formados por vocais entre consoantes que presentaban un mesmo punto de articulación pero diferente modo articulatorio: *pobo*, *pomo*, *todo* e *quen*. Así mesmo, e debido á inexistencia de exemplos con certas vocais nestes contextos, completámo-lo cuestionario con combinacións silábicas inventadas: *que-que* e *toti*.

O cuestionario aplicado constaba das seguintes secuencias:

Vocalismo átono

a) Situación prosódica intertónica (SP1):

<i>Raspa patacas</i>	vs	<i>Contá todo</i>	vs	<i>Tocá calquera</i>
<i>Raspe patacas</i>	vs	<i>Conte todo</i>	vs	<i>Toque calquera</i>
<i>Raspo patacas</i>	vs	<i>Conto todo</i>	vs	<i>Toco calquera</i>

b) Situação prosódica intertónica con presenza de foco inicial
(SP2):

<i>Nunca rasp<u>a</u> patacas</i>	vs	<i>Nunca cont<u>a</u> todo</i>	vs	<i>Nunca toc<u>a</u> calquera</i>
<i>Nunca rasp<u>e</u> patacas</i>	vs	<i>Nunca cont<u>a</u> todo</i>	vs	<i>Nunca toqu<u>e</u> calquera</i>
<i>Nunca rasp<u>o</u> patacas</i>	vs	<i>Nunca cont<u>o</u> todo</i>	vs	<i>Nunca toc<u>o</u> calquera</i>

c) Situación prosódica final de enunciado fónico (SP3):

<i>Mañá non as rasp<u>a</u></i>	vs	<i>Dígoche que non o cont<u>a</u></i>	vs	<i>Iso nunca o toc<u>a</u></i>
<i>Mañá non as rasp<u>e</u></i>	vs	<i>Dígoche que non o cont<u>e</u></i>	vs	<i>Iso nunca o toqu<u>e</u></i>
<i>Mañá non as rasp<u>o</u></i>	vs	<i>Dígoche que non o cont<u>o</u></i>	vs	<i>Iso nunca o toc<u>o</u></i>

Vocalismo tónico

a) Entre oclusivas bilabiais:

Papa
Pepe
Pe pechado
Pipa
Pobo
Pomo
Pupa

b) Entre oclusivas dentais:

Tata
Té templado
Teta
Tita
Toti
Todo
Tute

c) Entre oclusivas velares:

Caca
Quen
Que quente
Quico
Coca
Coco
Cuca

Trala elaboración do cuestionario seleccionámo-los informantes, divididos en diferentes grupos segundo a idade, lugar xeográfico e sexo. Seleccionamos tres grupos diferentes, aplicando unha serie de abreviaturas que nos permitían identificalos con claridade, formadas por unha letra ("M" nas voces femininas e "H" nas masculinas) e un número (identificador de cada un dos informantes):

a) Grupo A: cinco mulleres e cinco homes con estudos primarios, cun nivel económico e cultural semellante, pertencentes a unha mesma al-

dea (Pazos-Entíns, concello de Outes), de idade media (entre 40 e 55 anos) e non residentes no núcleo urbano => M1, M2, M3, M4, M5, H6, H7, H8, H9, H10.

b) Grupo B: cinco rapazas e cinco rapaces con estudos superiores, do mesmo núcleo rural (Pazos-Entíns), cun nivel económico e cultural próximo e cunha idade comprendida entre os 19 e 25 anos => H11, H12, H13, H14, H15, M16, M17, M18, M19, M20.

c) Grupo C: cinco rapazas e cinco rapaces coas mesmas características cós anteriores pero agora da aldea de Ces, concello de Lousame, próxima a Noia => H21, H22, H23, H24, H25, M26, M27, M28, M29, M30.

Os trinta falantes teñen como lingua habitual na súa vida cotiá o galego, por medio do contraste entre os diferentes grupos tentaremos ver en qué medida a o sexo, a idade e o hábitat inflúen nas realizacións do vocalismo. Tendo en conta a situación social de Galicia, é sabido que os falantes máis novos están moito máis expostos á influencia do español, o que sen dúbida xogará un papel importante nas variacións que se detecten.

As gravacións foron realizadas no lugar de orixe e de residencia dos informantes. Unha vez recollidos os datos foron analizados no sonógrafo dixital Computerized Speech Lab (CSL) do Laboratorio de Fonética do Instituto da Lingua Galega (ILG). Realizadas as análises pertinentes, os datos foron introducidos nunha folla de cálculo para calcula-los valores medios e as desviacións dos diferentes parámetros das vocais estudadas nas distintas situacións prosódicas, contextos, etc., ademais de compara-las diferencias que existen entre o vocalismo tónico e átono.

2. As vocais finais na situación prosódica 1 (SP1)

Os seguintes resultados inclúen os datos de tódolos informantes, así como os tres contextos nos que estudíamo-la vocal (entre oclusivas bilabiais, dentais ou velares xordas): *Raspo/a/e patacas*; *Conto/a/e todo*; *Toco/a/e calquera*.

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	mulleres	575	1461	2659	66,9	49,2	45
[a]	homes	517	1265	2322	69,6	54,7	45
Desv.	mulleres	81,11	173,69	249,15	4,90	10,29	45
Desv.	homes	46,81	141,88	281,75	5,19	13,79	45
[e]	mulleres	442	1854	2755	65,8	40,6	45
[e]	homes	404	1612	2413	68,7	47,8	45
Desv.	mulleres	52,17	177,04	159,58	4,78	8,09	45
Desv.	homes	29,68	200,39	205,26	4,52	11,61	45
[o]	mulleres	446	1101	2713	67,3	44,6	45
[o]	homes	403	989	2424	68,6	48,9	45
Desv.	mulleres	47,29	160,12	206,92	3,70	10,60	45
Desv.	homes	35,83	127,77	291,73	5,05	12,70	45

Táboa 1: Valores medios e desviacións para as tres vogais finais na SP1

2.1. *Análise dos formantes*

Na análise das medias podemos apreciar cómo os formantes das voces femininas son máis altos cós masculinos. Esta diferenza semella reducirse no F1, non superando os 60 cps, para facerse máis importante no F2, cunha variación aproximada de 200 cps entre mulleres e homes; no F3 a diferenza entre os dous sexos sitúase por riba dos 300 cps. Establécese, ademais, unha grande proximidade entre o primeiro e terceiro formante das vogais medias anterior e posterior na xeneralidade dos falantes; o contraste vén dado polo segundo formante (1600 cps na vocal anterior fronte a 1100 cps na vocal posterior).

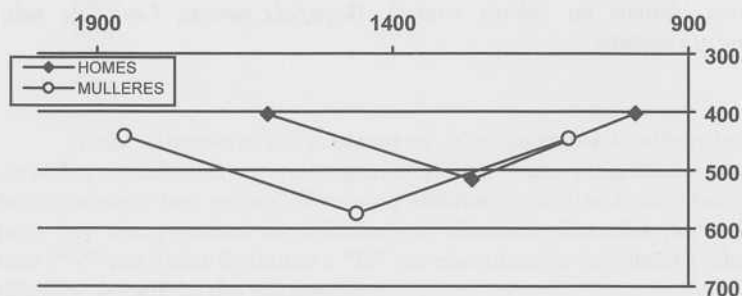

Gráfico 1: Triángulo acústico da SP1

Canto ás desviacións, comprobamos que son máis elevadas nas voces femininas nos dous primeiros formantes para ser superadas polas voces masculinas no terceiro. A explicación radica, basicamente, no resultado obtido nos diferentes grupos de falantes.

2.2. Intensidade e duración

No referente á intensidade vemos que tanto nos homes coma nas mulleres se comporta con regularidade. O que si podemos apreciar é que as vocais son un pouco máis intensas nas voces masculinas, se ben a diferenza non é moi elevada, como ocorre na vocal posterior; parece aumentar na vocal media anterior e na central, pero sen chegar a excederlos 4 dB. A vocal menos intensa é, en tódolos falantes, a vocal media anterior, mentres que a que presenta os valores máis elevados pode variar. Nos homes é a vocal central, e nas voces femininas a máis intensa é a posterior, seguida da vocal central, que presenta 1 dB menos.

Na análise da duración e das desviacións correspondentes, podemos comprobar que as vocais máis longas son as realizadas polas voces masculinas. Ademais, hai que ter en conta de qué vocal se trata xa que, na totalidade dos informantes, a vocal máis longa é a central e a máis curta a anterior. Coincide, pois, intensidade e duración na presentación dos valores mínimos, presentes na vocal anterior.

Outro criterio importante nesta análise é o contextual. Como acontecía coa intensidade, a duración será máis ou menos elevada en función do contexto no que se insira a vocal:

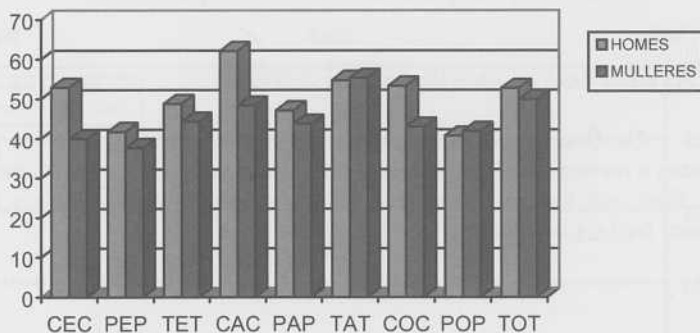

Gráfico 2: Media xeral da duración dos distintos contextos da SP1.

É evidente que tanto nos homes coma nas mulleres a vocal máis curta é a que aparece nun contexto oclusivo bilabial xordo. Nas voces femininas será no contexto dental onde a vocal presente unha maior duración, mentres que nas voces masculinas a diferenza entre os contextos

oclusivos velar e dental é mínima, exceptuando a vocal central. No caso dos varóns hai que destacar un factor importante: os múltiples exemplos de sonorización consonántica (especialmente nos falantes de maior idade) que se producen cando a vocal aparece entre oclusivas velares, podendo existir unha diferenza de 50 ms entre un exemplo con sonorización e outro en que esta non se produza. Esta diferenza é perfectamente perceptible nos espectrogramas:

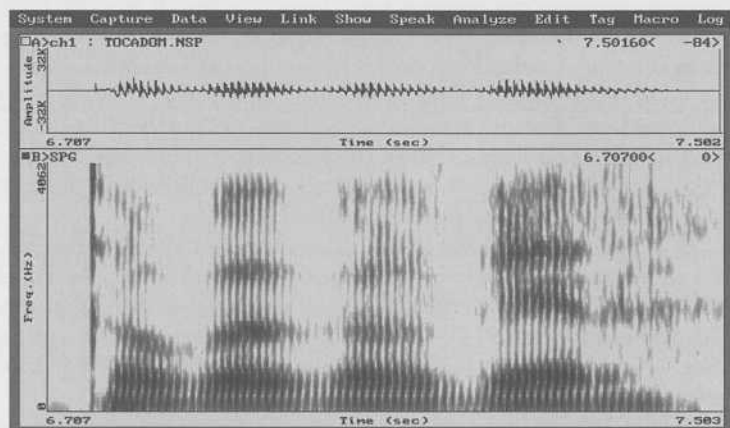

Gráfico 3: Espectrograma da secuencia *Toca calquera* do H8.

3. As vogais finais na situación prosódica 2 (SP2)

Os exemplos de que dispoñemos nesta situación prosódica presentan a mesma estrutura acentual e a palabra sitúase en posición medial da frase cun foco inicial: *Nunca raspa/e/o patacas*; *Nunca conta/e/o todo*; *Nunca toca/e/o calquera*.

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Mulleres	569	1441	2642	66,8	46,2	45
[a]	Homes	489	1243	2359	68,5	50,8	45
Desv.	Mulleres	71,53	189,12	212,20	4,78	12,25	45
Desv.	Homes	47,65	142,59	306,74	4,19	13,82	45
[e]	Mulleres	443	1808	2745	65,7	39,0	44
[e]	Homes	399	1525	2414	66,9	43,3	45
Desv.	Mulleres	54,62	166,38	161,08	5,45	7,15	44
Desv.	Homes	33,82	184,48	211,40	4,47	11,05	45
[o]	Mulleres	437	1094	2716	66,6	39,9	45
[o]	Homes	391	1009	2445	66,8	43,6	43
Desv.	Mulleres	51,63	200,52	217,02	5,42	9,76	45
Desv.	Homes	33,97	165,80	229,53	6,02	11,22	43

Táboa 2: Valores medios e desviacións para as tres vogais finais na SP2

3.1. *Análise dos formantes*

Como na SP1, a media dos formantes do vocalismo final átono en posición medial é máis elevado nas mulleres que nos homes nos tres formantes que analizamos para coñecer a frecuencia da vogal.

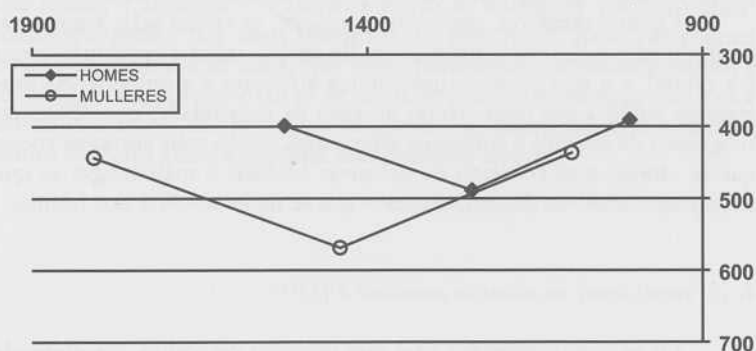

Gráfico 4: Triángulo acústico da SP2

A diferenza entre as voces femininas e masculinas é importante. No gráfico podemos ver como o F1 da vogal central é o que presenta maiores diferenzas. O formante dos falantes masculinos amósase a me-

dio camiño entre o F1 da vocal central e posterior das falantes femininas: nos homes o F1 sitúase nos 488 cps, e nas mulleres 81 cps por riba, sendo 436 cps a frecuencia acadada no F1 na vocal posterior (uns 50 cps por debaixo da vocal central pronunciada polos varóns). Nas vocais medias, pola súa parte, os resultados do F1 e F3 son moi semellantes para ámbalas vocais, establecéndose unha diferenza de 45 cps aproximadamente entre as voces femininas e masculinas no primeiro formante e de 300 cps no terceiro. No F2 as diferenzas entre as vocais producidas polos distintos sexos segue a ser notable, sendo máis pronunciada na vocal anterior (case 300 cps), mentres que baixa considerablemente na vocal media posterior, cunha variación inferior ós 100 cps.

Como na SP1, e polas mesmas causas, as maiores desviacións danse nas voces femininas nos dous primeiros formantes para aumentar nas vocais producidas polos homes no F3. A variación contextual segue a se-la peza fundamental. Así, por exemplo, nas voces masculinas a media da vocal central entre oclusivas velares sitúase nos 2143 cps fronte ós máis de 2600 cps que acada no contexto oclusivo dental.

3.2. *Análise da intensidade e da duración*

Os resultados obtidos na SP2 referentes á intensidade amosan unha grande semellanza coa SP1. Nesta situación prosódica as vocais producidas polos varón seguen a ser máis intensas, aínda que agora se reduce a diferenza respecto dos resultados obtidos nas voces femininas. O que non parece variar é a maior intensidade acadada pola vocal central fronte ás vocais medias (cuns valores practicamente coincidentes).

Canto á duración, coma anteriormente, as vocais máis longas son as producidas polas voces masculinas. En ambos sexos a vocal máis longa é a central, e a que presenta uns valores inferiores é a anterior. As desviacións teñen a súa orixe, como no caso da intensidade, nos diferentes subgrupos de falantes e contextos segmentais, sendo máis curtas as vocais que se atopan nun contexto de oclusivas bilabiais e máis longas as que están entre oclusivas dentais, situación que se repite no 90% dos falantes.

4. *As vocais finais na situación prosódica 3 (SP3)*

Os exemplos tomados para esta situación prosódica, caracterizada por ocupa-la vocal a posición final no enunciado fonolóxico, presentan todos unha mesma estrutura prosódica: *Mañá non as raspa/e/o; Dígoche que non o conta/e/o; Iso nunca o toca/e/o.*

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	mulleres	710	1595	2689	59,7	67,9	26
[a]	homes	529	1384	2392	59,3	53,4	17
Desv.	mulleres	127,71	106,40	254,30	5,29	23,60	26
Desv.	homes	54,55	112,92	213,53	4,45	14,59	17
[e]	mulleres	414	2199	2874	59,1	57,6	26
[e]	homes	391	1850	2453	59,9	50,8	13
Desv.	mulleres	68,75	181,76	146,89	3,99	20,65	26
Desv.	homes	31,73	126,55	136,89	4,41	9,62	13
[o]	mulleres	375	1094	2735	59,6	65,3	24
[o]	homes	410	991	2361	61,4	49,6	8
Desv.	mulleres	74,43	206,32	240,54	5,11	25,70	24
Desv.	homes	40,07	130,86	158,67	3,34	10,32	8

Táboa 3: Valores medios e desviacións para as tres vocais finais na SP3

4.1. *Análise dos formantes*

Unha simple ollada ós datos que nos presenta esta situación prosódica é suficiente para ver que as semellanzas das que se producían entre as dúas primeiras secuencias agora non se constatan. O primeiro que chama a atención é o escaso número de exemplos vocálicos rexistrados. No mellor dos casos contamos cun total de 26 vocais, de corenta e cinco exemplos analizados. Nas voces masculinas o número é menor, e da vocal media posterior tan só se rexistran 8 casos. Vexámolo con maior claridade a través de dous espectrogramas de falantes distintos, pertencentes á mesma vocal e inseridas nun contexto idéntico:

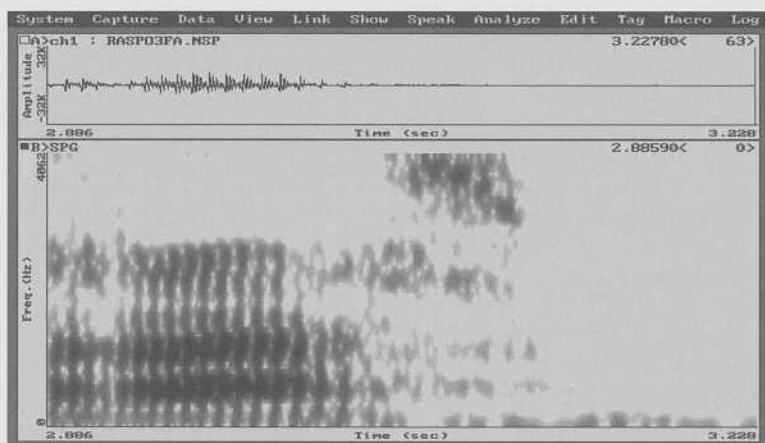

Gráfico 5: Espectrograma de [raʃpo] no exemplo *Mañá non as raspo* de H7

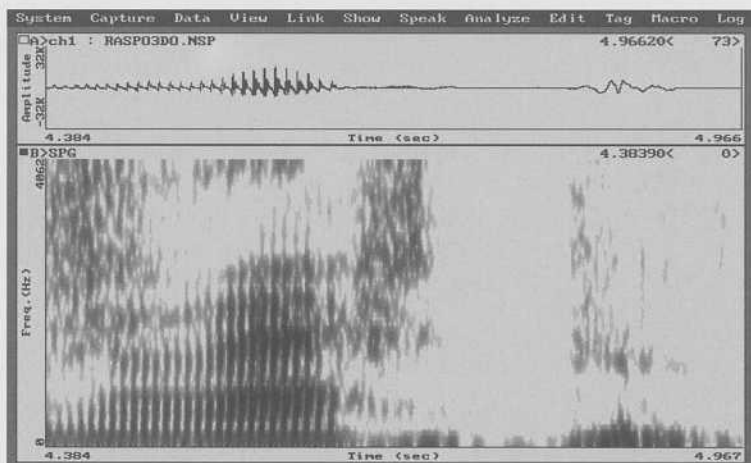

Gráfico 6: Espectrograma de [raʃpo] no exemplo *Mañá non as raspo* de H8

No primeiro dos espectrogramas non se rexistra vocal final. No segundo son visibles rúidos de fricción suave na saída do aire, mais sen actividade glotal e, por tanto, sen voz; trátase dunha vocal susurrada. A ausencia de voz na realización destas vocais finais é maior nas voces

masculinas e tamén o é nas vocais medias. A vocal central é a que rexistra un maior número de exemplos, seguida moi de preto da vocal anterior. A presenza de vocal media posterior é moi escasa.

Vexamos como se constituiría o triángulo acústico das vocais rexistradas:

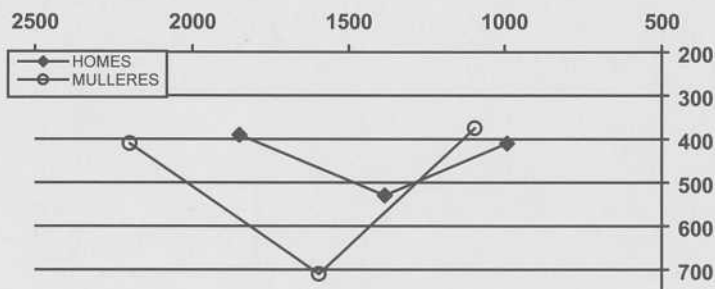

Gráfico 7: Triángulo acústico da SP3

Na análise dos formantes pode comprobarse que na vocal central tenden a ter unha maior frecuencia cando esta aparece en posición final absoluta, tanto nas voces femininas como nas masculinas. Nestas últimas a diferenza é reducida, fronte ós máis de 100 cps que separan o F1 das mulleres das distintas situacións prosódicas. Este comportamento é aplicable ó F2, mentres que o terceiro formante tende a igualarse nas tres situacións prosódicas.

A situación mantense no F2 da vocal media anterior, onde a diferenza entre a SP3 e as dúas precedentes excede os 300 cps na maioría dos falantes, para invertirse no F1, cuns resultados máis baixos nesta última.

Pola súa parte, a vocal posterior é a que menos variacións presenta nesta situación prosódica. O F2 e F3 presentan uns valores próximos ás restantes situacións prosódicas, dándose a principal variación no F1, que agora presenta unha frecuencia maior nas voces masculinas, cunha diferenza de 30 cps respecto das femininas. Téñase en conta a escasa presenza de vocais, así como a variación contextual e entre os distintos grupos de falantes: como nas situacións prosódicas anteriores, é no contexto dental onde a frecuencia é superior, aparecendo os resultados máis baixos cando a vocal se insire no contexto bilabial. É, ademais, neste último contexto onde contamos cun maior número de exemplos caracterizados pola ausencia de vocal final.

Unha das preguntas que se formularon desde o comezo do traballo (*¿Inflúe o sexo da persoa na realización vocálica final?*) parece quedar contestada. Cunha media de cen datos analizados por formante estudado é evidente que hai unha maior presenza de vocal átona en posición final cando esta é producida por voces femininas.

4.2. *Análise da intensidade e duración*

A intensidade, nesta situación prosódica, é relativamente baixa sendo o resultado nos tres contextos 59 dB, cunhas desviacións mínimas e carentes de relevancia. Tan só nas vocais posteriores producidas por falantes masculinos observamos un pequeno aumento de 2 dB situándose por riba dos 60 dB.

Na duración, os resultados indican que se trata de vocais máis longas ca nas outras situacións prosódicas, e con importantes desviacións, debido á ausencia de vocal en varios falantes e ó contexto no que se insire. A vocal máis longa nesta situación prosódica é a central, seguida da vocal media posterior. A duración da vocal anterior difire das anteriores situacións prosódicas, especialmente nas voces femininas, onde podemos atopar unha diferenza de 10 ms entre a vocal central e a anterior. Nas voces masculinas a duración vocálica segue as mesmas pautas, se ben a diferenza entre esta situación prosódica e as dúas anteriores non é tan elevada como nas voces femininas.

É interesante resaltar que en posición final absoluta as vocais máis longas son agora as pronunciadas polas voces femininas, se ben cabe lembrar que o número de exemplos vocálicos rexistrados nesta situación prosódica nos falantes masculinos é moito menor.

No aspecto contextual hai novidades respecto ós datos obtidos nos apartados anteriores: se ben as vocais máis curtas seguen a ser as producidas nun contexto bilabial, as que presentan unha maior duración varían dependendo do sexo do falante: as mulleres seguen a presentar uns resultados superiores no contexto dental, fronte ós homes, nos que as vocais de maior duración son as inseridas nun contexto velar¹.

¹ Lembrémo-los exemplos de sonorización da consoante xorda coa consecuente prolongación da vocal.

5. Análise contrastiva dos diferentes grupos de falantes

5.1. Análise dos formantes

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Grupo A	512	1433	2638	67,0	48,1	15
	Grupo B	640	1493	2707	66,6	51,3	15
	Grupo C	572	1458	2633	67,1	48,0	15
[e]	Grupo A	426	1768	2795	66,9	42,8	15
	Grupo B	467	1915	2797	64,5	42,1	15
	Grupo C	434	1878	2674	66,1	37,0	15
[o]	Grupo A	426	1091	2679	68,4	48,1	15
	Grupo B	472	1134	2781	66,5	45,6	15
	Grupo C	440	1077	2680	67,0	40,2	15

Táboa 4: Medias dos diferentes grupos femininos na SP1

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Grupo A	531	1451	2636	66,1	48,9	15
	Grupo B	612	1411	2649	65,1	43,5	15
	Grupo C	565	1460	2642	69,3	46,1	15
[e]	Grupo A	434	1738	2753	63,7	38,0	15
	Grupo B	446	1810	2770	65,3	38,7	15
	Grupo C	451	1882	2709	68,3	40,5	14
[o]	Grupo A	433	1090	2734	65,9	44,3	15
	Grupo B	460	1101	2744	65,9	37,1	15
	Grupo C	417	1090	2670	67,9	38,3	15

Táboa 5: Medias dos diferentes grupos femininos na SP2

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Grupo A	811	1618	2717	59,6	90,2	13
	Grupo B	666	1579	2737	58,2	55,6	9
	Grupo C	609	1576	2602	61,3	48,0	9
[e]	Grupo A	376	2291	2912	58,4	70,6	12
	Grupo B	428	2193	2915	58,0	45,4	7
	Grupo C	463	2048	2770	61,3	47,4	7
[o]	Grupo A	331	1119	2703	58,7	91,7	10
	Grupo B	404	1087	2821	59,0	44,1	9
	Grupo C	412	1057	2645	62,6	50,6	5

Táboa 6: Medias dos diferentes grupos femininos na SP3

Nunha primeira ollada podemos constatar que os resultados obtidos nas dúas primeiras táboas distan bastantes dos que presenta a terceira. O dito contraste será estudado pormenorizadamente en apartados sucesivos, se ben anteriormente xa se chamou a atención sobre estes feitos. O que nos interesa nestes momentos é comprobar se a diferenza grupal é un factor decisivo, ou polo menos a ter en conta, nunha análise deste tipo.

Os datos revelan que entre os diversos grupos de falantes pode existir unha diferenza de máis de 100 cps nun mesmo formante. É o caso da vocal central, que nas informantes novas de Outes se sitúa nas dúas primeiras situación prosódicas en 640 cps e 612 cps, respectivamente, fronte ós 512 cps e 531 cps que acada nas falantes da mesma zona pero de maior idade. A mesma situación atopámola no F2, especialmente na vocal media anterior, tendendo a igualarse os resultados na posterior. Contrastan, sen embargo, os resultados obtidos na vocal central na SP3, especialmente no F1², e no F2 das vocais medias, onde é precisamente a xente de maior idade a que presenta formantes máis altos. As falantes de Ces ocupan unha posición intermedia, excepto en casos puntuais, como no F2 das vocais analizadas na SP2, que é máis elevado neste grupo.

Unha situación distinta atopámola nas medias obtidas nos distintos grupos de falantes masculinos:

² Non se rexistrara ningún formante tan alto no vocalismo átono. Este dato amosa unha maior semellanza cos resultados obtidos nas vocais tónicas onde o F1 se sitúa sobre os 800 ou máis ciclos nas voces femininas.

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Grupo A	501	1219	2346	70,8	66,2	15
	Grupo B	525	1284	2326	65,9	49,0	15
	Grupo C	525	1291	2295	71,9	48,9	15
[e]	Grupo A	391	1473	2427	69,1	53,9	15
	Grupo B	417	1672	2420	65,7	44,9	15
	Grupo C	405	1691	2392	71,4	44,6	15
[o]	Grupo A	377	955	2385	68,3	58,1	15
	Grupo B	420	1030	2477	66,1	41,1	15
	Grupo C	411	983	2412	71,4	47,7	15

Táboa 7: Medias dos diferentes grupos masculinos na SP1.

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Grupo A	477	1199	2358	68,8	62,2	15
	Grupo B	504	1267	2334	67,1	43,5	15
	Grupo C	486	1263	2384	69,5	46,5	15
[e]	Grupo A	385	1377	2443	65,6	48,8	15
	Grupo B	416	1570	2399	66,5	40,2	15
	Grupo C	396	1627	2399	68,7	40,9	15
[o]	Grupo A	373	947	2553	66,5	54,6	13
	Grupo B	406	1043	2440	66,0	39,7	15
	Grupo C	392	1028	2357	67,9	37,9	15

Táboa 8: Medias dos diferentes grupos masculinos na SP2

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	Grupo A	469	1413	2498	61,0	82,0	2
	Grupo B	528	1404	2341	58,4	47,4	5
	Grupo C	542	1368	2399	59,4	50,7	10
[e]	Grupo A						
	Grupo B	392	1935	2383	57,0	54,5	2
	Grupo C	390	1835	2465	60,5	50,1	11
[o]	Grupo A						
	Grupo B	445	1146	2327	61,0	45,0	1
	Grupo C	405	969	2366	61,4	50,3	7

Táboa 9: Medias dos diferentes grupos masculinos na SP3

Neste caso, ademais de ser menor a diferenza das medias entre os diferentes grupos de falantes, parece haber unha maior semellanza entre os falantes de menor idade fronte ós máis vellos, que presentan unha frecuencia menor nas tres vogais e nos dous primeiros formantes, nas dúas primeiras situacións prosódicas. No F3 a tendencia é a ter unha frecuencia semellante, rexistrándose un leve incremento na vocal media anterior no grupo de maior idade.

Unha situación distinta son os resultados obtidos na SP3, onde só contamos con dous grupos de falantes nas vogais medias (os falantes máis novos), mentres que o terceiro caracterízase pola non existencia de vocal nesta situación prosódica: só se rexistra a vocal central en dous dos cinco falantes de idade media. Como podemos comprobar trátase dunha vocal máis centralizada. Si debemos destacar que entre os escasos exemplos en que se rexistra a vocal os valores máis altos tenden a presentalos, en xeral, o grupo de falantes de maior idade.

É interesante observar tamén como a presenza ou ausencia de vocal nesta situación prosódica varía nos dous grupos, mentres que nas mulleres a maior presenza de vocal se dá nas falantes de maior idade, nos homes son estes os que presentan un número de casos moito máis reducido.

5.2. Análise da intensidade e duración

As desviacións que atopamos no referente á intensidade, aínda sen seren moi altas, teñen a súa orixe en dous factores: os distintos grupos de falantes e os contextos nos que se insire a vocal. No primeiro dos casos parecen existir diferenzas considerables entre dous grupos diferenciados: por unha banda os falantes de Outes (de menor e maior idade) e por outra os falantes de Ces. As vogais máis intensas son producidas, na totalidade dos informantes, polos falantes noienses, salvo excepcións, como ocorre na vocal central da SP1, onde, se ben con valores practicamente idénticos, a media obtida nos falantes maiores de Outes é superior ós máis novos de Ces. O comportamento das vogais é moi semellante en tódolos falantes, sexa cal sexa o sexo dos mesmos.

Outro dato a ter en conta é a menor intensidade que presenta a SP3 respecto das SP1 e SP2, en que os valores se sitúan nos 65-71 dB, fronte ós 59-61 que presentan as vogais en posición final absoluta.

No referente á duración nos diferentes grupos de falantes, podemos comprobar que na maior parte dos exemplos analizados a vocal central é a que presenta unha duración maior. Sen embargo, o feito que máis chama a atención é a separación en dous grupos perfectamente diferenciados: os falantes de maior idade e os falantes máis novos. O factor xeracional parece determinante na duración das vogais, especialmente na SP3. Se nas dúas primeiras situacións prosódicas se apreciaba

un leve aumento nas vogais producidas por este grupo (17 ms na central, 9 ms na anterior, etc.), a diferenza existente entre os maiores e o resto dos informantes pode chegar a exceder os 30 ms: na vocal central nas voces masculinas os valores medios dos falantes máis novos sitúanse arredor dos 50 ms, fronte ós 82 que dos falantes máis vellos de Outes; nos exemplos de voces femininas a media da vocal central é aínda maior, excedendo os 90 ms fronte ós 48 e 55 ms das falantes máis novas. Así, se levamos a un gráfico o resultado obtido na SP3 as diferenzas son evidentes:

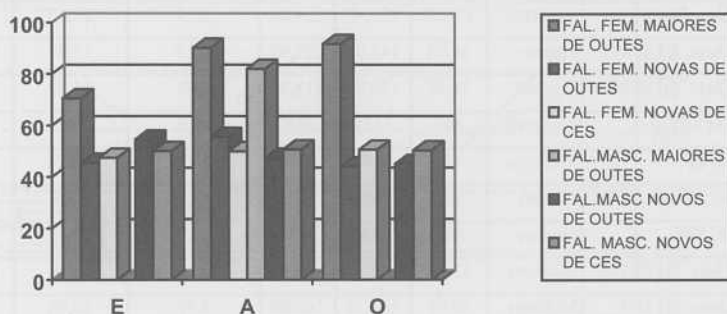

Gráfico 8: Duración media nos diferentes grupos de falantes das vogais finais na SP3

Nas voces masculinas o factor máis importante é a ausencia de exemplos en que se rexistran as vogais medias nos falantes maiores de Outes. Foi rexistrada a media da vocal central, pero sen esquecer que estamos a falar da existencia de dous dos cinco casos. Xa nos falantes máis novos, a duración da vocal anterior nos falantes de Outes é maior cá dos informantes de Ces, inverténdose esta situación nas vogais central e posterior. Aínda así, a diferenza existente entre estes dous últimos grupos non é significativa.

6. *Análise contrastiva das tres situacións prosódicas*

Son varios os factores a ter en conta na análise contrastiva das vogais nas diferentes situacións prosódicas, pero a primeira vista o máis salientable é a ausencia de vocalismo átono en posición final en máis dun 50% dos casos. Partindo dos resultados obtidos comezaremos este estudo coa división das situacións prosódicas en dous grupos, baseándonos na maior coincidencia existente nas medias obtidas na frecuencia, inten-

side e, sobre todo, na duración: valores medios das SP1/SP2 e valores medios da SP3:

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a] SP1/2	Mulleres	572	1451	2651	66,9	47,7	90
[a] SP3	Mulleres	710	1595	2689	59,7	67,9	31
[a] SP1/2	Homes	503	1254	2341	69,0	52,7	90
[a] SP3	Homes	529	1384	2392	59,3	53,4	17
Desv. [a] SP1/2	Mulleres	76,09	180,84	230,27	4,81	11,35	90
Desv. [a] SP3	Mulleres	127,71	106,40	254,30	5,29	23,60	31
Desv. [a] SP1/2	Homes	49,03	141,85	293,43	4,73	13,87	90
Desv. [a] SP3	Homes	54,55	112,92	213,53	4,45	14,59	17
[e] SP1/2	Mulleres	443	1831	2750	65,8	39,9	89
[e] SP3	Mulleres	436	2199	2874	59,1	57,6	26
[e] SP1/2	Homes	402	1568	2413	67,8	45,5	90
[e] SP3	Homes	391	1850	2453	59,9	50,8	13
Desv. [e] SP1/2	Mulleres	53,09	172,39	159,49	5,10	7,64	89
Desv. [e] SP3	Mulleres	58,09	181,76	146,89	3,99	20,65	26
Desv. [e] SP1/2	Homes	31,76	196,50	207,18	4,56	11,50	90
Desv. [e] SP3	Homes	31,73	126,55	136,89	4,41	9,62	13
[o] SP1/2	Mulleres	442	1097	2715	66,9	42,3	90
[o] SP3	Mulleres	375	1094	2735	59,6	65,3	24
[o] SP1/2	Homes	397	999	2435	67,7	46,3	88
[o] SP3	Homes	410	991	2361	61,4	49,6	8
Desv. [o] SP1/2	Mulleres	49,45	180,46	210,84	4,63	10,40	90
Desv. [o] SP3	Mulleres	74,43	206,32	240,54	5,11	25,70	24
Desv. [o] SP1/2	Homes	35,22	147,05	261,89	5,58	12,23	88
Desv. [o] SP3	Homes	40,07	130,86	158,67	3,34	10,32	8

Táboa 10: Medias e desviación estándar dos valores obtidos para as vogais finais nas SP1/SP2 e na SP3

6.1. *Análise dos formantes*

Unha vez máis os resultados constatan unha maior frecuencia nos formantes das voces femininas. Dependendo da vocal analizada os resultados amosan distinto comportamento. Así, na vocal central, os valores máis elevados atopámoslos na totalidade dos informantes na SP3. Na vocal media anterior a situación varía. O F2 e F3 adoptan o mesmo

comportamento cá vocal central, aumentando a diferenza no F2 ata 300 cps dependendo da situación prosódica. Mentres, o F1 presenta un leve incremento na media das SP1/SP2, mais en ningún caso supera os 30 cps de diferenza. A vocal posterior caracterízase nesta análise pola maior proximidade entre as tres situacións prosódicas. A diferenza na frecuencia dos formantes é mínima, pero non esquezamos que estamos comparando 88 exemplos dun total de 90 nas situacións prosódicas 1 e 2 fronte ós 8 (de 45) da SP3 nos que se rexistra esta vocal:

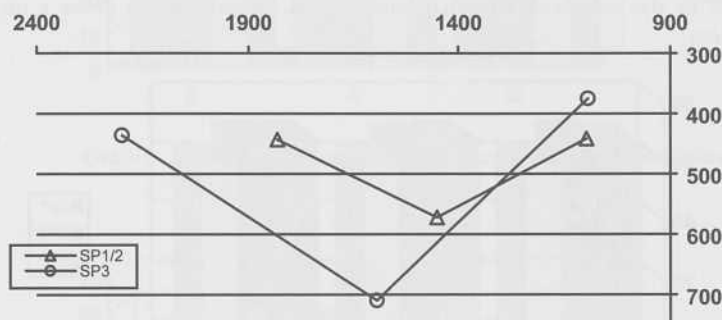

Gráfico 9: Triángulo acústico comparado das SP1/2 e SP3 nas voces femininas

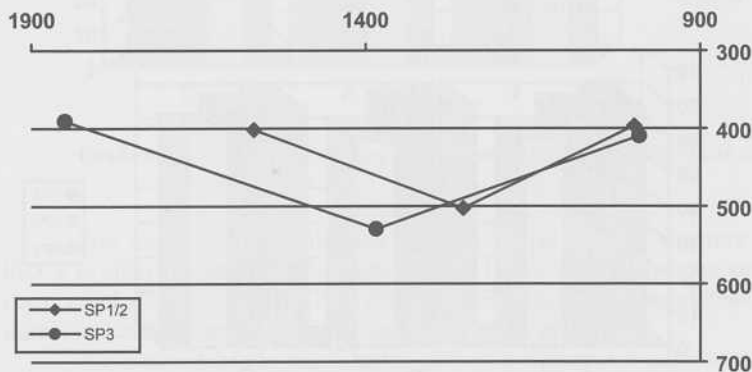

Gráfico 10: Triángulo acústico comparado das SP1/2 e SP3 nas voces masculinas

Se procedemos á análise das desviacións, comprobamos que estas son relativamente altas especialmente na SP3. As explicacións residen

unha vez máis nos diferentes grupos de falantes así como na variación do contexto consonántico en que se insiren as vogais.

6.2. *Análise da intensidade e da duración*

Unha vez máis, e como acontecía na análise dos formantes, establécense no referente á intensidade dous grupos claramente diferenciados: por unha banda témo-los valores da SP3 e por outro os valores medios das SP1/SP2. Este último grupo presenta uns resultados superiores ós das vogais átonas en posición final. Levados estes datos a un gráfico:

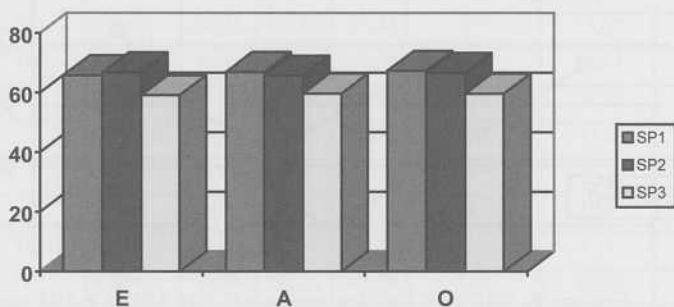

Gráfico 11: Media da intensidade nas tres situacións prosódicas nas voces femininas

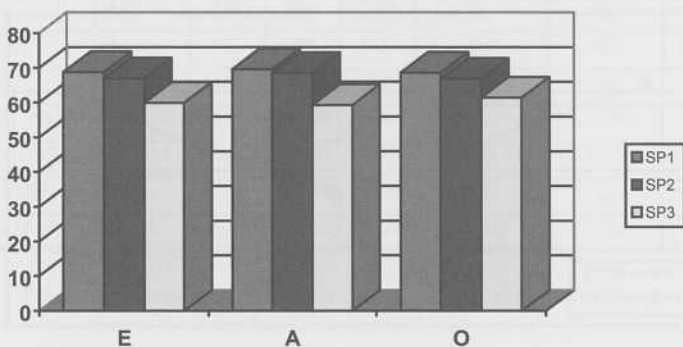

Gráfico 12: Media da intensidade nas distintas situacións prosódicas nas voces masculinas

As vogais finais son máis intensas nas SP1/SP2, e teñen valores notablemente inferiores na SP3, tanto nos informantes masculinos coma nos femininos.

Na duración o comportamento dos informantes masculinos e femininos non é coincidente:

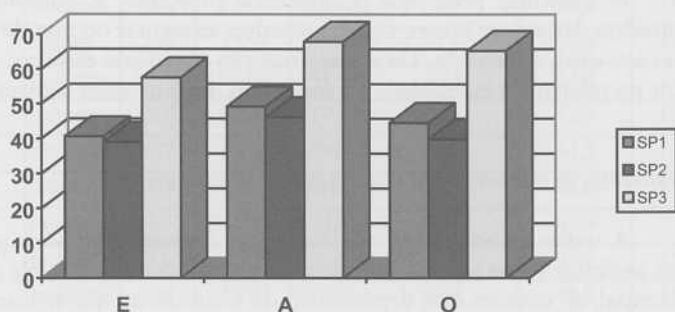

Gráfico 13: Media da duración nas distintas situacións prosódicas nas voces femininas

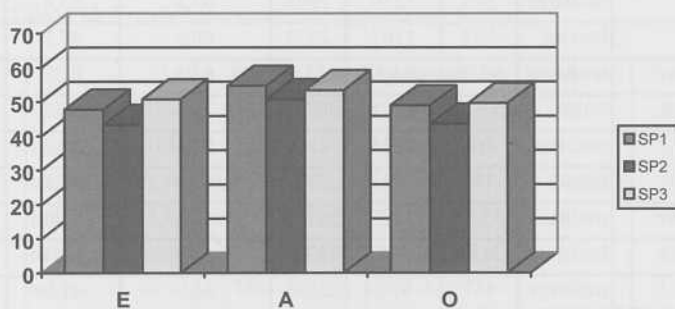

Gráfico 14: Media da duración nas distintas situacións prosódicas nas voces masculinas

Nas voces femininas destaca o contraste que se produce entre a SP3 e as dúas restantes, cunha variación de 15 ou 20 ms, mentres que entre a SP1 e SP2 a diferenza non supera os 5ms. Nas voces masculinas a duración media é semellante á das outras situacións prosódicas.

Na case totalidade dos falantes podemos observar é unha maior duración na vocal central, mentres que a vocal anterior rexistra os valores máis baixos. Así mesmo, as vocais medias pronunciadas polos varóns na SP3 amosan unha duración case idéntica.

As desviacións son especialmente elevadas na SP3, de maneira máis pronunciada nas voces femininas. Entre os factores que determinan eses valores destacan os exemplos sen realización da vocal final, dife-

rencias xeracionais e contextuais, así coma a presenza de casos de sonorización no contexto oclusivo velar.

É evidente, pois, que a situación prosódica é relevante na realización das vogais átonas, condicionando a existencia ou non de vocal e, no seu caso, a duración. Da mesma maneira obtéñense distintos resultados no referente á intensidade e á frecuencia dos primeiros formantes.

7. Influencia do contexto segmental nas vogais átonas finais

A través da análise do vocalismo nas distintas situacións prosódicas aludimos varias veces á variación contextual como un posible factor diferencial, de maneira que, dependendo do contexto no que se inserise a vocal, os resultados variarían. Tomando en consideración este factor, os resultados que obtidos preséntanse nas seguintes táboas:

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX
[a]	mulleres	596	1276	2645	67,1	43,8	15
[a]	homes	542	1107	2273	68,5	47,1	15
Desv.	mulleres	60,28	116,53	137,52	6,08	8,39	15
Desv.	homes	50,12	88,78	207,50	7,14	9,52	15
[e]	mulleres	468	1724	2706	67,4	37,7	15
[e]	homes	414	1453	2389	69,2	41,7	15
Desv.	mulleres	55,57	111,97	107,08	4,01	7,22	15
Desv.	homes	24,80	171,65	119,86	4,89	8,94	15
[o]	mulleres	467	997	2696	66,9	41,9	15
[o]	homes	406	914	2350	67,5	40,7	15
Desv.	mulleres	43,75	83,43	224,34	2,61	11,89	15
Desv.	homes	41,12	67,83	290,52	5,17	9,76	15

Táboa 11: Vogais finais entre oclusivas bilabiais xordas

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX
[a]	mulleres	555	1586	2894	68,1	55,3	15
[a]	homes	495	1335	2555	71,5	54,8	15
Desv.	mulleres	79,48	87,68	151,42	4,28	9,02	15
Desv.	homes	35,78	91,28	217,09	3,78	7,23	15
[e]	mulleres	427	1898	2901	67,6	44,3	15
[e]	homes	394	1638	2565	70,3	48,8	15
Desv.	mulleres	54,93	100,40	123,55	5,03	6,13	15
Desv.	homes	28,65	163,47	190,85	4,35	6,66	15
[o]	mulleres	438	1270	2856	68,3	48,9	15
[o]	homes	397	1131	2622	71,1	52,7	15
Desv.	mulleres	44,43	103,79	156,01	4,65	7,37	15
Desv.	homes	35,56	96,23	228,15	5,19	5,99	15

Táboa 12: Vocais finais entre oclusivas dentais xordas

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	mulleres	573	1522	2439	65,6	48,4	15
[a]	homes	513	1352	2139	68,7	62,1	15
Desv.	mulleres	99,10	127,21	205,44	4,10	10,47	15
Desv.	homes	43,18	84,82	250,92	3,70	18,28	15
[e]	mulleres	432	1940	2660	62,5	39,9	15
[e]	homes	405	1746	2285	66,7	52,9	15
Desv.	mulleres	37,62	218,41	134,56	3,58	9,58	15
Desv.	homes	33,24	152,07	197,00	3,81	15,22	15
[o]	mulleres	434	1035	2589	66,7	43,0	15
[o]	homes	405	923	2302	67,2	53,3	15
Desv.	mulleres	49,37	126,86	145,38	3,58	11,27	15
Desv.	homes	31,93	72,58	259,44	4,07	16,34	15

Táboa 13: Vocais finais entre oclusivas velares xordas

7.1. *Análise dos formantes*

Obsérvase que a maior frecuencia do F1 se dá na maior parte dos casos no contexto bilabial, sendo o dental o que presenta valores máis baixos. A medición dos restantes formantes lévanos a inverte-los resultados: no F2 é máis grave no contexto bilabial, rexistrándose as frecuen-

cias máis elevadas nos contextos dental ou velar (especialmente nas voces masculinas); no F3 o comportamento será o mesmo, rexistrándose agora os valores máis baixos no contexto velar.

Representados os resultados obtidos a un gráfico de dispersión, resulta:

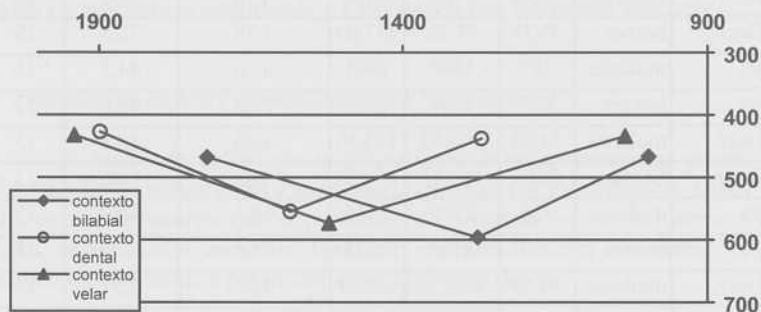

Gráfico 15: Triângulo acústico dos distintos contextos na SP1 nas voces femininas.

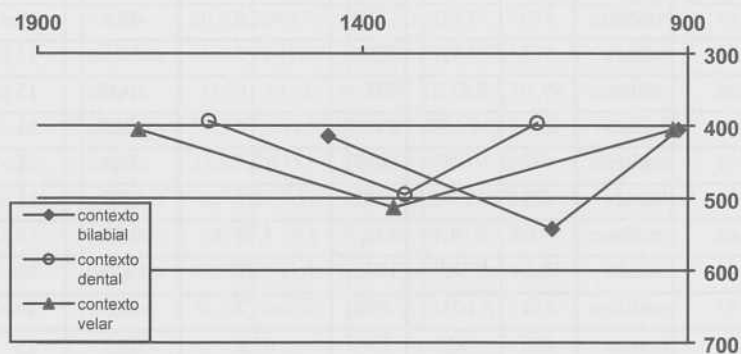

Gráfico 16: Triângulo acústico dos distintos contextos na SP1 nas voces masculinas.

7.2. *Análise da intensidade e da duración*

No referente á intensidade destas vocais, podemos comprobar como o feito de estar inseridas nun ou noutro contexto pode ser un factor relevante. En primeiro lugar, cabe destaca-la maior intensidade nas vocais producidas polas voces masculinas en calquera dos tres contextos segmentais. Esta diferenca, aínda que baixa, aumenta no contexto dental e velar, especialmente na vocal central e media anterior, podendo darse

unha variación de 3 ou 4 dB entre as vogais producidas por falantes de distinto sexo.

Comparando a intensidade das vogais nos diferentes contextos, se ben a diferenza entre elas é escasa, vese que as vogais inseridas nun contexto dental presentan unha maior intensidade, mentres que a menor se atopa no contexto velar, excepto na vogal central das voces masculinas, que resulta ser máis baixa no contexto bilabial, pero cun resultado moi semellante ó do contexto velar.

Na análise da duración, os datos tamén son bastante esclarecedores. Ademais de comprobar que na maioría dos casos os falantes varóns presentan unha duración superior á das falantes femininas, vemos que nas distintas vogais a duración está en relación co contexto segmental. Nas voces femininas as vogais máis longas son producidas nun contexto dental e as máis curtas no bilabial. Os resultados obtidos nas vogais inseridas nun contexto velar amosan uns resultados moi semellantes ós do contexto bilabial, especialmente nas vogais central e posterior. Por outra banda, os resultados para as voces masculinas coinciden cos das voces femininas no referente á duración mínima, pero agora as vogais máis longas son as que están en contexto velar, cuns valores moi próximos ós do dental. Neste punto, lembramos unha vez máis os numerosos casos de sonorización que aparecen nas voces masculinas, xa que é un factor que inflúe na duración vocálica.

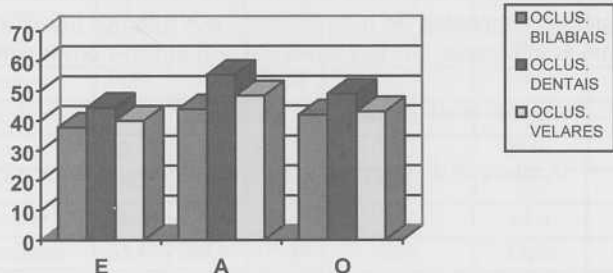

Gráfico 17: Media da duración nos distintos contextos da SP1 nas voces femininas.

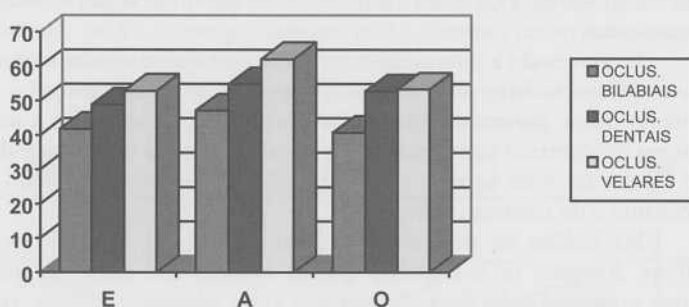

Gráfico 18: Media da duración nos distintos contextos da SP1 nas voces masculinas.

Os gráficos permiten observar, pois, que o contexto segmental é un factor relevante na duración destas vocais, como xa anteriormente se demostrou para a frecuencia e a intensidade.

8. Comparación dos resultados globais do vocalismo átono co tónico

Se comparámo-los resultados globais do vocalismo átono e os comparamos cos resultados obtidos para as vocais tónicas inseridas en contextos segmentais do mesmo tipo e nos mesmos informantes, vemos cómo as diferencias que atopamos nos aproximan a novas conclusións.

8.1. Análise do vocalismo tónico

A táboa de datos correspondente ó vocalismo tónico é a seguinte:

VOCAL		F1	F2	F3	INTENSIDADE	DURACIÓN	Nº EX.
[a]	mulleres	841	1577	2617	71,8	101,0	45
[a]	homes	685	1357	2391	71,1	101,4	45
Desv.	mulleres	68,88	131,24	236,95	2,77	10,94	45
Desv.	homes	46,05	119,69	245,37	3,70	17,91	45
[e]	mulleres	580	2070	2857	72,2	92,5	45
[e]	homes	533	1760	2521	71,2	93,7	45
Desv.	mulleres	66,67	154,12	136,91	3,84	28,77	45
Desv.	homes	47,47	123,63	202,58	2,96	28,79	45
[e]	mulleres	460	2141	2801	70,8	65,0	45
[e]	homes	414	1868	2505	70,0	74,4	45
Desv.	mulleres	46,23	171,00	136,70	4,99	18,10	45
Desv.	homes	30,32	171,35	157,78	3,59	21,73	45
[i]	mulleres	333	2552	3030	70,7	74,4	45
[i]	homes	309	2220	2678	69,1	83,0	45
Desv.	mulleres	36,27	136,79	272,33	4,00	9,45	45
Desv.	homes	16,57	147,52	165,48	3,22	15,70	45
[o]	mulleres	601	1153	2664	75,6	98,7	45
[o]	homes	545	1041	2410	73,4	106,6	45
Desv.	mulleres	51,46	180,06	214,37	3,68	14,29	45
Desv.	homes	32,26	117,35	313,05	3,00	21,56	45
[o]	mulleres	500	997	2692	75,8	99,0	45
[o]	homes	439	914	2448	74,3	102,1	45
Desv.	mulleres	52,89	114,93	258,53	3,93	18,93	45
Desv.	homes	27,44	90,79	231,97	3,31	22,91	45
[u]	mulleres	360	945	2699	73,0	74,2	45
[u]	homes	341	913	2449	72,4	81,3	45
Desv.	mulleres	33,44	269,13	175,69	5,15	12,82	45
Desv.	homes	25,90	188,60	182,59	5,16	17,75	45

Táboa 14: Valores das vocais tónicas

8.1.1. *Análise dos formantes*

Cunha simple ollada á táboa comprobamos que en tódolos formantes o vocalismo que presenta unha frecuencia máis elevada é en tódolos exemplos as vocais producidas polas voces femininas, como acontecía no vocalismo átono.

Na vocal central, a diferenza entre as voces femininas e masculinas sitúase nos 200 cps nos tres formantes. No resto das vocais esta

diferencia diminúe no F1, non excedendo os 55 cps (na vocal posterior semiaberta), nin sendo inferior ós 20 cps (na vocal velar). Si se mantén, sen embargo, a diverxencia no F2 das vocais medias anteriores, podendo chegar ós 300 cps; máis baixa é, pola contra, nas vocais posteriores, non excedendo os 100 cps (presentes na vocal posterior semiaberta). A variación existente no último dos formantes sitúase entre 200-300 cps, acadando as maiores diferencias nas vocais medias anteriores e na vocal palatal.

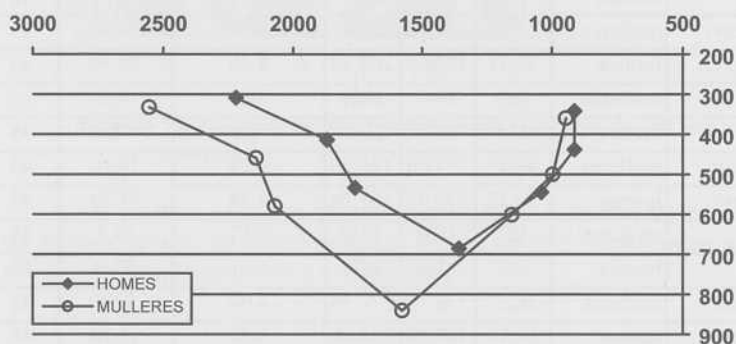

Gráfico 19: Triángulo acústico do vocalismo tónico.

A diferenciación entre o vocalismo tónico producido polas falantes femininas e os masculinos resulta clara a través deste gráfico. Con 100 cps de variación entre a vocal media posterior semiaberta das voces masculinas e femininas, a vocal posterior semiaberta nos falantes varóns atópase nunha frecuencia situada a medio camiño entre a posterior semiaberta e a velar das voces femininas, a semiaberta masculina máis preto da semiaberta feminina que da súa correspondente, e a central a medio camiño entre a vocal central e posterior semiaberta das voces femininas. A diferenza nos valores dos formantes vocálicos entre falantes de distinto sexo é un aspecto coñecido noutros estudos acústicos.

8.1.3. Análise da intensidade e duración

No vocalismo tónico a intensidade media é moi semellante tanto nas voces femininas como nas masculinas, apreciando un leve incremento nas voces femininas de 1 ou 2 dB. As vocais tónicas máis intensas son as vocais labializadas, cunha diferenza de 5 dB respecto da vocal palatal. Velaquí o cadro correspondente:

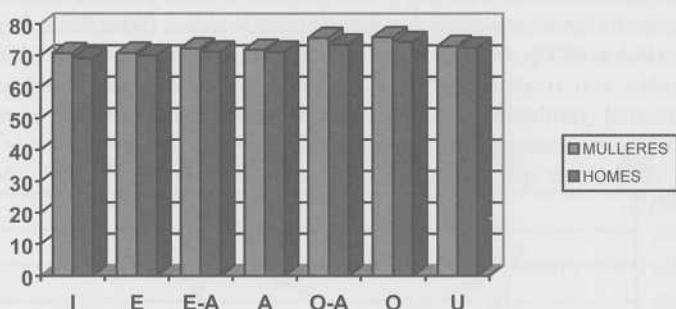

Gráfico 20: Media xeral da intensidade no vocalismo tónico.

Na duración, o comportamento relativo das diferentes vocais é semellante ó das vocais átona nas dúas primeiras situacións prosódicas analizadas. Nos dous casos as vocais máis longas son as producidas polas voces masculinas, establecéndose unha escasa variación respecto das voces femininas.

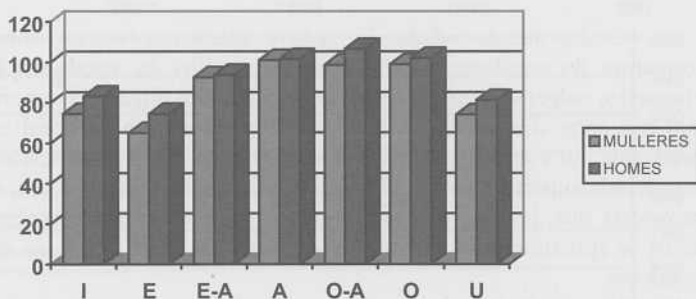

Gráfico 21: Duración media do vocalismo tónico.

As vocais que presentan unha maior duración son as vocais medias posteriores e a vocal central; nestas vocais a media sitúase preto de 100 ms; 20 ms menos son os valores que acadan as vocais de abertura mínima, a palatal e a velar. Pero o que chama a atención neste gráfico é a diferenza que presentan as vocais medias anteriores. A explicación radica nos tipos de exemplo de vocal anterior semipechada: “teta”, “pe pechado”, “que quente”. Nestes dous últimos a duración redúcese, podendo chegar a presenta-la metade da duración que adopta a vocal no contexto dental. Hai que ter en conta o carácter átono que poden adoptar “que” e “pe” ó integrarse no resto do grupo fónico. Unha situación

semellante xa foi estudada con anterioridade noutro estudio deste tipo, ó que xa aludimos na análise dos formantes (González González e Regueira Fernández 1994). Outros factores implicados na variación da duración vocálica son o xeracional (a máis idade, maior duración), o contexto segmental (resultados superiores nos contextos dental e velar), presenza de casos de sonorización, maior duración vocálica exemplos onde unha das consoantes que rodea a vocal é sonora ("pomo", "quen", "pobo", "todo").

8.2. Análise contrastiva do vocalismo tónico e átono final en galego

Neste apartado tentaremos establece-las semellanzas e diferencias fundamentais establecidas entre o vocalismo tónico e os resultados medios das vocais finais átonas achados nas dúas primeiras situacións prosódicas, por unha banda, e na SP3, por outra. Imos referirnos ás táboas 10 e 14, inseridas en apartados anteriores.

8.2.1. Análise contrastiva das vocais tónicas e as átonas nas SP1/2

8.2.1.1. Análise dos formantes

Cunha simple ollada ós cadros anteriores, vemos como os formantes do vocalismo tónico sitúanse por riba do vocalismo átono, chegando, nalgúns casos a existir, xa no F1, unha diferenza superior ós 200 cps entre dúas vocais correspondentes. É o caso da vocal central producida por voces femininas. Nas voces masculinas a diferenza segue a ser elevada superando o vocalismo tónico ó átono nuns 150 cps, o que provocará que, levados os datos a un triángulo acústico, a vocal central átona se aproxime máis ás vocais posteriores do tónico ca á súa correspondente.

Nos resultados obtidos na vocal media anterior en posición final átona, o F1 é moi similar ó presentado polas vocais tónicas anteriores semipechadas. No F2 a diferenza aumenta a 200 cps respecto ós resultados presentes na vocal anterior semiaberta e 300 cps respecto da semipechada. No F3, entre o vocalismo átono e o tónico, dáse unha diferenza aproximada de 100 cps.

Na vocal posterior os resultados están moito máis próximos no F1 ós obtidos na vocal posterior semipechada, situándose a medio camiño entre os resultados obtidos nesta e a vocal velar. No F2 a maior frecuencia aparece no vocalismo final átono, cunha diferenza de 100 cps respecto ás vocais medias posteriores tónicas. Estamos, pois, ante unha vocal máis centralizada.

Na comparación entre vocais átonas e tónicas han de terse en conta, nestas últimas, os resultados tanto das vocais de abertura medio

aberta como medio pechada xa que, se no primeiro formante a aproximación se dá coas vocais semi-pechadas, no F2 semella aproximarse máis ós resultados obtidos nas semiabertas, tanto na vocal anterior coma na posterior:

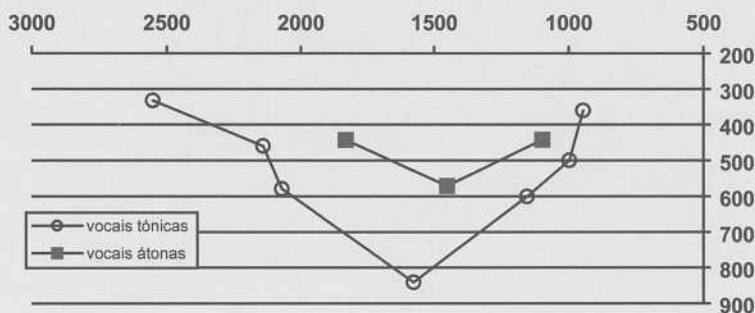

Gráfico 22: Triángulo acústico das voces femininas.

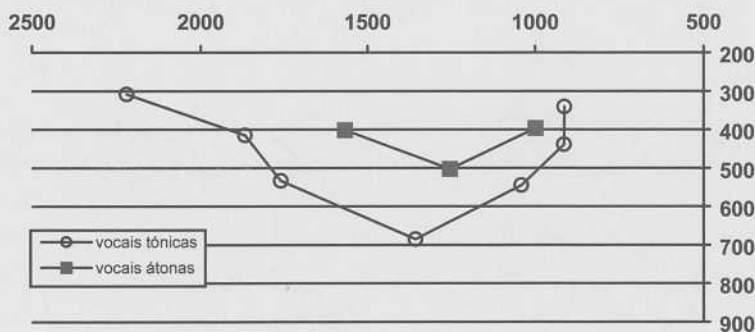

Gráfico 23: Triángulo acústico das voces masculinas.

8.2.1.2. *Análise da intensidade e duración*

Canto á intensidade, as vocais tónicas presentan uns resultados máis elevados. A intensidade mínima que atopamos nas vocais átonas é 65 dB, mentres que no vocalismo tónico é 69 dB. O seguinte gráfico contrastivo presenta a intensidade correspondente ás vocais finais átonas das dúas primeiras situacións prosódicas e das vocais central, anterior e posterior semi-pechadas tónicas:

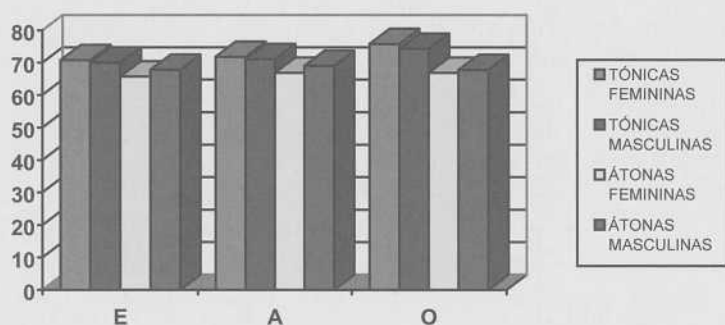

Gráfico 24: Media da intensidade nas voces masculinas e femininas (tónicas vs SP1/SP2).

A diferenca do que ocorrería no vocalismo átono, no tónico as vocais que presentan os valores máis elevados son as producidas polas voces femininas. Entre as vocais producidas polos informantes que colaboraron neste estudio podemos comprobar como a maior semellanza que atopamos entre vocalismo átono e tónico dáse na vocal central e anterior, aumentando a diferenca na vocal posterior. Esta situación é aplicable ás voces masculinas e femininas.

Polo que respecta á duración, os resultados máis elevados corresponden ó vocalismo tónico; nalgúns dos exemplos, como na vocal central, a diferenca entre un e outro pode supera-las 50 ms.

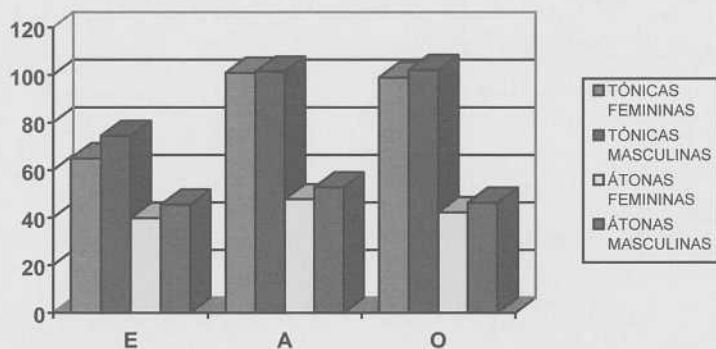

Gráfico 25: Media da duración nas voces masculinas e femininas (tónicas vs SP1/SP2).

Vemos que a vocal máis longa nas voces femininas é, tanto no vocalismo tónico coma no átono, a central; nas voces masculinas, cando a vocal é tónica, aparece como vocal máis longa a vocal posterior mentres que cando a vocal átona de maior duración é, tamén coma nas voces femininas, a central. A vocal máis breve é, tónica ou átona, a anterior, feito que se repite na totalidade dos informantes.

8.2.2. *Análise contrastiva do vocalismo tónico e átono na SP3*

8.2.2.1. *Análise dos formantes*

Levados os datos da frecuencia de F1 e F2 para homes e mulleres a un triángulo acústico, resulta:

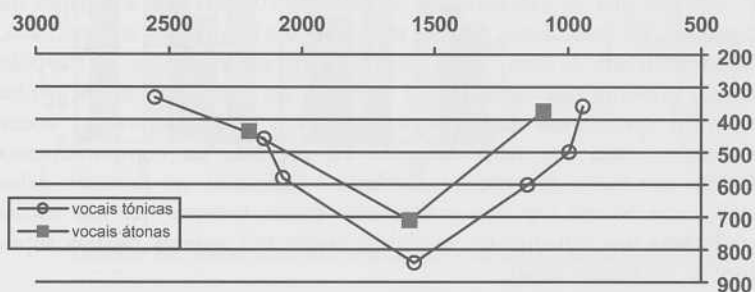

Gráfico 26: Triángulo acústico das voces femininas.

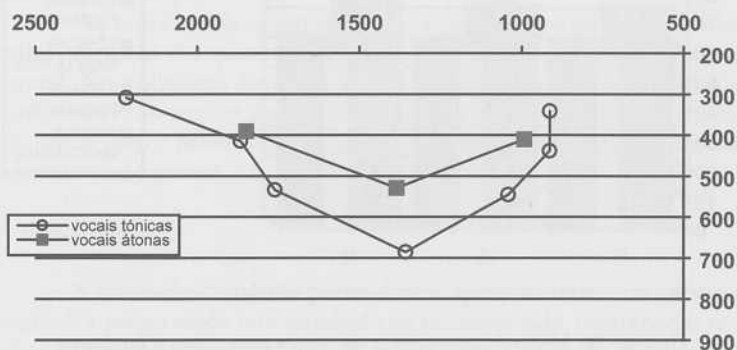

Gráfico 27: Triángulo acústico das voces masculinas.

Os resultados mostran unha maior semellanza na vocal central entre vocalismo átono e tónico. Neste caso a variación no F1 diminúe a

100/125 cps, aproximadamente, obtendo esta última unha frecuencia superior, fronte ós máis de 200 cps obtidos no contraste establecido no apartado anterior coas SP1/SP2. O F2 amósanos resultados tamén similares, situándose na vocal tónica por riba, cunha variación inferior ós 30 cps.

A vocal media anterior caracterízase pola proximidade nos dous últimos formantes entre a vocal tónica e a átona en posición final de enunciado. Semella haber unha maior variación no F1, cunha diferenza aproximada de 45 cps nas voces femininas e 25 cps nas masculinas. A situación tende a regularizarse cando os datos contrastados son os correspondentes á SP3, fronte ás situacións prosódicas restantes.

Na vocal posterior, o F1 das vocais finais átonas producidas polas falantes femininas presenta uns valores moito máis próximos ós da vocal velar tónica ca ós da posterior semipechada: así, a vocal átona situaríase 15 cps por riba da velar, fronte ós máis de 100 cps que a separan da posterior; nas masculinas, aparece máis próxima á posterior semipechada, cunha diferenza de case 70 cps respecto á vocal tónica velar. O F2, pola contra, presenta uns valores máis elevados no vocalismo átono, cunha variación aproximada de 100 cps respecto ó tónico, tanto nas voces femininas como nas masculinas. O F3 presenta un comportamento distinto nos casos das voces masculinas e femininas: no primeiro deles sitúase con 50 cps por riba o vocalismo átono, mentres que nas vocais producidas por informantes femininas obtén uns valores medios superiores ó vocalismo tónico.

8.2.2.2. *Análise da intensidade e duración*

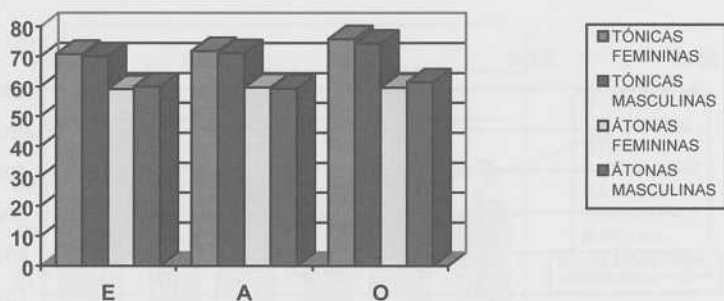

Gráfico 28: Media da intensidade nas voces masculinas e femininas.

Como acontecía na comparación das vocais tónicas coas átonas nas outras dúas situacións prosódicas, tamén agora podemos comprobar como no primeiro caso as vocais máis intensas son producidas por

falantes femininas, mentres que no segundo, excepto na vocal central que presentan uns valores case idénticos, as vocais realizadas cunha maior intensidade son as producidas polos varóns. Aínda así, entre os dous sexos, nunha mesma vocal, a diferenza é escasa. É evidente que as vocais que presentan unha maior intensidade son as vocais tónicas, aumentando a diferenza coas tónicas a 10 dB nas vocais central e anterior e 15 dB na posterior, aproximadamente.

Polo que respecta á duración as diverxencias entre o vocalismo átono e tónico son importantes:

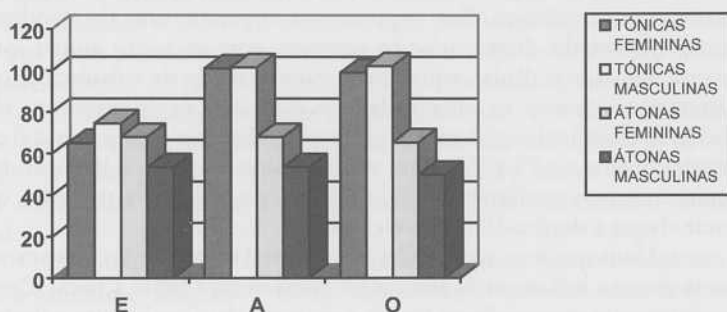

Gráfico 29: Media xeral da duración nas voces masculinas e femininas.

En primeiro lugar podemos comprobar como os resultados obtidos no vocalismo tónico son máis elevados cós do átono, se ben é certo que estes, á súa vez, presentan uns valores superiores ós obtidos nas restantes situacións prosódicas.

Por outra banda observamos que a vocal tónica que presenta unha maior duración é a posterior, cuns valores moi próximos ós da vocal central. No vocalismo átono os resultados entre elas tamén adoptan un comportamento similar pero situándose con 2 ms máis a vocal central. No que si parece haber novamente acordo é en amosar unha menor duración na vocal anterior.

9. Conclusións

A través deste traballo pretendemos aproximarnos a un campo da lingüística galega aínda non estudado en profundidade, centrando o noso labor na análise do comportamento do vocalismo átono en posición final de palabra. Para iso procedemos á comparación do vocalismo átono e tónico, do vocalismo átono colocado en distintas situacións prosódicas, en diferentes contextos e con informantes de distinto sexo e idade, tentando comprobar se estes cambios poden facer variar dalgunha maneira os re-

sultados obtidos na medición dos formantes, da intensidade e da duración destas vocais. Os resultados son relevantes.

Un dos feitos máis salientables é que unha maior intensidade non sempre vai acompañada dunha maior duración da vocal, fronte ó que se tende a supoñer en moitas ocasións ó describi-lo vocalismo átono. Así, vemos que en posición final de enunciado a intensidade é sempre menor que nas outras dúas situacións prosódicas e, sen embargo, é nesta última onde a lonxitude da vocal é maior.

Os resultados obtidos para as vocais finais átonas contrastáronse cos mesmos valores das vocais tónicas dos mesmos informantes, en contextos moi semellantes. Sen esquecer que o cuestionario do vocalismo tónico presentaba diverxencias co proposto para as vocais átonas (pronuncia de palabras illadas, cun mesmo punto e modo de articulación, con algunhas excepcións xa comentadas), os datos son significativos: na medición dos formantes podemos atopar unha diferenza de máis de 200 cps (especialmente no F1 e F2) entre vocais tónicas e átonas; a intensidade é moito maior no vocalismo tónico, o mesmo que sucede coa duración, que pode chegar a duplica-la das vocais átonas.

Aínda que non ocupe unha parte central neste estudio, destacamos neste punto a influencia da realización consonántica sobre a vocal. Como puidemos ver, no vocalismo tónico a duración das vocais entre oclusivas xordas dista moito dos datos que nos presentan os exemplos en que a segunda consoante é sonora, xa que neste pódese chegar a duplica-la duración da vocal, apreciable nos gráficos.

É evidente que o sexo do falante é un factor que inflúe considerablemente na pronuncia. Boa proba disto é a diferenza de frecuencia nos formantes vocálicos, máis elevada nas vocais pronunciadas por voces femininas. A situación parece inverterse cando analizámo-la duración e a intensidade, onde son os homes os que presentan, en liñas xerais, unha maior intensidade, maior duración e, ademais, menores desviacións nos resultados finais. Debemos ter presente, tamén, os exemplos analizados neste estudio que se caracterizaban pola ausencia da vocal final, na SP3, ou a sonorización da consoante posterior (na SP1 e SP2), especialmente nos falantes de idade media varóns.

Por outra parte existen diferencias apreciables segundo a idade dos falantes, especialmente na duración, sendo os falantes dunha idade comprendida entre os 40 e 50 anos os que presentan uns resultados máis elevados cós da xeración máis nova (falantes con idades comprendidas entre os 20 e 25 anos). Isto é aplicable ós dous sexos, cunha diferenza maior nos falantes masculinos. Pola contra, na medición dos formantes as medias obtidas amosan unha frecuencia superior nos dous primeiros da xente máis nova. Igualmente, observamos que as vocais [a] e [e] aparecen máis centralizadas nos informantes de idade media, destacando os resultados recollidos nas voces masculinas.

Constatamos, igualmente, a relevancia que ten nun estudio deste tipo a contextualización da vocal. Partindo dun mesmo modo de articulación puxemos en práctica contextos nos que as vocais se situaban en diferentes puntos articulatorios. A variación dos resultados confirma os efectos coñecidos como *coarticulación*. Os formantes, pero sobre todo a duración e intensidade, estarán condicionados por factores deste tipo.

Partindo da análise vocálica en tres situacións prosódicas distintas, observamos que as dúas primeiras (nas que a vocal se atopa inserida ben ó inicio, ben na metade da frase) presentan grandes semellanzas, e que ambas se separan claramente dos resultados obtidos na terceira (onde a vocal analizada se atopa en situación final de enunciado). Excepto dous ou tres casos puntuais, os exemplos nos que a vocal final non se rexistra é, precisamente, en posición final absoluta. Destacamos, ademais, que a menor intensidade aparece nesta situación, mentres que é precisamente aquí onde a duración é considerablemente máis elevada, fronte ás SP1 e SP2. Por outra parte, os valores de F1 e F2 na SP3 difiren dos obtidos nas outras dúas situacións, e achéganse máis ós que presentan as vocais tónicas.

Para finalizar tan só nos queda tratar outro factor considerado neste estudio: o xeográfico. Como expuxemos ó comezo desta investigación, contamos con 30 informantes, vinte dos cales pertencen ó concello de Outes e os 10 restantes ó de Ces. Tentamos comprobar se este factor podía ou debía ser considerado como significativo nunha análise deste tipo. Os resultados obtidos non nos permiten falar de claras diferenzas entre falantes destes dous lugares, xa que non presentan diverxencias importantes. Tan só puidemos constatar que no vocalismo átono en posición final absoluta os falantes noíeses rexistraban unha maior presenza de vocais, así como tamén neles se producía unha intensidade lixeiramente máis elevada. A pesar destes datos, o criterio espacial non parece ser determinante, considerando que na frecuencia e duración os datos están moi próximos ós obtidos nos falantes de Outes. Si serviron, pola contra, para reafirmalo criterio xeracional. Unha hipótese á explicación de datos tan semellantes é a proximidade espacial entre os dous concellos. Queda así esta posibilidade aberta para unha posible ampliación deste estudio.

Referencia bibliográfica

- González González, M., e Regueira Fernández, X. L. (1994): "Estudio acústico das vocais tónicas galegas en posición fonética normal", en R. Lorenzo (ed.): *Actas do XIX congreso internacional de lingüística e filoloxía románicas*, Vol. VI. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza, 141-179.

DESCRIPCIÓN ACÚSTICA DAS SIBILANTES NO CONCELLO DE CANGAS DO MORRAZO

XOSÉ ANTONIO RODRÍGUEZ ÁLVAREZ

1. *Introducción*

O presente artigo é froito dun pequeno traballo de investigación que comezou en 1999 coa realización dunha serie de gravacións dixitais en diferentes puntos do concello de Cangas e a posterior análise acústica do material obtido. O noso obxectivo, tendo en conta que esta é unha zona de "seseo", é proporcionar unha descrición dos parámetros acústicos de tres sons fricativos sibilantes que conviven nunha zona con especial interese para a dialectoloxía galega. Os resultados obtidos foron contrastados cos obtidos por outros investigadores para outras variedades lingüísticas próximas, tanto do portugués do norte coma do español. Naturalmente, tamén se tivo en conta a bibliografía existente sobre as sibilantes galegas.

2. *Antecedentes*

Dentro dos traballos que estudian as sibilantes e os fenómenos que lles afectan, podemos partir do artigo de Manuel González González (1991: 543-544). Este autor define sibilantes como "un conxunto de consoantes fricativas ou africadas articuladas nunha zona que vai desde os incisivos superiores á parte anterior do padal duro". Esta é unha concepción máis ampla que as que utilizan outros autores¹, pero axeitada para a finalidade do artigo: establecer unha descrición sincrónica dos diferentes "subsistemas" de sibilantes do galego contemporáneo. A súa clasificación parte de oito divisións: *galego común* (con dous microsubsistemas), *arcaico*, *de transición*, *occidental* (con dúas normas), *despalatalizador* e *innovador*.

O subsistema "occidental" interésanos especialmente. Defínese con respecto ó galego común por non presenta-la oposición entre as fricativas interdental e apicoalveolar, e con respecto ó de transición por

¹ Un dos aspectos máis problemáticos é a consideración da consoante afrizada palatal xorda como sibilante. En todo caso, esta consoante non foi incluída no presente estudio.

presentar, en posición prenuclear, só dúas unidades fricativas (unha delas é o fonema fricativo palatal xordo e a outra defínea como fonema dental xordo). Por iso González González considera dúas normas que dependen da realización do fonema que definiu como fricativo dental xordo. A primeira norma realízao como fricativa apicoalveolar e a segunda como predorsodental. É interesante observar que, en posición postnuclear, ámbalas normas presentan unha neutralización dos fonemas dental e palatal, e as realizacións distribúense da seguinte maneira: como palatal xorda ante consoante palatal, apicoalveolar sonora ante consoante sonora e apicoalveolar xorda nos outros contextos. Agora ben, na norma predorsodental rexístrase unha realización especial deste arquifonema en posición final de palabra ante pausa: pode efectuarse como apicoalveolar ou como palatal. É interesante subliñar que non menciona que ante oclusiva xorda poida aparecer esta realización.

Pero aínda é necesario considera-lo subsistema despalatalizador, que recibe este nome por carecer da fricativa palatal xorda. Está formado polos fonemas fricativo predorsodental xordo [ʃ], fricativo apicoalveolar xordo [s] e africado palatal xordo [tʃ]. O autor considera que este subsistema aparece só en zonas de seseo predorsal, o que permite manter unha oposición entre as dúas fricativas. En posición postnuclear o arquifonema fricativo pode realizarse como apical ou palatal (aquí só fala da posición ante pausa). Tamén describe dúas normas en canto que en posición prenuclear o fonema apicoalveolar xordo pode presentar unha realización palatalizada da fricativa apicoalveolar (ou adiantada da palatal). Ámbalas dúas alternan seguindo a liña da costa occidental. Aparecen realizacións apicoalveolares en Bueu, Vigo e Baiona e palatalizadas en Moaña². Polo tanto, xa podemos adiantar que na zona que imos estudar poden convivi-los sistemas *occidental* (de norma predorsal) e *despalatalizador*.

Tamén aparecen informacións de interese na clasificación do “seseo” que elaborou no ano 1990 Francisco Fernández Rei desde unha dobre perspectiva: funcional e diacrónica. Describe os diferentes sistemas de fricativas das falas “seseantes” e a súa explicación diacrónica. Ó aludir ás diferentes posibilidades de realización que podemos atopar no territorio galego, comentaba fenómenos como a *interdentalización* (adiantamento do punto de articulación da fricativa predorsal) ou o *ceceo*. Por último, ó trata-las diferentes realizacións do /S/ implosivo, sinala dous procesos que nos interesan especialmente: a *palatalización* e o *rotacismo*. Era esperable que na realización da fricativa implosiva non aparecese aspiración nas gravacións realizadas en Cangas, pero si podían aparecer estoutros dous fenómenos. A localización xeográfica da palatalización comprende a zona da Ría de Vigo e o Morrazo, o Val Miñor, o Condado

² O autor utilizou materiais do *Atlas Lingüístico Galego* e algunhas gravacións adicionais.

e puntos do occidente coruñés. Tamén para o autor a realización correspondente a este fenómeno pode ser prepalatal ou un son "apicoalveolar palatalizado". Á hora de localizar xeograficamente o rotacismo, sitúao na maior parte de Ourense e Pontevedra, puntos da Coruña, Lugo e o galego do Bierzo. Como veremos máis adiante, as gravacións realizadas impiden situa-lo concello de Cangas nesa área de rotacismo.

A partir destas caracterizacións máis estruturadas algúns artigos poden achegar datos de diverso interese sobre a cuestión das sibilantes no occidente de Galicia e os procesos de palatalización e despalatalización. Un destes é o traballo de Costas González (1994) sobre as sibilantes no Val Miñor. O artigo céntrase nos fenómenos denominados "despalatalización", "palatalización" e "ceceo". Identifica a "despalatalización" cos fenómenos descritos no subsistema despalatalizador, pero apártase da perspectiva sincrónica para analiza-lo proceso de transformacións que se inicia coa irrupción no sistema da realización apicoalveolar en lugar de prepalatal. A proximidade fónica entre as dúas fricativas (apicoalveolar e predorsodental) provoca unha necesidade de acentua-la diferenza articulatoria, e isto causa o adiantamento do punto de articulación da predorsodental ata a posición predorsointerdental ou simplemente interdental (ou o que é o mesmo, o "ceceo"). Segundo o autor, tanta tendencia á interdentalización provoca un movemento compensatorio que consiste na palatalización da fricativa implosiva e só considera dous contextos: ante oclusiva xorda ou pausa. Pero un dos puntos máis cuestionables é a afirmación de que este proceso de "palatalización" unicamente se produce nas palabras (aquí debería falar de unidades máis amplas, como a frase nominal) en que previamente se produciu despalatalización e nesas dúas posicións que sinalamos. Os datos que obtivemos en Cangas, independentemente do que pase no Val Miñor, non mostran que necesariamente teña que haber despalatalización para constata-la palatalización dunha fricativa implosiva.

As principais diferencias de González (1991) con respecto a Costas González (1994) son as seguintes: este distingue entre dúas palatalizacións diferentes da implosiva final (a que está condicionada por unha despalatalización previa e a que non), mentres que aquel non facía tal distinción; o segundo ten en conta no proceso de palatalización a posición ante oclusiva xorda sen nomea-la asimilación ante fricativa palatal, cando o primeiro non considera as oclusivas xordas e si tal asimilación. A aspiración non aparece nas gravacións realizadas en Cangas (o que era esperable polos datos dispoñibles), pero si interesaban os contextos en que aparecía o rotacismo e a sonorización (feitos ós que ambos artigos aluden). Esta é a causa de que no cuestionario se reservasen uns epígrafes para estudia-la repercusión das consoantes sonoras e aquelas xordas que poden provocar rotización, das fricativas palatais e das pausas sobre as fricativas finais.

O artigo de Tiago Vidal Figueiroa (1993) achega importantes reflexións sobre os trazos con que se definen normalmente as consoantes que estamos a estudar, e as súas observacións ás veces atacan directamente as sistematizacións de traballos aquí mencionados.

Polo que se refire ó aspecto puramente acústico, podemos cita-las características que define A. Quilis (1981) para as fricativas do español. Entre outras particularidades, o número de unidades integradas no conxunto das fricativas é relativamente alto. Isto débese a que inclúe as realizacións que outros autores denominan aproximantes: [β], [θ] e [ɣ] (alófonos das oclusivas sonoras). Tamén hai que ter en conta que ó describi-las unidades do castelán só coidadosamente podemos aplica-las súas clasificacións (faltan por caracterizar sons como [ʃ] e aparecen outras que non existen en ningunha variedade do galego, polo menos con valor opositivo). As fricativas defínense acusticamente polo ruído de fricción, pero isto non basta para identificalas. Segundo o autor, en [θ] e [f] este ruído aparece xa sobre os 1000 Hz, mentres que en [ʃ] non o fai ata os 2000 Hz e en [s] ata os 2500 Hz. Por iso a partir de aquí establece unha división entre as fricativas de resonancias baixas e as de resonancias altas. Polo que respecta ás primeiras dá informacións bastante útiles sobre a disposición dos formantes e o comportamento das transicións coas diferentes vocais. Pero o que máis nos interesa é o punto que trata as fricativas de resonancias altas. Aquí atopámo-lo primeiro problema de inventario. Xa que considera as realizacións aproximantes como fricativas, o grupo de resonancia alta recolle as sibilantes (que son as máis agudas de tódalas fricativas), pero tamén a un grupo de frecuencias intermedias: [f], [x] e [θ]. Se deixámo-lo son [x] a un lado, [f] presenta a primeira liña de ruído a 2100 Hz e [θ] oscila acusadamente segundo este autor dependendo da vocal que siga (rexistra desde 2400 Hz con [u] ata 6400 con [a]). Pero a ámbalas dúas úneas a baixa intensidade. Pola contra, tanto [s] coma [ʃ] diferéncianse por unha maior intensidade relativa. A fricativa apicoalveolar pode comezar desde os 2500 Hz seguido de [a] ata os 3888 Hz con [u]. A predorsodental é máis aguda (sobre os 4455 Hz). Segundo este autor, a natureza da vocal que acompaña á fricativa determina a altura en que comeza a resonancia da fricación. As vocais labializadas provocan frecuencias baixas e as anteriores tenden ó contrario. As diferencias de intensidade só son relevantes para diferencia-las realizacións alveolares (máis intensas) das dentais.

Desde esta perspectiva acústica é moi interesante o artigo de Ana Mª Martins e João Saramago (1989), en que, ademais de facer valiosas reflexións sobre os sistemas de sibilantes máis conservadores do portugués e interesante información diacrónica, describen brevemente as principais características de catro fricativas: apicoalveolar xorda, apicoalveolar sonora, predorsodental xorda e predorsodental sonora. Para o noso estudio son de moita relevancia as informacións ofrecidas sobre o

par das xordas. En primeiro lugar notan que o ruído propio da fricación comeza máis grave na apicoalveolar (sobre os 2900 Hz) que na predorsodental (3100 Hz). Neste primeiro formante a enerxía é maior na apicoalveolar. Hai coincidencia entre as dúas realizacións nos formantes máis intensos (entre os 3500 Hz e os 3800 Hz). A principal diferenza, sen embargo, está nunha zona media (entre os 3800 Hz e os 5500 Hz) en que a apicoalveolar presenta valores altos de intensidade, mentres que na predorsodental se produce unha caída de intensidade.

3. Enquisa e Resultados

O material utilizado foron unha serie de gravacións realizadas entre 1999 e 2000 no concello de Cangas. Para a análise acústica escolléronse sete informantes, catro mulleres e tres homes de entre 50 e 75 anos, residentes en diferentes núcleos: Nerga, Outeiro, Darbo, San Pedro e centro urbano. As gravacións recolléronse en formato DAT para a posterior análise mediante o software e hardware CSL de Kay Elemetrics Corp., propiedade do Instituto da Lingua Galega.

3.1. Duración

En principio a duración non é un dos factores que máis inflúen na oposición entre as diferentes sibilantes. Esta hipótese pódese extraer facilmente da maioría das descrições consultadas. Os datos do presente traballo confirman esta hipótese ó tempo que encamiñan a cuestión cara a outro plano, pois parece que é máis aconsellable considera-la posición da sibilante con respecto á palabra como un dos factores que máis poden influír na duración destas consoantes.

Tódalas medicións sitúanse na proximidade dos 0.10 segundos. A partir de aquí as maiores diferenzas positivas ou negativas non superan os 0.04 s. Agora ben, constátanse dúas tendencias. Por unha banda, en posición intervocálica as desviacións son xeralmente de inferior duración: en *amasar* a media sitúase en 0.08, en *cazar* en 0.09, por exemplo. Sen embargo, tamén hai exemplos de medicións diferentes: *lixíño* (0.12 s) ou *invisible* (0.12 s). Estas poden explicarse por factores prosódicos. Aínda que se procurou na medida do posible inserta-las respostas dos informantes nun contexto non forzado, calquera pequena alteración estilística ou doutro tipo que os falantes introduzan no enunciado provoca unha alteración substancial cando se traballa con unidades tan pequenas. Un exemplo frecuente destas alteracións é unha apreciable elevación da entoación ata a sílaba tónica. Normalmente aparece naqueles casos en que o informante ten a sensación de que se lle está a preguntar

algo obvio. Este tipo de liñas de entoación especiais poden alterar, ademais, a duración dun ou varios elementos.

No caso das sibilantes en posición inicial absoluta hai un bo número de exemplos con duracións superiores á media: *cerro*, *sobre*, *sogra* e *xugo* con 0.13 s, *suma* con 0.14 s ou *xiba* e *xufre* con 0.15 s por citar só algúns. Non parece haber unha correspondencia entre o punto de articulación da consoante e a súa duración. As formas *cerca*, *serio* ou *xesta*, por poñer un exemplo, amosan unha certa variedade entre as medicións que non nos permite establecer regularidades. Ó mesmo tempo, nestes tres casos (e nalgún outro) hai maior variedade entre os diferentes informantes polo que atinxe á duración da fricativa sen que isto pareza depender de ningún condicionamento lingüístico.

Outra cuestión que se adoita examinar neste tipo de estudos é a influencia das vocais na realización das fricativas. Tanto no caso de fricativa inicial (en que temos exemplos coas sete vocais) como en intervocálica (en que se procura que fosen iguais a vocal anterior e a posterior e por iso se reduce a catro contextos) os resultados non presentan ningún tipo de regularidade pola que se asocie unha maior ou menor duración a unha ou outra vocal.

Os datos por sexos indican, non obstante, unha tendencia (non exenta de excepcións). En posición inicial absoluta as medias de duración da fricativa son³:

	HOMES	MULLERES
<i>Circo</i>	0.16	0.11
<i>Saco</i>	0.16	0.09
<i>Xente</i>	0.13	0.09

Cadro 1: Media de duración das tres fricativas en posición inicial

En posición intervocálica o mesmo número de mostras curiosamente:

	HOMES	MULLERES
<i>Medicina</i>	0.10	0.11
<i>Invisible</i>	0.10	0.13
<i>Lixiño</i>	0.11	0.14

Cadro 2: Media de duración das tres fricativas en posición intervocálica

³ Nos cadros 1 e 2 escolléronse tres exemplos claros para ilustra-lo fenómeno que se describe, pero a tendencia mantense coas outras vocais. As medias calculáronse cos valores de tódolos informantes no contexto seleccionado.

Nos informantes masculinos as duracións en posición inicial son máis altas ca en posición intervocálica mentres que nos femininos ocorre xustamente o contrario. Non é fácil buscar unha explicación para este fenómeno. O máis fácil sería falar de casualidade, pero sorprende que o número de excepcións sexa realmente baixo (só as medias de *peseta* e *zorza* incumpren a regra xeral). O máis lóxico é que, se realmente houbera algunha diferenza articulatoria que se asociase ó sexo, esta debería comportarse igual en posición inicial que intervocálica.

3.2. Intensidade

O proceso seguido para o estudo da intensidade consistiu na comparación dos valores da fricativa e da vocal nuclear da sílaba tónica de cada palabra. Débese ter sempre en conta que as unidades son sempre relativas. Polo tanto, en lugar de interesa-los valores por si mesmos, é máis proveitoso observa-la diferenza entre a fricativa e a vocal e estudia-lo comportamento en diferentes contextos e entre diferentes unidades.

Unha das características das fricativas é a súa baixa intensidade: por unha banda son ruidos aerodinámicos, e pola outra porque o galego común só ten fricativas xordas (esquecendo algúns puntos dialectais e algunhas realizacións contextuais con sonorización). As sibilantes, á súa vez, presentan dentro daquelas unha intensidade relativa maior por ese carácter que foi descrito moitas veces como “estridente” e que se acompaña dun predominio das frecuencias altas.

3.2.1. Posición inicial

Se observámo-los datos por informantes, o que en principio elimina as variantes que aparecen en gravacións diferentes, parece haber unha certa tendencia a que en posición inicial a vocal presente valores máis altos que en intervocálica. En parte este fenómeno explícase porque a maioría das palabras foron pronunciadas illadas, seguindo as indicacións do enquisador, por iso non achega ningunha información relevante. Por outra banda, hai que admitir que son moitas as excepcións que aparecen como obstáculos para a anterior afirmación.

Os datos que veñen a continuación refírense á diferenza media (considerando os datos dos diferentes informantes) entre a intensidade da vocal tónica e a da fricativa.

F. apicoalveolar		F. predorsodental		F. prepalatal	
<i>Saco</i>	15.55	<i>Zanco</i>	12.54	<i>Xarxa</i>	14.46
<i>Seco</i>	13.67	<i>Cerca</i>	21.54	<i>Xente</i>	11.73
<i>Serio</i>	17.36	<i>Cero</i>	13.38	<i>Xesta</i>	14.22
<i>Sidra</i>	15.01	<i>Circo</i>	20.04	<i>Xiba</i>	15.61
<i>Sobre</i>	15.55	<i>Zona</i>	16.08	<i>Xordo</i>	17.90
<i>Sogra</i>	16.77	<i>Zorza</i>	20.32	<i>Xofre</i>	15.79
<i>Suma</i>	18.19	<i>Zurdo</i>	16.99	<i>Xugo</i>	16.88
MEDIA	16.01	MEDIA	17.27	MEDIA	15.22
DESVEST ⁴	1.530	DESVEST	3.516	DESVEST	2.007

Cadro 3: Diferencia media entre a intensidade da vocal tónica e a fricativa (posición inicial)

Os datos mostran, en primeiro lugar, que hai unha maior homoxeneidade no caso da apicoalveolar e da prepalatal fronte á desviación da predorsodental. Pero isto hai que consideralo nunha perspectiva máis ampla en que se aprecia unha significativa regularidade nas medicións.

3.2.2. Posición intervocálica

F. apicoalveolar		F. predorsodental		F. prepalatal	
<i>Amasar</i>	13.50	<i>Cazar</i>	17.14	<i>Paxaro</i>	11.17
<i>Peseta</i>	14.49	<i>Adoecer</i>	13.81	<i>Festexeiro</i>	11.38
<i>Invisible</i>	15.30	<i>Medicina</i>	16.56	<i>Lixiño</i>	9.94
<i>Raposón</i>	15.55	<i>Fozón</i>	17.53	<i>Roxóns</i>	12.97
MEDIA	14.71	MEDIA	16.26	MEDIA	11.5
DESVEST	0.924	DESVEST	1.813	DESVEST	1.244

Cadro 4: Diferencia media de intensidade entre vocal tónica e fricativa (posición intervocálica)

Como se pode comprobar, as diferencias de intensidade son lixeiramente máis baixas en posición intervocálica ca en posición inicial. Posiblemente a explicación xa fora apuntada anteriormente cando se tratou o tema das palabras illadas. Normalmente esta parte do cuestionario era máis fácil inserila nun enunciado máis amplo (non había necesidade dunha pausa anterior) e isto elimina as enfatizacións que ás veces alteran a intensidade da vocal (sobre todo). Ademais disto, rómpese a homoxeneidade dos datos que caracterizaba a posición inicial: en contexto intervocálico a fricativa prepalatal achega significativamente a súa intensidade á da vocal que segue.

⁴ Desviación estándar.

3.2.3. *Datos por sexos*

En principio non sería esperable obter conclusións significativas mediante a comparación dos datos por sexo, pero si hai tendencias recoñecibles. En posición inicial apréciase unha diferenza de enerxía máis forte nas mulleres en certas palabras. Curiosamente, nesta lista de casos predominan aqueles que presentan fricativa apicoalveolar. Sen embargo, noutra lista en que predominan as palabras con fricativa predorsodental ocorre o contrario e as diferenzas entre fricativa e vocal son máis notables entre os homes. En todo caso non é posible polo momento explicar este fenómeno: sería necesario un número de mostras moito maior para comprobar se realmente é unha tendencia xeral. Tamén teríamos que explicar a causa de que non aparezan datos máis ou menos equivalentes en posición intervocálica.

3.3. *Formantes*

Nunha descrición acústica das fricativas e particularmente das sibilantes, a configuración das frecuencias que aparecen con maior intensidade parece se-lo trazo fundamental que permite diferenciar as unidades ou subconxuntos de unidades.

Sen embargo, tan só nunha aproximación inicial como é esta xa se pode comprobar que as posibilidades de variación de frecuencia son moi amplas. As resonancias teñen unha marxe de variación tanto na altura á que aparecen como na intensidade con que o fan, porque hai diversos factores que poden interferir. En primeiro lugar poden actuar factores contextuais. Non esquezamos que as vocais que acompañan a unha sibilante poden alterar as resonancias. Por outra banda, cómpre ter en conta a existencia dunha variación que depende exclusivamente do falante e da realización concreta que se analiza.

Nos traballos consultados, a altura da frecuencia á que aparece o ruído da fricción (que coincide normalmente co comezo do primeiro formante) foi considerada un dos datos de maior interese para a descrición das diferentes sibilantes. O artigo de Ana Mª Martins e João Saramago (1989) situaba en 2900 Hz o comezo da apicoalveolar e en 3100 Hz predorsodental. O traballo de A. Quilis (1981), sen embargo, concédelle máis importancia ó contexto vocálico e afirma que hai unha importante variación na apicoalveolar (desde os 2511 Hz entre dous [u] ata os 3880 Hz cando se introduce entre [a]). Pero para a predorsodental non recolle esta variación e fala de aproximadamente 4455 Hz como a altura en que comeza a aparecer-lo ruído. As medicións que nós mesmos fixemos non sustentan que se produza unha variación tan esaxerada por mor das vocais que acompañan a fricativa (tanto na predorsal como na apicoalveolar). O que parece claro é que, en principio, a predorsodental

aparece a frecuencias máis altas. Os datos pertencentes á fricativa prepalatal non aparecen naquelas descrições, e polo tanto non foi posible a comparación.

Ademais do primeiro formante, a configuración dos restantes é unha das principais diferencias entre os sons que estamos a analizar. O realmente difícil é achegámonos a unha descrición exacta e fiable do que ocorre a partir deste primeiro formante, porque as irregularidades son moitas. Neste traballo centrámonos na análise da frecuencia do primeiro formante, obtido a través de LPC, e contrastado coas medicións efectuadas sobre o espectrograma.

3.3.1. *Fricativa apicoalveolar xorda*

3.3.1.1. *Posición inicial*

En posición inicial as medias dos entrevistados para o primeiro formante son as seguintes:

<i>Saco</i>	4060 Hz
<i>Seco</i>	3823 Hz
<i>Serio</i>	3873 Hz
<i>Sidra</i>	3276 Hz
<i>Sobre</i>	3586 Hz
<i>Sogra</i>	3925 Hz
<i>Suma</i>	3739 Hz
MEDIA	3882 Hz
DESVEST	257,78

Cadro 5: Altura media do primeiro formante da apicoalveolar xorda en posición inicial

Hai unha considerable variación e son moitos os casos que difiren considerablemente da media. En principio parece haber unha certa distancia entre o primeiro formante en *saco* e en *suma* tal e como comentaba o traballo de A. Quilis (1981). Polo tanto, parece haber unha certa relación entre as frecuencias altas e a vocal central, da mesma maneira que entre as frecuencias baixas e as vocais pechadas.

3.3.1.2. *Posición intervocálica*

Os resultados medios son:

<i>Amasar</i>	3554 Hz
<i>Peseta</i>	3951 Hz
<i>Invisible</i>	3562 Hz
<i>Raposón</i>	3249 Hz
MEDIA	3579 Hz
DESVEST	249,09

Cadro 6: Altura media do primeiro formante da fricativa apicoalveolar en posición intervocálica

Neste caso xa non é posible falar dunha influencia clara do timbre da vocal na frecuencia do primeiro formante.

Despois dos datos sobre o primeiro formante, a descrición vólvese máis complexa. Ana Maria Martins e João Saramago afirmaban que o son apicoalveolar presentaba unha maior intensidade na banda que vai dos 3500 ós 3800 Hz. Ademais disto, a apicoalveolar non presenta caídas de intensidade ata os 8000 Hz, o que, segundo os autores, a diferencia da predorsodental. Os datos recollidos non coinciden exactamente con esta afirmación. É certo que entre os formantes máis intensos se encontra habitualmente algún entre os 3500 e os 4200 Hz, pero son moitos tamén os casos en que o esquema se modifica levemente e predominan os formantes máis agudos (un formante entre os 10300 e os 10900 Hz aparece moitas veces entre os máis intensos).

3.3.2. Fricativa predorsodental xorda

3.3.2.1. En posición inicial:

<i>Zanco</i>	3580 Hz
<i>Cerca</i>	3641 Hz
<i>Cero</i>	3698 Hz
<i>Circo</i>	3637 Hz
<i>Zona</i>	3377 Hz
<i>Zorza</i>	3576 Hz
<i>Zurdo</i>	3320 Hz
MEDIA	3547 Hz
DESVEST	142,65

Cadro 7: Media da altura do primeiro formante da predorsodental xorda en posición inicial

Como se pode comprobar, o primeiro formante da fricativa predorsodental é moito máis estable que o da apicoalveolar e presenta a mesma relación entre frecuencia e apertura da vocal. Se afondamos en busca de regularidades podemos considerar unicamente que os contextos

con vocais posteriores presentan un primeiro formante lixeiramente máis grave, pero en ningún caso a diferenza chega a ser significativa.

En posición intervocálica:

<i>Cazar</i>	4026 Hz
<i>Adoecer</i>	3087 Hz
<i>Medicina</i>	3276 Hz
<i>Foxón</i>	3058 Hz
MEDIA	3361 Hz
DESVEST	392,53

Cadro 8: Altura media do primeiro formante da predorsodental xorda en posición intervocálica

Neste caso a desviación presenta un valor máis alto, porque nos catro contextos estudiaados a altura media está menos concentrada. É moi destacable o primeiro dos valores, en que volve a aparecer a asociación entre vocal central e frecuencias altas (neste caso considerablemente máis alta), o que o xebra do resto dos contextos.

A comparación entre fricativa apicoalveolar e predorsodental revela datos que levan á confusión. As descrições acústicas consultadas coincidían en sinala-la diferenza de frecuencia á que aparecía o primeiro formante. A. Quilis (1981) sinalaba que a apicoalveolar podía aparecer desde os 2511 Hz entre [u]-[u] ata os 3880 no contexto [a]-[a]. Para a predorsodental, só nomeaba o contexto [a]-[a] e daba un valor moi alto (4455 Hz). Ana Maria Martins e João Saramago (1989) dan outras cifras: 2900 Hz para apicoalveolar e 3100 Hz para predorsodental. Os datos que obtivemos en Cangas non se axustan estritamente a estas descrições para o portugués e o castelán: no primeiro caso por dar uns valores demasiado altos e no segundo polo contrario. Ademais das posibles diferenzas acústicas que poida haber entre linguas, o certo é que ó contrasta-los datos encontramos unha enorme variación. Esta variación foi para A Quilis máis fácil de sistematizar no caso das apicoalveolares que no das predorsodentais, porque para estas últimas só cita o contexto [a]-[a], que tamén no caso dos informantes de Cangas presenta un valor moi alto: *cazar* ten 4026 Hz de media no primeiro formante. Pero non fala para nada da posición inicial e das outras vocais, porque seguramente observou o que nós podemos ver cos nosos datos: que hai unha marxe entre os 3000 e os 4000 Hz en que pode coincidi-lo primeiro formante da apicoalveolar e da predorsodental.

Outra cuestión que tamén ten a súa importancia é o feito de que as pronunciacións realizadas non sempre se corresponden co esperado. Calquera pode imaxinar que no concello onde se realizaron as gravacións a posibilidade de interferencia está tan presente como no resto do

territorio. Unha das excepcións máis comúns é a influencia do sistema “non-seseante”, é dicir, aquel en que existe como unidade opositiva o fonema fricativo interdental xordo. Son moitos os casos en que aparece o son interdental en partes do cuestionario en que se esperaba unha predorsodental. Isto pode ter repercusión xa non só na frecuencia á que aparece o primeiro formante senón na configuración de tódolos demais.

Como antes citamos para a apicoalveolar, segundo Ana Maria Martins e João Saramago (1989) a predorsodental caracterízase despois do primeiro formante por un máximo de intensidade na banda que vai dos 3500 ós 3700 Hz e logo unha caída entre os 3800 e os 5400 Hz. No segmento espectral que vai dos 5400 ós 8000 Hz os valores deberían ser moi semellantes ós do segmento 3500-3700 Hz. Polo tanto, a principal diferenza coa apicoalveolar debería se-lo segmento comprendido entre 3800 e os 5500 Hz. Certamente, en moitos dos exemplos aparece como un dos formantes máis intensos unha cifra que se sitúa próxima ós 3500-3700 Hz. Curiosamente hai un formante que sempre ocupa os primeiros postos en intensidade que aparecía tamén na fricativa apicoalveolar que se sitúa arredor dos 10300- 10900 Hz. Aparece practicamente en tódolos exemplos e destaca a súa intensidade nunha zona de frecuencias agudas en que normalmente o ruído comeza a ser moi feble.

3.3.3. Fricativa prepalatal / Fricativa non prepalatal:

Debemos recordar que esta parte do cuestionario buscaba mostras do chamado “sistema despalatalizador” e que polo tanto, o esperable eran, precisamente, realizacións non prepalatais. Pero os datos mostran que no concello de Cangas, así coma en toda a zona “despalatalizadora”, conviven as dúas posibilidades. Aínda que predominan as realizacións prepalatais numericamente, o número de excepcións e a súa homoxeneidade indican a presenza doutra posibilidade sistemática. A realización non prepalatal pode aparecer en calquera posición e ante calquera vocal (así o confirma a análise das gravacións). Por outra banda, esa “despalatalización” implica unha realización que non é fricativa prepalatal. Auditivamente as realizacións son case sempre apicoalveolares. Isto coincide co que Manuel González González afirmaba ó falar do “sub-sistema despalatalizador”. Tamén acerta na descrición dunha posibilidade de realización a medio camiño entre a apicoalveolar e a prepalatal: “vén sendo unha especie de [ʃ] semidespalatalizado, ou dun [ʃ] semipalatalizado” (1991: p. 545)

3.3.3.1. Realización prepalatal

En posición inicial as medias para o primeiro formante son:

<i>Xarxa</i>	3288 Hz
<i>Xente</i>	3626 Hz
<i>Xesta</i>	3541 Hz
<i>Xibia</i>	3488 Hz
<i>Xordo</i>	3348 Hz
<i>Xofre</i>	3441 Hz
<i>Xugo</i>	3451 Hz
MEDIA	3454 Hz
DESVEST	105,06

Cadro 9: Altura media do primeiro formante da prepalatal en posición inicial

En posición intervocálica:

<i>Paxaro</i>	3547 Hz
<i>Festexeiro</i>	3712 Hz
<i>Lixiño</i>	3496 Hz
<i>Roxóns</i>	2696 Hz
MEDIA	3362 Hz
DESVEST	393,13

Cadro 10: Altura media do primeiro formante da prepalatal en posición intervocálica

Nas realizacións prepalatais hai unha certa marxe, como vimos cos outros sons, pero non é raro que apareza un primeiro formante por debaixo dos 3000 Hz. A fricativa prepalatal comparte coa apical e a pre-dorsal a presenza case inescusable dun formante moi agudo (entre os 10300 e os 10900 Hz) que se presenta con forte intensidade contrastando coa tendencia ó apagamento progresivo do ruído en frecuencias tan altas.

3.3.3.2. Realización non prepalatal

En posición inicial, a altura media do primeiro formante é:

<i>Xarxa</i>	3485 Hz
<i>Xente</i>	3012 Hz
<i>Xesta</i>	3070 Hz
<i>Xiba</i>	3079 Hz
<i>Xordo</i>	3816 Hz
<i>Xofre</i>	3119 Hz
<i>Xugo</i>	-
MEDIA	3219 Hz
DESVEST	292,47

Cadro 11: Altura media do primeiro formante das realizacións non prepalatais en posición inicial

En posición intervocálica:

<i>Paxaro</i>	-
<i>Festexeiro</i>	3889 Hz
<i>Lixiño</i>	3915 Hz
<i>Roxóns</i>	3511 Hz
MEDIA	3771 Hz
DESVEST	159,88

Cadro 12: Altura media do primeiro formante das realizacións non prepalatais intervocálicas

Polo que se refire ó primeiro formante, as realizacións apicais presentan uns valores bastante agudos seguindo a tendencia que xa tratamos no seu momento. Pero neste caso, e sobre todo en posición inicial, obsérvase a tendencia á aparición dun primeiro formante máis grave, posiblemente unha das características do “[s] semipalatalizado”.

3.4. *A intensidade dos formantes*

En principio, parece que a principal diferenza entre sibilantes é a conformación harmónica dunha zona de frecuencias medias (aproximadamente entre os 4000 e os 7000 Hz). Pero as intensidades dos formantes principais non sempre manteñen as mesmas proporcións.

Na fricativa apicoalveolar, se estudíamo-los datos, observamos que:

- Hai un bo número de exemplos en que o primeiro formante (entre 3200 e 4000 Hz) é o máis intenso.
- Hai unha zona entre os 5800 e os 6500 Hz en que habitualmente hai un formante ben diferenciado.
- O formante que aparece entre os 10300 e os 10900 Hz é unha constante.

Na fricativa predorsodental:

- O primeiro formante (entre 3000 e 4000 Hz) tamén está entre os máis intensos.
- Predomina a aparición dun formante na zona media lixeiramente máis agudo que na apicoalveolar (entre os 6000 e os 9000 Hz).
- Tamén aparece o formante agudo (10300-10900 Hz)

Naqueles casos en que aparece prepalatal:

- O número de casos en que o primeiro formante é o máis intenso aumenta con respecto ás dúas anteriores.
- Aumenta o número de formantes da zona intermedia.
- O formante agudo sempre aparece nun rango semellante ás anteriores.

3.5. *Datos por sexos*

Como é ben sabido, as diferencias acústicas entre homes e mulleres afectan principalmente á frecuencia de vibración glotal (máis aguda nas mulleres, máis grave nos homes) e ós procesos de resonancia que van emparellados. As sibilantes do galego son xordas, e polo tanto a vibración glotal non é un factor medible. Pero ademais, as fricativas son espectros de ruído, o que en principio podería atenuar as diferencias entre homes e mulleres. Os datos rexistrados permítenos comprobar que o primeiro formante é máis alto nas mulleres, pero a partir de aquí a altura á que aparecen os outros formantes varía de maneira que non é posible asignarlles un rango de frecuencias exacto.

4. *O rotacismo*

Nas enquisas realizadas en Cangas sobre a última parte do cuestionario non se encontra rotacismo como norma xeral. Na revisión das gravacións de tódolos informantes, fóra xa dos puntos específicos do cuestionario, este feito mantense case sen excepcións⁵.

Sen embargo, os mesmos contextos pódennos valer para comproba-la frecuencia dun fenómeno fonético xa comentado por algúns dos autores. A sonorización da fricativa en posición implosiva ante unha consoante sonora (neste caso temos mostras de oclusiva e de nasal) é unha realidade que apareceu no 45% dos casos posibles, aproximadamente. Loxicamente, esta porcentaxe está feita sobre un número de datos moi pequeno, pero pode ilustra-la frecuencia con que certos contextos fonéticos propician a aparición de consoantes sonoras ou sonorizadas.

5. *Palatalización e Despalatalización*

Para estudia-la palatalización das oclusivas finais incluíuse no cuestionario unha serie de puntos en que se procuraban tres contextos diferentes: ante pausa, ante oclusiva xorda e ante oclusiva sonora. O resultado máis habitual neste cadro é a fricativa apicoalveolar en calquera

⁵ Só aparece un caso nun único informante.

posición. Cando segue unha vibrante prodúcese sempre a asimilación. O resultado desta é normalmente unha única consoante, vibrante múltiple na maioría dos casos, polo que parece que chega a producirse a crase das consoantes asimiladas.

Por outra banda, ante pausa e oclusiva xorda poden aparecer realizacións prepalatais ou esa consoante intermedia que foi definida como "semipalatalizada" (González González 1991: 545). Estas realizacións son relativamente frecuentes, pero non teñen que aparecer obrigatoriamente. Non temos exemplos de "palatalización" ante oclusiva sonora.

No artigo de Costas González (1994) sobre o Val Miñor afirmase o fenómeno da "despalatalización" só aparece naqueles enunciados en que houbo unha palatalización previa. Para o Morrazo nós non podemos afirma-lo mesmo. Se fose así, as realizacións prepalatais e palatalizadas só poderían aparecer nos contextos en que o galego común presenta fricativa prepalatal, do tipo *caxos*, que son os únicos que poderían despalatalizar. En primeiro lugar, non coinciden sempre os casos en que se produce a despalatalización da fricativa intervocálica con aqueles en que se produce o movemento contrario na final, aínda que si poderíamos falar dun número considerablemente alto de coincidencias. Pero o máis importante é que se rexistran con certa frecuencia realizacións palatalizadas da implosiva en contextos como *rosas* ou *cazas*, nos que non hai posibilidade de despalatalización.

A sonorización da fricativa implosiva aparece con moita regularidade ante oclusiva sonora, pero tamén está presente en posicións que non foron consideradas neste cadro (como a posición intervocálica). En todo caso parece que, neste aspecto, o comportamento da sonorización non parece afectado polas peculiares realizacións implosivas que se rexistran no Morrazo e segue as liñas xerais da falas galegas.

6. Resumo e conclusións

Despois dos datos achegados no presente traballo, queda iniciada unha breve descrición acústica das tres fricativas obxecto de estudo. Desta descrición cómpre salientar a grande semellanza que hai entre os diferentes sons en tódalas dimensións: duración, intensidade e frecuencia. Os valores obtidos mostran que a diferenza radica nesta última, e concretamente na distribución dos formantes. Tamén se fixo unha pequena análise de fenómenos fonéticos que resultan de interese para o tema tratado e comprobouse a súa incidencia na zona xeográfica estudada.

7. Bibliografía

- Costas González, X. H. (1994): "Despalatalización, palatalización e ceceo no subsistema de sibilantes da fala do Val Miñor" en Ramón Lorenzo (ed.), *Actas do XIX Congreso de Lingüística e Filoloxía Románicas* (1989), vol. VI. F. Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, pp. 197-205.
- Fernández Rei, Francisco (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Xerais, Vigo.
- González González, Manuel (1991): "Subsistemas de sibilantes no galego actual", en Dieter Kremer (ed.), *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et Filologie Romanes*, vol. III. Tübingen, Max Niemeyer, pp. 531-548.
- Martins, Ana Mª e Saramago, João (1993): "As sibilantes em português: um estudo de geografia lingüística e de fonética experimental", en Ramón Lorenzo (ed.), *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, vol. IV. Fundación Pedro Barrié de la Maza, A Coruña, pp. 121-142.
- Quilis, Antonio (1981): *Fonética acústica de la lengua española*. Gredos, Madrid.
- Vidal Figueroa, Tiago (1993): "Proposta descritiva das consoantes fricativas alveolodentais dos dialectos galegos", *Cadernos de Lingua*, 7, pp. 5-26.

CONTRIBUCIÓN Ó ESTUDIO ACÚSTICO DAS VIBRANTES

ANA BELÉN ESCOURIDO PERNAS

1. *Introducción*

Como mostra Quilis (1981, p. 274) no seu estudio sobre fonética acústica, as vibrantes son un tipo de sons intermedios entre as vocais e as consoantes. Seméllanse ás vocais en que presentan unha estrutura formántica definida, e ás consoantes en que no espectro atopamos zonas de non resonancia, acompañadas dunha diminución da enerxía.

Na articulación das vibrantes son dous os axentes implicados, un móbil (a lingua) e outro fixo (os alvéolos ou a zona dental, para o galego). As vibrantes prodúcense polo achegamento dos articuladores, que impiden a saída do aire dos pulmóns, sometido a unha maior presión; a liberación desta presión ten lugar en sucesivas aperturas, xeralmente tres nas vibrantes múltiples e unha só nas simples, polas que sae unha pequena corrente de aire.

A enerxía dos formantes non existe ou é bastante débil nos períodos de pechazón e é moi alta nos períodos de apertura, que resulta semellante ós segmentos vocálicos.

Con este artigo pretendemos facer unha achega, dende o punto de vista da fonética acústica, a un tipo de son moi frecuente en linguas de todo o mundo, pero do que existen poucos estudos especializados. Os datos mostrados só pretenden dar algunha indicación xeral das características acústicas das vibrantes nas dimensións da frecuencia e duración. Da mesma maneira, o artigo introduce unha descrición do seu comportamento particular que pode proporcionar algún tipo de información relevante para futuras investigacións sobre este tema.

2. *Metodoloxía*

Os datos do presente artigo son froito dun estudio realizado no concello de Campo Lameiro, na provincia de Pontevedra durante os anos 1999 e 2000. Un total de 8 informantes, nados entre o 1950 e 1965, foron enquisados co fin de estudia-los sons róticos.

Para o estudio utilizáronse unha serie de gravacións de campo, realizadas con gravadora dixital e cintas DAT. Para as medicións empregouse o software e hardware CSL (Computerized Speech Lab) de Kay Elemetrics Corp, propiedade do Instituto da Lingua Galega.

Á hora de elabora-lo modelo de enquisa sobre o que traballar, intentamos comprender tódalas posicións en que poden aparecer-las vibrantes, para tratar de estudia-lo seu comportamento xeral:

1. Explosiva: Inicial absoluta (*rabo, rico, rula*), inicial de palabra despois de consoante nasal (*un rato, un río, un rulo*), despois de oclusiva xorda (*trampa, alacrán, prado*), despois de aproximante sonora (*brazo, ladrar*), despois de fricativa (*frasco, grande¹, cereixa²*).
2. Intervocálica: /r/ (*amarrar, irritanse, curruncho*), /r/ (*barato, aspirina, cucurucho*).
3. Implosiva: ante nasal (*carne, arma*), ante aproximante sonora (*barba, tarde*), ante oclusiva xorda (*barco, carta, arpa*), ante fricativa (*amargo, marzo, garfo*), final absoluto (*cantar, ir, sur*).

Tamén dedicamos parte do noso estudio a analiza-lo rotacismo, fenómeno estendido en moitas falas galegas. Trátase da aparición da vibrante sonora en lugar da consoante fricativa alveolar xorda. En galego, este fenómeno aparece cando a consoante fricativa en posición implosiva vai seguida dunha consoante sonora ou das fricativas labiodental e interdental xordas que tamén provocan o cambio. Para cubrir estes contextos utilizámo-los seguintes exemplos: *dous ratos, dous gatos, dous dedos, dous libros, dous figos, dúas zocas, dúas vacas*.

Para facilita-lo noso estudio, a escolla dos exemplos baséase en moitos casos na vocal que acompaña á vibrante: limitámonos á vocal central aberta /a/ para os casos en que a vibrante vai en posición implosiva ou formando grupo homosilábico con oclusiva xorda, aproximante sonora e fricativa, mentres que no resto dos casos utilizamos tres vocais (/a/, /i/, /u/) para observar posibles variacións contextuais.

As enquisas foron realizadas por medio de preguntas nas que se describía o obxecto para que os informantes o nomeasen, probando diferentes achegamentos ata obte-la resposta desexada. Nos exemplos con rotacismo, o informante debía repetir unha secuencia de palabras pronunciada polo entrevistador, substituíndo o numeral "un" por "dous".

¹ Incluímo-lo exemplo *grande* no grupo consoante fricativa + vibrante dado que nas enquisas rexistramos exemplos con gheada, nos que a súa realización é fricativa xorda.

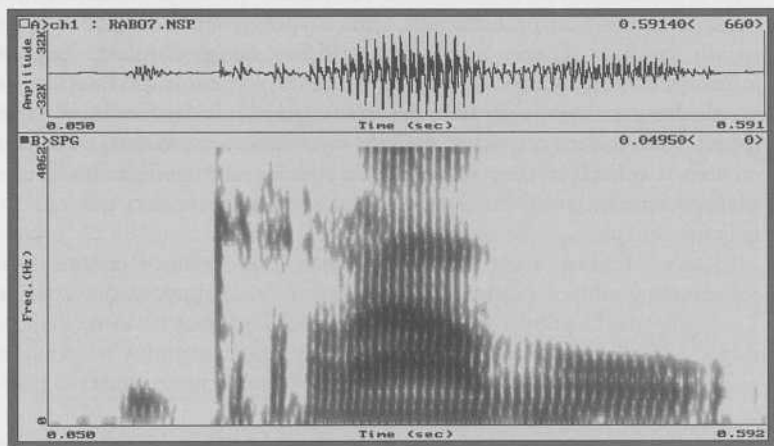
² Pronunciado [θrej̞a]

3. Realización das vibrantes

3.1. Posición EXPLOSIVA

3.1.1. INICIAL ABSOLUTA. A consoante iníciase xeralmente cunha primeira oclusión do tracto vocal, seguida por outras en número variable, xeralmente tres, separadas por pequenos segmentos semellantes a unha vocal pola súa sonoridade e pola disposición dos seus formantes, pero de moi curta duración.

Antes da aparición da vocal tónica, nun número significativo de casos, distinguimos un segmento sonoro, que pode ser interpretado como parte da vibrante (posto que a amplitude da onda e a intensidade son semellantes á das pequenas partes vocálicas da vibrante) ou como parte da vocal tónica, xa que a súa duración aproxímase á da vocal sendo nalgúns casos coincidente.

Imaxe 1: Espectrograma de rabo (informante 7)

Rexistramos minoritariamente unha realización da vibrante na que non podemos falar das perdas de enerxía características dos golpes senón que aparece un segmento fricativo. Son dous os exemplos detectados e unicamente cando a vibrante vai seguida de vocal palatal; A duración destes segmentos é bastante diferente entre eles: 143 ms e 43 ms.

No seguinte cadro, representámo-la duración media de cada un dos segmentos que interveñen na emisión da vibrante en posición inicial absoluta. Non incluímo-las realizacións fricativas da consoante. As medias están feitas a partir dos resultados de tódolos informantes en cada un dos exemplos estudados: *rabo*, *rico* e *rula*.

	1º GOL. ³	1ª VO.	2º GOL.	2ª VO.	3º GOL.	3ª VO.	4º GOL.
RABO	22	18	15	17	16	17	19
RICO	21	19	17	20	13		
RULA	19	21	14	17	16	13	14

Cadro 1: Duración media en milisegundos, posición inicial.

En posición inicial absoluta, é moi frecuente que apareza no espectrograma un segmento nasal non audible en condicións normais, asociado á oclusión sonora inicial, algo moi habitual na realización de oclusivas sonoras en inicio de discurso.

3.1.2. Despois de *NASAL*: A vibrante produce xeralmente un número variable de pechamentos; cada golpeo é separado por un segmento vocálico. Como ocorría en posición inicial absoluta, nalgúns informantes rexistramos un segmento vocálico antes da produción da vocal tónica e despois do último pechamento. Os informantes nos que aparece este fenómeno, pouco máis da metade dos enquisados, coinciden en ambos contextos; sen embargo, non aparece na totalidade dos exemplos producidos por eles, sendo máis frecuente cando o número de golpeos é pequeno (dúas obturacións).

A vibrante, neste contexto, mostra un comportamento moi diferente segundo os falantes. A súa realización maioritaria pode variar de 1 a 4 golpeos. Sen embargo, cada falante individualmente mostra regularidade á hora de produci-los golpeos nos distintos exemplos rexistrados; co cal podemos deducir que a realización da vibrante neste contexto parece depender dos hábitos individuais do falante.

No cadro seguinte expoñémo-la duración media en milisegundos de cada un dos segmentos que compoñen a produción da vibrante neste contexto e podemos observa-la súa regularidade: a desviación estándar (comparando diferentes vocais) nunca excede os 3,3 ms.

³ Incluímos no cadro o número máximo de golpeos rexistrados neste contexto. Os datos do terceiro segmento vocálico e do cuarto golpeo pertencen a un só informante (diferente en cada caso).

	1º GOL. ⁴	1ª VO.	2º GOL.	2ª VO.	3º GOL.	3ª VO.	4º GOL.
UN RATO	21	20	18	16	14	15	16
UN RÍO	20	23	14	20	15	20	16
UN RULO	25	20	16	18	19	16	16

Cadro 2: Duración media en milisegundos, posición inicial tras nasal.

3.1.3. Formando *GRUPO HOMOSILÁBICO*⁵: A realización da vibrante prodúcese normalmente cun único golpeo. É característico deste contexto a presenza dun segmento vocálico entre a consoante anterior e o pechamento da vibrante; este pode apreciarse auditivamente (cando presenta, no espectrograma, unha duración próxima ós 30 ms) ou non (nas medicións que baixan de 25 ms). No primeiro caso, nun pequeno número de exemplos a duración da vocal tónica é moi semellante ó segmento vocálico da vibrante. No resto dos casos, a duración da vocal é moi superior a ese segmento (120 ms).

As consoantes fricativas seguidas de vibrante (no cuestionario *frasco, grande e cereixa*) non seguen xeralmente o comportamento descrito, posto que na maioría dos casos ou ben non aparece a vocal intermedia ou ben ten unha duración moi breve e dificilmente audible (13 ms).

Nos cadros seguintes expoñémo-la duración media en milisegundos da vibrante segundo a consoante que a acompaña: a desviación estándar non excede os 2,2 ms. Polo tanto, parece haber certa regularidade. Sen embargo, á hora de analizármolos datos individuais observamos que as duracións nos distintos informantes varían fortemente:

	1º GOL.	1ª VO.	2º GOL. ⁶	2ª VO.
TRAMPA	26	17	17	16
ALACRÁN	30	20		
PRADO	25	22		

Cadro 3: Duración media en milisegundos, en grupo homosilábico con oclusiva.

⁴ No cadro recollémo-lo número máximo de golpes que rexistramos neste contexto, pero hai que ter en conta que a produción da vibrante nos distintos informantes é de 2 (sete exemplos), 3 (nove casos) e 4 (seis rexistros) interrupcións, polo tanto o número de exemplos que entra á hora de facelas medias varía en cada segmento da vibrante.

⁵ Referímonos ós casos en que a vibrante vai precedida por unha consoante formando un grupo prenuclear e non ós casos do tipo *perspicaz*.

⁶ No cadro incluímo-los datos dun informante que realizou 2 golpes en *trampa*.

	1º GOL.	1ª VO.
BRAZO	25	20
LADRAR	29	23

Cadro 4: Duración media en milisegundos, en grupo homosilábico con aproximante.

	1º GOL.	1ª VO.
FRASCO	31	22
GRANDE	28	19
CEREIXA	28	20

Cadro 5: Duración media en milisegundos, en grupo homosilábico con fricativa.

3.2. En posición INTERVOCÁLICA

Poden aparecer, en galego, dous tipos de realizacións de vibrantes: a múltiple e a simple. A primeira presentará, xeralmente, un maior número de golpesos. Maddieson e Ladefoged (1996, páx. 230) distinguen dous tipos de vibrantes simples: “flaps” (hai unha retracción da lingua cara á serra alveolar) e “taps” (hai un movemento directo da lingua cara á rexión alveolar). Esta última é a que presentaría o galego.

As mulleres presentan 3 ou 4 golpesos nas vibrantes múltiples e 1 golpeo nas vibrantes simples. Os homes producen 2 ou 3 golpesos nas vibrantes múltiples e 1 golpeo nas vibrantes simples.

A súa emisión comeza cunha primeira oclusión, despois da aparición da vocal anterior, e remata con outro pechamento que vai seguido de vocal tónica (nos exemplos que estudiamos). Nas vibrantes múltiples, a primeira obturación da vibrante é de maior ou igual duración en relación ó segundo. E este de menor ou igual có terceiro (se aparece). O cuarto é o máis breve de todos. Observémo-las medias, bastante regulares, dos distintos segmentos presentes na emisión da vibrante no seguinte cadro:

	1º GOL. ⁷	1ª VO.	2º GOL.	2ª VO.	3º GOL.	3ª VO.	4º GOL.
AMARRAR	19	18	15	16	15	20	11
IRRÍTANSE	21	21	16	14	15	16	16
CURRUNCHU	17	18	12	14	14	17	13

Cadro 6: Duración media en milisegundos do segmento [ɲ] intervocálico.

Cando a vibrante múltiple vai acompañada da vocal palatal, distinguimos tres exemplos (que non incluímos nas medias anteriores) nos que a realización da vibrante é fricativa; non podemos falar nestes casos das perdas de enerxía que caracterizan ós golpeos como describimos anteriormente. A duración destes segmentos é bastante diferente entre eles: 81 ms, 53 ms e 46 ms.

Nas vibrantes simples, xeralmente, un único golpeo, que varía na duración media segundo a vocal que o acompañe:

BARATO	20
ASPIRINA	29
CUCURUCHO	24

Cadro 7: Duración media en milisegundos do segmento [ɲ] intervocálico.

Nos exemplos *barato*, *aspirina* e *cucurucho* rexistramos casos nos que non aparece a oclusión propia das vibrantes simples, senón unha secuencia vocálica. A ausencia de golpeo non é detectada polos interlocutores. Esta peculiaridade non é exclusiva da posición intervocálica, rexistrámo-lo mesmo cando a vibrante se realiza normalmente cun único golpeo.

3.3. En posición IMPLOSIVA:

3.3.1. ANTE NASAL: En xeral, a realización da vibrante comeza cunha pequena obturación do aire e remata cun segmento vocálico que pode aparecer ou non (sendo máis común a súa presenza ante nasal bilabial).

No seguinte cadro, observámo-la duración media en milisegundos dos distintos segmentos que interveñen na produción da vibrante ante nasal:

⁷ No cadro aparece o número máximo de interrupcións. A realización maioritaria é de 3 golpeos (11 casos), pero tamén rexistramos exemplos de 2 (5 casos) e de 4 (4 casos) golpeos.

	1º GOL.	1ª VO.	2º GOL.	2ª VO. ⁸	3º GOL.	3ª VO.	4º GOL.
CARNE	20	20	21	17	14	16	18
ARMA	22	25	27				

Cadro 8: Duración media en milisegundos, en posición implosiva ante nasal.

3.3.2. ANTE APROXIMANTE SONORA⁹: A vibrante xeralmente presenta un único golpeo seguido por un segmento vocálico antes da produción da consoante aproximante sonora. A proximidade na duración entre a vocal anterior e o segmento vocálico da vibrante determina que auditivamente poidamos distingui-la presenza dunha vocal entre a vibrante e a aproximante; distinguímolos cando o segmento presenta, no espectrograma, unha duración próxima ós 55 ms e a vocal anterior unha duración aproximada de 75 ms; cando o segmento presenta unha duración inferior ós 45 ms e a vocal anterior supera os 95 ms non distinguimos ningunha vocal.

No seguinte expoñémola duración media en milisegundos dos distintos segmentos que aparecen na realización maioritaria da vibrante:

	1º GOL. ¹⁰	1ª VO.	2º GOL.	2ª VO.
BARBA	25	50		
TARDE	29	45	8	28

Cadro 9: Duración media en milisegundos, en posición implosiva aproximante.

Nas medias anteriores non están incluídos dous exemplos de vibrante ante a aproximante bilabial sonora, nos que aparece un segmento fricativo de duración variable e moi superior á duración do golpeo habitual: 91 ms e 55 ms.

3.3. ANTE OCLUSIVA XORDA: neste contexto a vibrante presenta unha única oclusión, seguida dun segmento vocálico, antes da produción da consoante oclusiva. Auditivamente podemos apreciar, como xa vimos en casos anteriores, este segmento vocálico intermedio na-

⁸ No cadro aparece o número máximo de interrupcións que rexistramos neste contexto. A realización máis frecuente é de 1 (cinco exemplos) a 2 golpeos (catro exemplos), minoritariamente rexistramos 3 (en tres casos) e 4 golpeos (un só rexistro).

⁹ Non incluímos neste apartado o grupo formado por aproximante velar sonora + vibrante, xa que as formas recollidas presentan gheada.

¹⁰ Temos rexistrado un exemplo de 2 golpeos en *tarde*, por iso incluímos no cadro o número máximos de segmentos que poden aparecer.

queles casos que a súa duración oscila entre os 50 ms, mentres que a vocal anterior presenta unha duración próxima ós 60 ms. Cando as súas duracións se afastan non apreciamos-lo segmento.

No seguinte cadro observámo-la duración media de cada un dos segmentos que integran a emisión da vibrante neste contexto. A desviación estándar entre as medias da cada un dos segmentos da vibrante non excede nunca os 4 ms:

	1º GOL. ¹¹	1ª VO.	2º GOL.	2ª VO.
BARCO	20	36	15	19
CARTA	22	32		
ARPA	23	34	15	23

Cadro 10: Duración media en milisegundos, en posición implosiva ante oclusiva.

3.3.4. ANTE CONSOANTE FRICATIVA: A realización máis habitual da vibrante, neste contexto, presenta un só golpeo, seguido dun segmento vocálico. Rexistramos un exemplo en que a vibrante presenta un segmento fricativo cunha duración de 78 ms, estes casos non os incluímos nas medias.

No cadro seguinte expoñemo-las duracións medias dos distintos segmentos da vibrante. A desviación estándar non excede os 2,5 ms xeralmente:

	1º GOL.	1ª VO.	2º GOL. ¹²	2ª VO.	3º GOL.
AMARGO	20	35	14	33	
MARZO	23	33	14	13	17
GARFO	24	39			

Cadro 11: Duración media en milisegundos, en posición implosiva ante fricativa.

3.4. Rotacismo

Como xa dixemos, este fenómeno prodúcese na consoante alveolar xorda en posición implosiva, provocado polo seu contacto con determinadas consoantes. A vibrante que resulta presenta un comportamento moi semellante á vibrante en posición implosiva, normalmente

¹¹ A realización maioritaria da vibrante neste contexto é de 1 golpeo, sen embargo encontramos exemplos de 2 golpes (4 casos).

¹² Maioritariamente rexistramos 1 golpeo, sen embargo no caso de *amargo* houbo 1 informante que realizou 2 golpes e no caso de *marzo* encontramos exemplos de 2 (un informante) e 3 (un informante) golpes.

rexistramos un golpeo, que pode ir acompañado ou non por un segmento vocálico.

Debemos distingui-los exemplos de *dous ratos*, posto que neste caso o que se produce é unha asimilación da consoante alveolar pola consoante vibrante (-sr->-rr-). Deste modo, o comportamento deste son rótico é moi semellante á vibrante múltiple en posición intervocálica.

No seguinte cadro expoñemo-la duración media da vibrante nos casos en que aparece por contacto. Tamén podemos observar que a duración e o número de golpeos diferencian os exemplos de *dous ratos* do resto:

	1º GOL.	1ª VO.	2º GOL. ¹³	2ª VO.	3º GOL.	3ª VO.	4º GOL.
DOUS RATOS	18	18	13	18	15	13	16
DOUS GATOS	28	29					
DOUS DEDOS	25	28					
DOUS LIBROS	23	24	25	30			
DOUS FIGOS	28	20					
DÚAS ZOCAS	24	23					
DÚAS VACAS	24	28					

Cadro 12: Duración media en milisegundos do resultado da asimilación -sr->-rr- e do rotacismo.

Nos casos que utilizamos para estudia-lo rotacismo, atopámo-lo seguinte comportamento:

- Exemplos que non presentan este fenómeno (30% dos exemplos estudados): rexistramos un segmento fricativo xordo que identificamos cun [s].
- Exemplos que non presentan rotacismo pero tampouco podemos identificar claramente un [s] (10% dos exemplos): prodúcese un segmento fricativo, que aparece rotatizado. Normalmente hai sonoridade. Podemos consideralo como un paso previo ó rotacismo.
- Exemplos onde si aparece este fenómeno (60% dos exemplos): o máis frecuente é que apareza unha realización

¹³ Se exceptuámo-los exemplos de *dous ratos*, nos que non podemos falar de rotacismo, unicamente atopámo-la realización de 2 golpeos cando a sibilante vai seguida de consoante lateral (3 casos).

aproximante sonora (teña o número de golpeos que teña). Tamén atopamos minoritariamente realizacións oclusivas ou fricativas sonoras.

4. Realización dos segmentos

4.1. Comportamento dos segmentos consonánticos

Como dixemos, a realización da vibrante caracterízase pola presenza de sucesivos cortes de enerxía nos que xoga un papel importante a colocación dos órganos bucais durante a expulsión do aire pulmonar. Estes golpeos son produto dun continuo movemento de apertura e pechamento por parte da *lingua*.

Estes segmentos que consideramos consonánticos, posto que na súa emisión actúa un obstáculo (os alvéolos), poden presentar tres tipos de realización, sendo as dúas primeiras as máis frecuentes: oclusiva, aproximante e fricativa. Nas vibrantes fricativas e aproximantes non se dá unha oclusión total, prodúcese a aproximación dos seus articuladores.

Cando aparece un único segmento na vibrante, poden aparecer tódalas posibles realizacións: oclusiva xorda ou sonora, fricativa xorda ou sonora, aproximante sonora.

Cando se realizan dous ou máis golpeos (cun máximo de catro), nos primeiros pechamentos hai unha maior tendencia a que sexan oclusivos, mentres que os últimos, xeralmente, se producen como aproximantes. Neste caso, hai unha regra que parece cumprirse en tódolos casos, os últimos pechamentos só se realizan como oclusivos -xordos ou sonoros- cando os anteriores tamén se rexistran como oclusivos -xordos ou sonoros-.

É habitual que a vibrante apareza con sonoridade sexa cal sexa a súa realización. Sen embargo, como xa afirmaba Quilis (1981, páx. 302) para o español, existen exemplos nos que non se rexistra ningún tipo de vibración da glote (son xordas).

4.2. Comportamento dos segmentos vocálicos (*formantes*)

No medio dos segmentos consonánticos descritos no apartado anterior, prodúcese unha liberación de enerxía na que o aire pasa pola cavidade bucal sen ningún impedimento, producindo verdadeiros segmentos vocálicos.

Á hora de estudiármolos formantes destes segmentos vocálicos, pódese observa-la semellanza entre os segmentos que aparecen entre os

sucesivos golpes e as vogais que acompañan a vibrante (nos casos de posición intervocálica falamos de aqueles en que a vogal é a mesma).

Nos seguintes gráficos mostramos as medias dos segmentos vocálicos da vibrante tendo en conta a súa posición (explosiva, implosiva, intervocálica ou formando grupo homosilábico). A distinción por sexos apúntanos que as frecuencias son lixeiramente máis altas en informantes femininas.

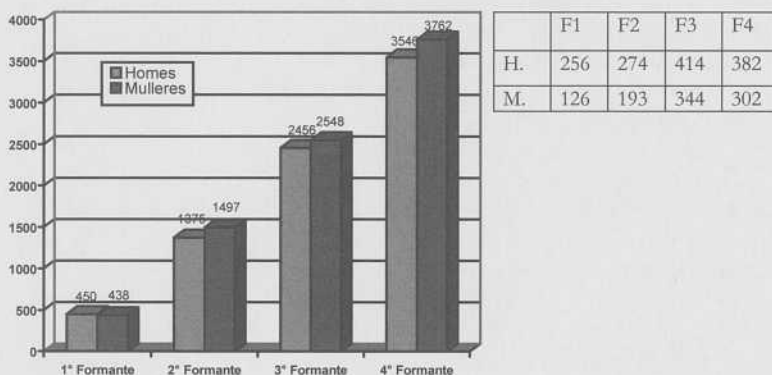

Gráfico 1: Media dos formantes e cadro de desviación estándar en Hz (posición inicial absoluta e tras nasal).

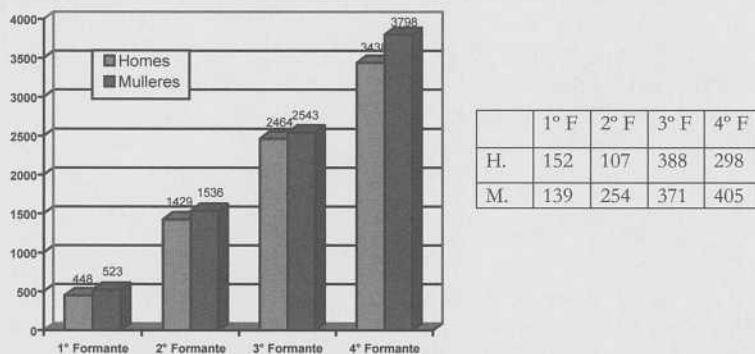
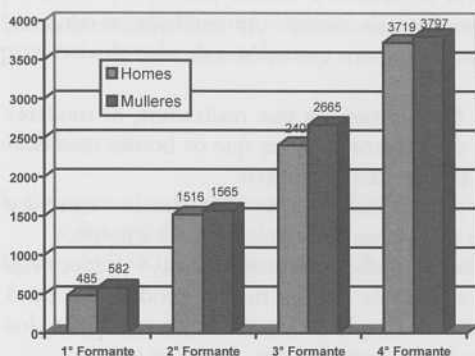
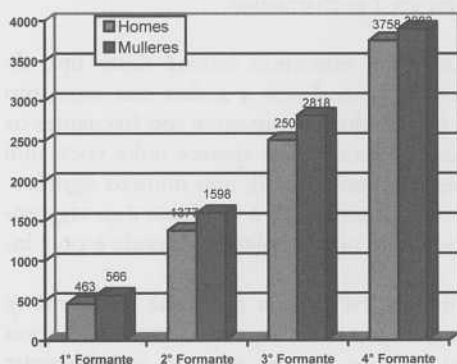

Gráfico 2: Media dos formantes e cadro de desviación estándar en Hz (posición implosiva).

	1º F	2º F	3º F	4º F
H.	199	224	216	371
M.	166	299	332	383

Gráfico 3: Media dos formantes e cadro de desviación estándar en Hz (posición intervocálica).

	1º F	2º F	3º F	4º F
H.	99	157	289	298
M.	102	212	377	357

Gráfico 4: Media dos formantes e cadro de desviación estándar en Hz (formando grupo homosilábico).

Nos cadros que mostramos sobre a desviación estándar das medias, podemos observar que as maiores irregularidades tenden a mostrarse nos dous últimos formantes, mentres que o primeiro e o segundo formante nunca exceden os 300 Hz.

5. Conclusión

Rexistramos un amplo abano de realización en calquera dos contextos estudados, tanto entre os diferentes informantes, como entre os distintos exemplos producidos por un mesmo informante.

A articulación máis frecuente en tódolos contextos presenta unha serie de cortes de enerxía ou golpes. No número de golpes que se

realizan, é relevante a distinción por sexos. As mulleres xeralmente parecen realizar maior número de golpeos que os homes.

- *Posición explosiva*: Nas gravacións que realizamos, as mulleres presentan entre 2 e 4 golpeos mentres que os homes non chegan a producir en ningún caso 4 golpeos.
- *Posición implosiva*: As mulleres realizan normalmente entre 2 e 4 golpeos mentres que os homes presentan 1 ou 2 golpeos.
- *Posición intervocálica*: As mulleres presentan 3 ou 4 golpeos nas vibrantes múltiples mentres que os homes producen 2 ou 3 golpeos. Nas vibrantes simples rexistramos na totalidade dos exemplos, independentemente do sexo, un único golpeo.
- *Formando grupo homosilábico cunha consoante*: O habitual é que se produza un só golpeo, sen embargo en informantes femininos podemos rexistrar ata 2 pechamentos.

Por outra parte, atendendo á estrutura interna deste tipo de realización maioritaria, encontrámo-la tendencia a acabar cun segmento vocálico. Cando a vibrante vai seguida dunha consoante son frecuentes os casos en que trala última obturación da vibrante aparece unha vocal moi breve. Cando a vibrante vai seguida dunha vocal, nun número significativo de casos, rexistramos inmediatamente antes a aparición dun segmento sonoro que difire da vocal seguinte pola amplitude da onda e pola intensidade dos formantes.

Nos casos en que a vibrante vai seguida por unha consoante (é dicir, presenta un único golpeo), e aparece un segmento vocálico despois da obturación cunha duración próxima á vocal anterior, auditivamente distinguímo-la presenza dunha vocal entre a vibrante e a consoante.

Nos exemplos en que a vibrante presenta no 90% dos casos un único golpeo (posición intervocálica, formando grupo homosilábico, ante nasal, ante fricativa, ante aproximante) podemos atopar excepcionalmente casos en que a oclusión non se realiza, rexistramos no seu lugar unicamente un segmento vocálico. Sen embargo auditivamente non apreciámo-la ausencia deste golpeo.

Minoritariamente rexistramos un tipo de realización no que non aparecen as interrupcións de enerxía propias dos golpeos, senón que aparece un único segmento que ten unha realización fricativa. Dados os poucos exemplos que rexistramos (8 casos) non podemos falar da tendencia xeral desta realización, se ben nos nosos exemplos aparece unicamente cando vai acompañada de vocal anterior palatal e de consoante aproximante sonora.

Por último, neste artigo non facemos mención da vibrante en posición final, debido á dificultade para a súa medición. Os exemplos que

posuímos presentan, debido á relaxación articulatoria propia deste contexto, un segmento sonoro pouco definido, no que ás veces se observa a presenza de máis dun golpeo.

6. Bibliografía

- Ladefoged, P. e Maddieson, I. (1996): *The sounds of the word's languages*, Blackwell, Oxford.
- Quilis, A. (1981): *Fonética acústica de la lengua española*, Gredos, Madrid.

José Ramón Lodaes (2002): *Lengua y Patria*. Madrid: Taurus, 214 pp.

1. *Resumo do libro*

A tese fundamental deste novo libro de JRL é que o nacionalismo ás veces está asentado nunha ecuación tripartita “lingua=raza=nación” que ten o seu raigame na tradición relixiosa xudeo-cristiá encarnada no mito de Babel. En concreto, para JRL o acontecemento que seica tivo lugar en Babel non foi a desintegración dun pobo único pola confusión de linguas, senón a creación de comunidades puras (= nacións) baseadas en diferencias de lingua preexistentes (p. 16), xa que “la *lengua* es el índice de pureza *racial* de una comunidad [...] y sobre tal índice se funda la *nación*” (p. 17). Máis detalladamente, “Babel no es, como creemos, el mito de la confusión de lenguas. Es el mito de la *separación de la gente*. Cada tribu -cuyo índice de pureza racial es la lengua que habla- es una unidad pura, homogénea, conservable e inviolable, o sea, una *nación bíblica* (o babélica) que camina hacia Yavé [...]. Ésa es la raíz de nuestra concepción judeo-cristiana de los pueblos, las naciones y las lenguas” (p. 51).

No caso específico dos nacionalismos periféricos do Estado español, JRL identifica tres aspectos salientables (p. 13): 1) o entronque destes “nacional-catolicismos” na citada concepción bíblica; 2) a súa motivación en metas de proteccionismo social e laboral; 3) a sistemática lectura coercitiva de calquera intento de aglutinación suprarrexional.

JRL avalía esta ideoloxía negativamente. En primeiro lugar, fronte ó mito de Babel, JRL afirma que os pobos non se separan en base a diferencias de lingua, senón máis ben ó revés (p. 10; pp. 52-53): as linguas xorden como consecuencia da existencia de obstáculos naturais que dificultan a comunicación física entre grupos humanos, e polo tanto tamén a súa integración social. Evidentemente, no século XXI en que vivimos esta situación está en forte (e parece que irreversible) retroceso, debido ós espectaculares avances nos transportes e nos “media”, que aceleradamente están a converter o mundo nunha verdadeira “aldea global”. En consecuencia, a humanidade vai camiño da unificación económica (pensemos no euro e, a nivel mundial, na tan controvertida “globalización”), política (a Unión Europea, entre outros fenómenos) e tamén lingüística: JRL é, en efecto, ben consciente do prognóstico de desertización do mapamundi lingüístico (“casi todos los entendidos en la materia aceptan que, de aquí a poco más de un siglo, tres cuartas partes de las lenguas actualmente habladas habrán desaparecido”, p. 10).

Sobre o segundo punto, JRL ve a actitude proteccionista (“paisanismo”) como reaccionaria, amais de disfuncional no mundo actual. Vea como reaccionaria porque o monolingüismo encurralaría a masa dos falantes das linguas minoritarias nunha especie de prisión lingüística, a beneficio de clases dominantes bilingües ou mesmo monolingües na lingua común castelá (historicamente “el español se enseñó en América [...] a los hijos de caciques y gente principal, de donde salieron muchos mestizos bilingües”, p. 76). De feito, a castelánización

lingüística ten sido unha das constantes reivindicacións históricas dos partidos progresistas españois (vd. capítulo XII), agora sen embargo (tristemente) abandonada: "por reacción ante la dictadura franquista [un concepto como el de la 'España Plurilingüe'] ha pasado a ser defendido por gente progresista en otros terrenos" (p. 32; vd. tamén o capítulo XVI). JRL xulga o paisanismo disfuncional porque obviamente obstaculiza a intercomunicación e a mobilidade a nivel estatal: como botón de mostra, "desde que se inició el proceso de 'normalización lingüística', al menos doce mil profesores monolingües-hispanohablantes han abandonado Cataluña" (p. 27).

Sobre o terceiro apartado, JRL defende a postura de que a secular progresiva unificación lingüística de España non se levou a cabo por imposición despótica desde enriba, senón de maneira espontánea e voluntaria desde embaixo, por motivos de pura conveniencia funcional ("[en la segunda mitad del siglo XIX] la lengua común era no sólo valorada, sino deseada por quienes no la aprendían en la cuna", p. 109). Neste sentido, JRL critica as frecuentes voces acusatorias dos nacionalistas periféricos contra o Estado central, tanto contemporáneo coma histórico: "La teoría de la 'imposición lingüística' del español [...] está muy en línea con los ambientes tradicionalistas [...], para los que toda alteración del 'ámbito nacional' se debe a conspiraciones (militares, políticas, legislativas) de extranjeros destinadas a destruir los fundamentos históricos, tradicionales o lingüísticos de la nación. Con esta teoría se tergiversan los efectos reales y las intenciones de las leyes de lenguas [...]" (p. 196).

As teses de JRL representan un reto indubitable que non podemos ignorar. Tamén son abondo interesantes, polo que ben merecen a atenta e desapaixonada consideración do lector. A máis, o libro está ben escrito, e fundado nun alicerce de notable erudición. Estas calidades e a importancia do tema de feito aconsellan, non só a presente recensión, senón quizais un debate de máis longo alcance. Por obvias razóns de espacio, aquí habémonos conformar cun nivel modesto de análise e de crítica: máis ca nada limitarémonos a presentar certas dimensións alternativas que JRL omite, inexplicablemente. Ou tal vez explicablemente, de pensarmos que detrás do aparello de erudición e argumento subxacen unha ideoloxía e uns desexos políticos que JRL está, simplemente, a publicitar.

2. *Lectura crítica*

Para levar a cabo a crítica prometida vai sernos útil facer unha lista das teses básicas que cremos que de feito son defendidas por JRL:

- 1) As linguas son accidentes históricos, non feitos naturais
- 2) As linguas non definen nacións, e menos aínda razas
- 3) As diferencias de lingua son obstáculos á comunicación entre os homes e entre os pobos
- 4) As linguas minoritarias deben deixarse desaparecer, para avanzar polo camiño da unidade dos seres humanos
- 5) A preservación da lingua dunha minoría é disfuncional

- 6) Os falantes naturais de linguas minoritarias non as queren preservar
- 7) A lingua común debe apoiarse e promocionarse desde o Estado

Comenzamos agora a análise crítica, punto por punto.

1) As linguas son accidentes históricos, non feitos naturais

Para min polo menos, no contexto presente non é clara a diferenza entre accidente histórico e feito natural (ou entre “feito histórico” e “accidente natural”, tanto monta, monta tanto). É verdade que a diferenciación dunha lingua (polo menos dalgunhas linguas: non está probado, nin parece que se poida probar, que *todas* as linguas humanas descendan dunha mesma raíz) é un feito/accidente histórico, no sentido de que acontece nun determinado momento histórico, moi probablemente como consecuencia de determinadas circunstancias (illamento, máis ca nada). Pero tamén a diferenciación de especies biolóxicas xorde como consecuencia de circunstancias históricas, polo menos segundo Charles Darwin, que diríase usa unha lóxica bastante impecable (outra cousa é a fe relixiosa, na que el non se mete). ¿Quere isto dicir que o mundo en que vivimos, e todos os que nel vivimos, é, e somos, un mero “feito histórico”? En certa maneira si, evidentemente, porque todo tivo lugar no tempo, e polo tanto na historia. Pero ben sabemos que non é desta maneira como normalmente concibimos a historia, que precisamente adoitamos opor á natureza. Segundo esta perspectiva máis común, o mundo e a vida son feitos/accidentes naturais, non históricos: a historia sería o dominio do home, dos feitos (non accidentes) humanos.

Ora, non é infrecuente mirar as linguas precisamente como produtos do facer histórico humano, como poden selo a roda, a bomba atómica ou o fútbol: invencións ocorridas a un certo individuo ou grupo humano nun determinado momento. Sen embargo, esta é unha concepción errada das linguas, e polo tanto da linguaxe. En concreto, a linguaxe é un fenómeno biolóxico, non cultural no sentido en que o son a roda, a bomba atómica ou o fútbol. Aquí non temos espazo para argumentar en detalle este feito, polo demais ben coñecido. Abondará con dicir que todos os seres humanos sen defectos físicos impeditivos adquiren desde o nacemento a lingua do seu ambiente só con oíla, ou sexa espontaneamente e inevitablemente. Que a adquiren á perfección (¡ollo! perfección lingüística non implica premio Nobel de literatura, como perfección no andar tampouco implica medalla olímpica nin éxito automático no mundo da danza), dunha maneira que obviamente non sucede coa adquisición de linguas estranxeiras pasada a infancia, porque ó final da infancia anquilósase considerablemente o mecanismo biolóxico correspondente. E que nada disto sucede noutras especies biolóxicas (¡e non digamos xa nas non biolóxicas!), mesmo nos primates, cos que compartimos o 98% do noso arsenal xenético: non é que os primates falen peor, ou que falen menos, senón que, simplemente, non falan (non falan nin coa boca nin coas mans: os signos manuais, etc. dalgúns primates moi entrenados son só iso, signos, non manifestacións de lingua). Isto todo revela dunha maneira abondo clara que a linguaxe humana non pertence ó reino da historia, senón ó reino da natureza, ó que tamén pertencen o andar bípede ou a capacidade para a música, por exemplo. Concluimos, pois, que, se ben a diferenciación dunha lingua determinada nun momento dado (ou, máis

exactamente, a través dun período dado) é un feito histórico, como o pode ser que fulano de tal deixe barba, a tal diferenciación é unha manifestación do feito biolóxico (e polo tanto natural) da linguaxe humana: fulano de tal tamén só pode deixar barba se é humano (e, normalmente, varón), non se é peixe ou elefante.

2) *As linguas non definen nacións, e menos aínda razas*

Pasamos agora ó segundo punto da lista de enriba: as linguas non definen nacións, e menos aínda razas. Isto parece máis ou menos evidente. Os países que falan castelán (ou francés, inglés, etc.) ¿son todos eles unha nación? Diríase que a resposta ten que ser que non: o castelán é lingua oficial (ou cooficial) nuns 20 países polo mundo adiante. E, por outra banda, hai (moitos) países multilingües, notoriamente en África e en Asia, pero tamén noutras partes do mundo: en Europa Suíza, por exemplo. ¿España tamén? A un certo nivel si, naturalmente. Pero a outro nivel non tanto, porque practicamente todos os bilingües españois falan a lingua común con fluidez absoluta, polo menos nas xeracións novas, pésenos ou gústenos: “[en términos técnicos España no responde a la denominación de *plurilingüe*,] ya que todos sus habitantes pueden expresarse en *una misma* lengua con naturalidad [...]”. Una situación de plurilingüismo genuina requeriría: 1) inexistencia de una lengua común [...] o 2) porcentajes más equilibrados de las lenguas habladas en el país [...]” (nota 4, p. 11). O multilingüismo social tense polo tanto que distinguir do multilingüismo individual.

Pero en realidade non está tan claro que as linguas non definan nacións. Máis ca nada, depende da definición que se lle dea á palabra “nación”: ¿qué é exactamente unha nación? A palabra “Estado” ten un referente claro: España e Francia, por exemplo, son Estados, mentres que Cataluña e Bretaña non o son (Gran Bretaña, en cambio, si o é, pero Inglaterra non). Con certeza ninguén vai negar esta realidade. Pero “nación” úsase segundo lle convén ó usuario. Por iso hai quen di que Cataluña ou Galicia son nacións, e que España non o é (JRL cita a Jordi Pujol: “Cataluña es una nación, pero España no lo es”, p. 54), mentres que outros din xustamente o contrario: que a única nación é España. De aí vén o malabarismo léxico que impregna a Constitución Española e o discurso político oficial, ó distinguir “nacionalidade” de “nación”: Cataluña, Galicia e Euskadi serían “nacionalidades”, pero non “nacións” (Andalucía, Aragón, etc. nin chegarían a “nacionalidade”). ¿Qué quere dicir isto todo? Quere dicir que a palabra “nación” non está ben definida, que é flexible, máis ou menos a capricho do consumidor. E que ten unha carga político-emocional moi especial, que a fai obxecto de veneración para uns e tabú para outros cando se aplica á mesma entidade xeográfico-humana. Ora, as entidades xeográfico-humanas en cuestión xorden da historia, e polo tanto non é inusual que estean identificadas cunha lingua, ou cunha variedade dunha lingua (a distinción entre lingua, por unha banda, e dialecto ou variedade, pola outra, é puramente sociopolítica, como é sabido). En consecuencia, non é totalmente certo que as linguas non poidan definir nacións.

E se as linguas poden definir (ou case definir) nacións a un nivel micro, tamén as poden definir a un nivel macro. O que pasa é que a nivel macro non se acostuma a utilizar a palabra “nación”. Os ingleses, por exemplo, teñen a súa “Commonwealth” de nacións, que non é senón unha supranación.

"Commonwealth" quiere dicir literalmente 'riqueza común', onde "riqueza" pódese interpretar tanto no plano económico coma no plano histórico-cultural ou socio-racial, anque neste sen dúbida hai que fiar algo máis fino, e por iso dentro da Commonwealth distínguese (a nivel informal) a "Old Commonwealth" ("Commonwealth Vella"): os países da Commonwealth con poboamento (non só control) branco (Australia, Nova Zelandia, Canadá). ¿E qué é a "Hispanidad" máis ca unha (supra)nación aglutinada ó redor da "madre patria" España? O que temos en todos estes casos é un grupo humano (unha "nación") que se espalla por outros territorios. Estes territorios raramente están baleiros, e por iso as poboacións autóctonas terán de ser subxugadas ou mesmo exterminadas. Se a operación se completa con éxito, os novos territorios son de feito incorporados á nación conquistadora, e alí permanecen máis ou menos para sempre (polo menos a nivel emocional: politicamente, Australia, etc. xa hai tempo que son independentes, e México, etc. aínda máis).

¿Como encaixa a lingua na supranación? Dunha maneira moi directa, pois a supranación soe identificarse cunha lingua determinada, *de facto* se non *de iure*. A Commonwealth, por exemplo, identifícase co inglés. Ás veces, o mesmo nome da supranación deriva do nome da lingua: por exemplo, a supranación francesa é a "Francophonie", e os países lusófonos agrúpanse na PALOP ("Países de Língua Oficial Portuguesa"). ¿E no caso de España e o castelán? Aquí temos a "Hispanidad", non a "Hispanofonía" ou "Castellano fonía". Pero é evidente que un dos piares máis sólidos dela (se non o seu piar máis sólido) é precisamente esta lingua, como testemuña (se testemuñas fosen mester) o recente "II Congreso Internacional de la Lengua Española" de Valladolid, máis evocativo dun Congreso Eucarístico ou un Auto Sacramental ca dun congreso académico *strictu sensu*, polo menos visto desde fóra, a través dos "media".

O outro elemento na ecuación negativa de JRL que estamos a examinar é a raza, que el di non ten que ver coa lingua. Pero a raza é frecuentemente relacionada coa nación, e non só por Hitler, a quen JRL dedica un capítulo enteiro (capítulo XIII), non se sabe ben se para espantar o lector. En realidade, non cómpre irmos tan lonxe para achar beneplácito oficial á relación raza-nación: en España e en parte de Hispanoamérica o 12 de Outubro celébrase (ou, segundo o lugar, adoitábase celebrar) precisamente o "Día de la Raza", tamén dito "de la Hispanidad". E non faltan na literatura correspondente, mesmo en libros escolares de texto, panexíricos a esa raza hispana seica forxada no crisol da conquista e colonización de América. Cientificamente, claro, non hai razas, senón xenes, pero os seres humanos obviamente percibímonos (con independencia da "corrección política" agora tan en boga) en tipos fenotípicos que denominamos "razas". Se nós pensamos que hai razas definidas (ignorando o desafío que nos presenta a realidade: ¿cómo se vai delimitar morfoloxicamente a tan cacarexada raza hispánica, por exemplo?), e se identificamos (ou tendemos a identificar) a raza coa nación, e a nación cunha lingua, cae polo seu peso que a raza e a lingua tamén van estar relacionadas, xusto ó revés do que nos propón JRL. A relación raza-lingua, sen embargo, é indirecta, pois establécese polo intermediario da nación. Nación e lingua é polo tanto o binomio fundamental do noso mester actual, tamén ó contrario do que pretende JRL.

3) *As diferencias de lingua son obstáculos á comunicación entre os homes e entre os pobos.*

E vaíamos agora co terceiro apartado da nosa lista: as diferencias de lingua son obstáculos á comunicación entre os homes e entre os pobos. En si mesmo, isto tamén parece obvio: se un monolingüe castelán e un monolingüe chino se poñen a falar non se van entender, evidentemente. Pero tamén aquí a situación é máis complexa do que pode parecer a primeira vista. En primeiro lugar, a relación non é reversible, como posiblemente se nos quere dar a entender: se é certo que o uso de linguas distintas implica falta de comunicación, non o é que o uso da mesma lingua automaticamente implique comunicación. E isto a dous niveis. A nivel puramente lingüístico, é evidente que na vida práctica abundan os malentendidos e os semientendidos. E a nivel de comunicación verdadeira e profunda, ¿non nos leva unha mesma lingua ó conflito con moita frecuencia? ¿Quén dixo que con compartir a lingua xa todo é paz e harmonía? Seica Nebrija, inxustamente vilipendiado como imperialista do castelán ("la lengua siempre ha sido compañera del imperio"): "En la mentalidad de Nebrija, la lengua era un arte para la paz. Si la diversidad idiomática podía contribuir [...] a crear discordias [...], la unidad lingüística era una base firme para evitarlas" (p. 73). ¿Pero non hai guerras civís no mundo monolingüe? ¿Non hai fillos maltratados, parellas asasinadas?

Pero supoñamos que JRL está a falar dunha comunicación verbal puramente formal, non de entendemento real. Neste sentido é verdade que o uso de linguas distintas obstaculiza a comunicación verbal ós adultos monolingües. Hai que dicir adultos porque este non é o caso cos nenos, que teñen a facilidade innata de comprender e aprender linguas, como as esponxas teñen a facilidade innata de absorber auga. Xustamente así aprenden os nenos as linguas: oíndoas e comunicándose nelas, mesmo cando aínda non as saben ben. E tamén hai que dicir que os adultos han ser monolingües para que xurda o problema, porque se non o son, se coñecen a lingua do interlocutor, entón non vai haber obstáculo á súa comunicación verbal formal. Polo tanto, o que obstaculiza a comunicación é o monolingüismo individual diferencial, non a existencia de linguas distintas *per se*. A solución ó problema pode ser, así, a promoción do multilingüismo individual tanto ou máis cá supresión de linguas (minoritarias ou non), en contra do que di o noso apartado 4, de que as linguas (minoritarias) deben deixarse desaparecer para avanzar polo camiño da unidade dos seres humanos.

4) *As linguas minoritarias deben deixarse desaparecer para avanzar polo camiño da unidade dos seres humanos*

As linguas humanas nunca (ou practicamente nunca) desaparecen por si soas, sen intervención exterior: as linguas non se evaporan por arte de maxia, senón que son engulidas por outras linguas. A semellanza co reino animal vai se cadra máis alá da analoxía: cando dúas especies compiten por un determinado nicho ecolóxico unha vai acabar desprazando á outra, que desaparecerá se non ten a onde ir. No caso das linguas de España, é evidente que os problemas do catalán, o galego ou o eusquera (por non mencionar "dialectos" sen sequera estatus oficial) nin son intrínsecos nin lles veñen do inglés ou do ruso, senón do castelán. Igualmente, os problemas das linguas minoritarias de Francia véñenlles do

francés, os das da Gran Bretaña e dos EEUU do inglés, os da Federación Rusa do ruso, etc., etc. O que está a acontecer en todos os casos é ben evidente: unha das linguas faladas nun Estado faise co poder nese territorio e paulatinamente (ou non tan paulatinamente) despraza as outras linguas. Normalmente "poder" implica poder de números amais de poder político, pero hai excepcións notorias. Por exemplo, segundo nos recorda JRL, os españois durante moito tempo eran minoría nos territorios americanos ("todavía en el segundo tercio del siglo XIX, ya independizada la mayor parte de Hispanoamérica, dos de cada tres americanos no sabían español", p. 44"), o cal non impediu o triunfo do castelán naquelas terras e a aniquilación, ou polo menos a redución e marxinalización, das linguas autóctonas, que aínda continúa, acelerada agora polo contexto globalizador.

5) *A preservación da lingua dunha minoría é disfuncional*

6) *Os falantes naturais de linguas minoritarias non as queren preservar*

Isto lévanos directamente ós puntos 5 e 6 da nosa lista. ¿Son as linguas minoritarias disfuncionais e queren, polo tanto, os seus falantes naturais abandonalas? Aquí estamos chegando ó miolo da cuestión. ¿Qué é unha lingua minoritaria? En realidade, máis que "qué" habería que preguntar cando e ónde. Porque o castelán é maioritario en España e en México, por exemplo, pero minoritario nos EEUU e en Guinea Ecuatorial (sexo ou non lingua oficial). E hai só 50 anos, e non digamos xa un século, o castelán era minoritario en Cataluña e en Galicia, anque non no conxunto de España. E se nos remontamos 2 mil anos, o castelán nin existía, pero o eusquera (ou os eusqueras) si. Cando se fala dunha lingua minoritaria, xa que logo, sempre hai que dar as súas coordenadas.

As coordenadas que adopta JRL, coma outros tratadistas semellantes da materia, refírense ó mundo actual. E no mundo actual, dinos JRL, tamén coma outros, o castelán fálano centos de millóns de almas, mentres que os números de falantes das linguas minoritarias de España, anque non desprezables, non pasan dunha mancha de millóns. Pero este tipo de análise ten pouco que ver coa realidade inmediata da vida. Na realidade nacemos no seo dunha familia da que (normalmente) aprendemos a lingua ("normalmente", porque non é así en situacións de cambio lingüístico, como parece ser a da Galicia actual). Para o neno de 2, 3, 4 anos o horizonte lingüístico é a súa familia, e se cadra os nenos dos veciños ou da gardería, pero en ningún caso as abstractas estatísticas que nos fornecen os apoloxetas do peixe grande lingüístico. Despois o neno vaise integrando na súa sociedade, a través da escola, a través dos "media", a través de actos sociais (tal vez catecismo e misa, a festiña dun santo, a participación nunha competición deportiva, a asistencia a unha discoteca ou un concerto de rock). En todos estes ambientes o neno vai atoparse cunha lingua, que no caso neutro terá de ser a propia lingua do neno: ¿por qué vai ser doutra maneira? E se o neno ou mozo atopa a súa propia lingua segundo se move pola súa sociedade, ¿por qué vai ser esta lingua disfuncional? ¿Disfuncional para qué e para quen?

O mesmo JRL menciona o caso do islandés, cuns 250 mil falantes, e os das outras linguas escandinavas (sueco, noruegués, danés), que só acadan uns poucos millóns de falantes (pp. 198-199). Pero o nivel de vida destas sociedades está entre os máis altos do mundo. JRL non parece tirar deste feito as consecuencias lóxicas: que o que conta para as linguas e as sociedades que as falan non son os números abstractos a nivel mundial, senón o grao de desenvol-

vemento e cohesión interna: tristemente, neste momento non parece valerlle de moito a Arxentina que fale unha das linguas máis maioritarias do mundo, e é evidente que lles vai moito mellor ós islandeses coa súa tan pequeniña. Pero, obviamente, os contrastes entre países teñen pouco que ver coa lingua, pois tampouco é verdade que canto máis minoritaria a lingua mellor ten que ir a sociedade e a economía. O que sucede é máis ben que a conservación da lingua propia é un dos signos de boa saúde social, e a boa saúde social pode (e soe) levar á boa saúde económica: ¿a santo de qué van sacrificar os islandeses a súa lingua mundialmente tan minoritaria? ¿Pensaría JRL (e outros tratadistas aíns) que farían ben pasándose ó castelán, tan abrumadoramente superior en números?

Esa é, xustamente, a pregunta que habería que se facer. A resposta é tan obvia, que a pregunta parece innecesaria. Pero desde a perspectiva de JRL a resposta debería ser positiva, porque ese é o argumento principal que el (e outros) utiliza na defensa do castelán fronte ás outras linguas de España. E por se se pensase que os islandeses non poden pasarse ó castelán por distancia xeográfica, os dinamarqueses ben poderían pasarse ó seu veciño alemán, que os supera con creces numericamente. Pero non existe a menor tendencia neste sentido, de que eu saiba.

A evidente conclusión é que os falantes de linguas minoritarias si que as queren preservar cando poden, e de feito as preservan, contradicindo así a idea ó da lista de arriba. O que acontece é que as linguas, como xa sinalamos, están a competir unhas con outras, coma as especies animais están a competir unhas con outras. Ou máis ben compiten os seus falantes. Amais de ser instrumentos de expresión e comunicación, as linguas identifican incluíblemente os seus falantes (a función indíxica da semioloxía), porque cambiar de lingua non é tan fácil coma cambiar de vestido ou afeitar a barba. En realidade, cambiar de lingua (ou mesmo de acento) é un proceso notoriamente lento e laborioso, que a nivel social necesita consenso implícito previo, e que pode tardar xeracións en completarse (agora algo menos, polas condicións de comunicación do mundo actual). Iso quere dicir que non vai ser difícil identificar a un grupo social pola súa lingua ou acento. Como os grupos sociais están en competencia mutua, o grupo social dominante vai poder conservar (ou vai intentar conservar) a súa posición de dominio mediante o uso excluínte da lingua: os falantes doutras linguas xa van ter cerrado o paso, ou case, polo mero feito de selo. No caso máis extremo (afortunadamente raro, aínda que non inexistente), os falantes dunha lingua determinada son eliminados fisicamente. Isto sucedeu literalmente en Tasmania, onde a poboación aborixe foi exterminada no século XIX polos colonizadores brancos, e algo menos literalmente en El Salvador, onde na década de 1930 os falantes de Cacaopera e de Lenca tiveron que abandonar de súpeto estas linguas e falar (ou intentar falar) castelán simplemente para salvar o pelexo. En casos máis leves, por fortuna máis comúns, o problema "reducírase" á discriminación, de diversos graos e formas. A maneira máis directa de executar esta discriminación é simplemente negarlle ó falante da lingua "inferior" a posibilidade de expresarse nela: evidentemente, esta acción equivale a facer enmudecer o falante, cortarlle a súa lingua, en efecto. Isto pode facerse de varias maneiras, que van desde dicirlle que non o entenden ata dicirlle que fale ben, como é debido, "en cristiano": así lle manda no século XVI a señora á criada valenciana en *La verdad averiguada* de Guillén de Castro ("Hable siempre en castellano", p. 141). Tamén o amo ó novo criado no diálogo da gramática galega de Mirás (1864): "Has de hablar siempre como yo, pues no

quero que me vicias los niños con resabios, que después son malos de enmendar” (“Perda vostede cuidado, que desde oxe hei de falar castejano”, asente o criado). A un nivel moito menor, a min mesmo censuráronme non hai moito, nun acento galego moi cargado: “a mí en gallego no”. Hai máis tempo, cando fixen as milicias, un compañeiro de tenda non galego berrounos que ía liarse a tortas (algo máis forte, na realidade) se se nos ocorría falar en galego, mesmo antes de que ninguén nin o intentase facer. E entre os recordos máis magoantes da miña mocidade están os insultos que un chulo de bar lle espetou a unha pobre muller (unha muller pobre) que entrou vendendo non sei qué lotería por falarlle en galego. E isto todo a simple nivel social cotidiano: non mencionemos xa as instancias oficiais onde entra o poder do Estado ou do organismo administrativo correspondente. As humillacións e torturas sufridas a través da historia por falantes de linguas minoritarias en todo o mundo están ben testemuñadas, e van desde o simbólico (unha zoca pendurada do pescozo, por exemplo) ata os castigos corporais e pecuniarios. Pero o mesmo feito de negárselle a un o dereito humano a falar a súa lingua na súa comunidade xa é humillación e castigo abondo. É de supor que a isto todo (entre outras cousas) vai referida a idea recollida no número 7 da nosa lista de que “a lingua común debe apoiarse e promocionarse desde o Estado”.

7) *A lingua común debe apoiarse e promocionarse desde o Estado*

Pero para JRL o Estado español non ten sido especialmente represivo no plano lingüístico a través da súa historia. En realidade, para JRL a práctica totalidade da represión das linguas rexionais en favor do castelán realizouse na inmediata posguerra (vd. capítulo XIV), unha práctica que el critica sen reservas: “El franquismo [...] malinterpretó el concepto de unidad [...] Las humillaciones y purgas lingüísticas [...] existieron, ¿quién lo iba a negar? Pero fueron un lamentable error” (pp. 164-165). Á parte dese período, a maioría das medidas represivas históricas ían dirixidas ó latín, non ás linguas rexionais (“la idea de que las normativas donde se obligaba a escribir documentos en castellano iban dirigidas contra el catalán, el gallego o el eusquera no toma en consideración las veces que iban dirigidas ‘contra’ el latín”, p. 89), e polo demais as tales medidas tenderon a permanecer no reino da teoría, sen grandes repercusións prácticas: “la bibliografía que existe explicando la persecución lingüística del catalán, del gallego o del eusquera (descontada la época franquista) no tiene en cuenta un hecho elemental: la poca fuerza impositiva que, en la práctica, tenía un Estado cuyas leyes afectaban a una proporción ridícula de la ciudadanía” (p. 110, nota 1). Canto á represión lingüística franquista, JRL dinos que non tardou en suavizarse (da man de Serrano Suñer, curiosamente), polo menos en materias relacionadas coa Igrexa (pp. 152-153, e capítulo XV en xeral).

Por outra banda, JRL identifica a defensa das linguas minoritarias co “nacional-catolicismo”, aparentemente típico de España, e co tradicionalismo máis reaccionario. Desde esta perspectiva é paradoxal que a tal defensa faga parte tanto da doutrina social da Igrexa (cf. a encíclica de Xoán XXIII mencionada na p. 156 e o Concilio Vaticano II, por exemplo) coma das declaracións e recomendacións emanadas de organismos internacionais: a “Declaración Universal dos Dereitos Humanos” da ONU (artigo 2: “Toda persoa ten todos os dereitos e liberdades proclamados nesta Declaración, sen distinción ningunha de

raza, cor, sexo, idioma, [...]”), a “Declaración dos Dereitos das Persoas Pertencentes a Minorías Étnicas, Relixiosas ou Lingüísticas”, tamén da ONU (1992), a “Convención contra a Discriminación na Educación” de 1960, da UNESCO (artigo 1: “[...] o termo ‘discriminación’ inclúe calquera distinción, exclusión, limitación ou preferencia [...] baseada na raza, a cor, o sexo, a lingua, [...]”), etc.. ¿Están estes documentos realmente inspirados no nacional-catolicismo hispánico? De todos modos, a escolla deste termo para referirse ó uso das linguas rexionais pola Igrexa é claramente desafortunada, pola ambigüidade que introduce con respecto á alianza represiva franquista co sector máis reaccionario da Igrexa española. ¿É esta ambigüidade deliberada ou casual? O primeiro podería tomarse como indicio de obvia malignidade e o segundo de inescusable descoido. En calquera caso, no noso contexto actual será mellor abandonarmos o termo, e substituílo quizais por “tradicionalismo católico”.

A cuestión fundamental para nós é se os aspectos lingüísticos deste tradicionalismo católico son tan malévolos e nefastos coma nos afirma JRL. No mundo actual existe polo menos unha organización de alcance mundial (SIL = “Summer Institute of Linguistics” = “Escola Lingüística de Verán”) dedicada á prédica do evanxeo en lingua vernácula, e polo tanto á súa previa traducción (o SIL é unha organización protestante, pero non vexo que isto teña ren que ver co asunto). O motivo desta estratexia seica é semellante ó que tiña o tradicionalismo católico en Hispanoamérica ou nas rexións españolas con lingua propia de que fala JRL: usar a “lingua do corazón” precisamente para chegar mellor ós corazóns. Inclusive desde a perspectiva máis cínica que se queira adoptar, ¿non é esta unha postura lóxica? ¿Non se usan na publicidade os recursos máis eficaces para facer chegar a mensaxe ó branco? ¿Non sería de parvos utilizar unha lingua que o destinatario non comprende, ou comprende mal, por moito que esta lingua for millonaria en falantes e en prestixio? JRL reconece este aspecto pragmático da estratexia (“la estrategia lingüística de predicar a cada uno en su lengua [...] era la que mejor garantizaba la labor evangelizadora, con mayor eficacia y en menos tiempo”, p. 77), pero aínda a critica (“[...] lo razonable era no aislar a los indios, sino darles comunicación entre sí y con los españoles [...]”, p. 77).

E se os galegos querían (como seica seguen a querer en maioría) que o cura lles falase en castelán, e non en galego (na Galicia da posguerra, “[...] el español era lo que habitualmente oían los fieles, quienes podían llegar a insinuar, si el cura se deslizaba al gallego, que ellos sabían español”, pp. 152-153), sen dúbida había ser porque xa entendían ben o castelán, e porque xa decidiran (a nivel consciente ou subconsciente) adoptar a política de pasarse a el, e vían na prédica do cura unha boa oportunidade de aprendizaxe (que a masa dos galegos decidiu pasarse ó castelán é unha verdade de perogrullo: se non tivese sido así esta masa seguiría falando galego, como aínda case podía facer, se quixese). Polo tanto, a actitude dos galegos non constitúe realmente un argumento en contra da praxe “tradicionalista católica” de que nos fala JRL: os casos de Cataluña e dos territorios eusqueras sonlle claramente máis pertinentes. Nótese que non se trata en ningún caso de crear ou consolidar linguas, contra o que pensa JRL (“la predicación cristiana separa a las comunidades —o colabora en ello— por el sencillo método de dirigirse a cada una en su lengua [...]”). Es fácil observar cuánta importancia ha tenido el cristianismo [...] a la hora de promover situaciones multilingües en el mundo”, p. 60), igual que abrir o paraugas non crea ou consolida a chuvia: en ámbolos casos trátase só de recoñecer unha realidade obxectiva

exterior previa. E, curiosamente, non parece que o cristianismo (no noso contexto, a actividade da Igrexa católica) promovera a existencia e supervivencia do galego: máis ben o contrario (a figura do bispo Araújo, a quen JRL se refire na p. 23, é verdadeiramente excepcional na Galicia moderna, como na máis pretérita o foran as dos PP. Feixoo e Sarmiento, ámbolos dous citados na p. 62, e Sarmiento de novo na p. 97). Nin tampouco a do irlandés en Irlanda, un país polo demais ben afamado pola súa catolicidade ("la iglesia nunca puso serias pegas a que los hablantes del irlandés se pasaran paulatinamente al inglés", p. 61). Isto é recoñecido por JRL, quen busca a explicación do caso galego na falta de inmigración, que facía innecesario o proteccionismo lingüístico (p. 62). Eu non sei, sen embargo, qué nivel de inmigración había en Cataluña e en Euskadi no século XVIII (si sei, obviamente, do desbordamento que experimentou na segunda parte do XX), para diferenciar tanto eses territorios de Galicia (onde, por outra parte, si houbo unha certa inmigración no XVIII, sobre todo catalana relacionada coa pesca, que seica non agradou necesariamente á poboación autóctona). Unha explicación alternativa, se cadra máis plausible, da postura eclesiástica galega proporciónana as palabras do cura Posse xa a principios do XIX: "Yo hablaba castellano, y esto era suficiente para hacer carrera en una tierra en la que todos deseaban saberlo" (p. 97).

3. Dimensións adicionais, no tempo e no espacio

A mensaxe que nos transmite JRL é ben clara: o triunfo do castelán en España e nos antigos territorios coloniais está plenamente xustificado. O argumento fundamental é, como vimos, que non paga a pena conservar (a nivel individual ou colectivo) outras linguas, que son minoritarias: o castelán une, e une a nivel mundial, mentres que as outras linguas desunen. Pero xa vimos tamén que os feitos nos que seica se fundamentan estes argumentos teñen máis dimensións cás que nos relata JRL, e que polo tanto os argumentos son menos sólidos do que pretende o seu discurso.

Hai, con todo, un argumento secundario, aparentemente tal vez irrefutable, do que nos imos ocupar agora: o do dereito do home á súa propia lingua. Por exemplo, na p. 178 menciónase que "en Cataluña se da una asombrosa falta de conciencia sobre los derechos de la clase trabajadora de habla hispana, en particular el derecho a recibir enseñanza en su propia lengua", e na p. 190 fálase de que "la masa escolar castellanohablante, que, en términos generales, nutre la escuela pública catalana por su menor nivel económico, se ve obligada a educarse en una lengua distinta de la suya, con las dificultades consiguientes, que inciden en el grado de fracaso en los estudios". O dereito á educación e á socialización en lingua materna está recoñecido pola Igrexa e polos organismos políticos mundiais, como vimos enriba e como é ben sabido. Polo tanto, JRL parece levar toda a razón nisto.

Permita agora o lector que nos traslademos cen, douscentos ou aínda máis anos atrás. Xa vimos que "todavía en el segundo tercio del siglo XIX, ya independizada la mayor parte de Hispanoamérica, dos de cada tres americanos no sabían español" (p. 44). E é evidente que a situación nos territorios non castelán-falantes de España tiña que ser parecida, se non no segundo tercio do XIX, xusto un peliño antes: o uso do galego nas proclamas populares antinapoleónicas, por

exemplo, non pode ser interpretado nin como casual nin como fraudulento. En realidade ata hai ben pouco a inmensa maioría da poboación galega vivía no campo (máis do 80% mesmo en 1940), e é ben sabido que a lingua do campo era unicamente o galego: só hai a penas trinta anos comezou (timidamente) a se quebrar esta uniformidade, segundo nos relata Alonso Montero no seu *Informe Dramático*. E mutatis mutandis (nas circunstancias e no tempo) a situación non podía ser moi diferente nos outros territorios non castelán-falantes, non só nos que agora teñen linguas cooficiais, senón tamén naqueles nos que aínda se oen restos de "dialectos" patrimoniais de boca dalgúns vellos.

¿Qué lle pasaba a esta xente cando entraba na escola (os que entraban) ou cando os chamaban a filas? ¿Tiñan en conta os seus superiores os seus dereitos lingüísticos? JRL fálanos dun antigo desexo máis ou menos xeneralizado de aprender castelán, pero, mesmo se isto é así (que ben pode selo no caso galego, segundo pode inferirse da situación actual), hai que preguntarse se o desexo viña dun recoñecemento de superioridade *a priori* do castelán, ou se viña precisamente dos obstáculos que atopaban na súa vida práctica aqueles que non o falaban: no caso de Galicia, xa desde o tempo dos Reis Católicos os que mandaban mandaban en castelán.

Se todos temos dereito (legal ou polo menos moral) a que se nos eduque na nosa lingua materna, supoño que tamén temos dereito a que cando imos á igrexa, cando imos ó concello, cando consultamos o médico, cando nos chama o xuíz, poidamos falar e ser falados na lingua que coñecemos e usamos desde o berce. Pero todos sabemos que durante moitos séculos isto non adoitou ser o caso en Galicia: a enorme maioría de galego-falantes tiñan que ceder o paso á minoría exígua de castelán-falantes. Pero isto non parece causarlle o mínimo malestar a JRL, antes ó contrario: "La solución a las desigualdades sociales -al menos a nivel de lengua- no pasaba porque [los pudientes] se decidieran a hablar gallego, sino porque los rústicos dominaran el español" (p. 98). Ou sexa, que o desequilibrio lingüístico de Galicia non se ía resolver mediante a adopción da lingua maioritaria polas minorías dominantes, como pasou, por exemplo, en terras checas e húngaras co gallo das súas respectivas afirmacións nacionalistas do XIX, senón coa aprendizaxe da lingua da minoría pola maioría. Non é polo tanto cousa de dereitos individuais (legais ou morais), nin tan sequera cousa de números, porque a superioridade numérica do galego en Galicia tiña que ser absolutamente esmagante. É cousa, máis ben, de que o castelán se está a concibir como superior. ¿Será porque xa naceu predestinado? Pero sexamos amables e pensemos que se está apelando a razóns máis terreaís, como o feito de que había máis castelán-falantes que galego-falantes en *España* (obviamente non en Galicia), ou de que o castelán xa era lingua "común" dos *españoles*. Pero, se isto é así, entón o argumento dos dereitos individuais á lingua materna non serve, porque o invalidan o argumento dos números globais e o argumento da lingua franca, evidentemente. De seguirse esta liña argumental, os islandeses debían (deben xa) abandonar o islandés e falar en inglés, que é, amais dunha das máis faladas, a lingua franca do mundo actual, e que os islandeses (cun sistema educativo moi avanzado) xa saben ben. Sen embargo, algo non funciona aquí, porque os islandeses seguen a falar islandés pese a ter toda a lóxica de JRL en contra.

¿E por qué non abandonaron os portugueses o portugués pola mesma razón que os galegos tiñan que abandonar o galego? Tanto máis, dado que o portugués e o galego eran daquela sen dúbida unha mesma lingua, mesmo se tiñan

pequenas diferencias, como as hai agora entre o portugués de Portugal e o portugués do Brasil, ou entre o castelán de Madrid e o castelán de Buenos Aires ou La Habana. ¿Por que, pois, non se suma o galego ó portugués daqueles tempos para facelo menos minoritario? ¿E por qué, se non se fai isto, non se considera tamén minoritario ó portugués, que sen dúbida o era respecto do castelán, e polo tanto por qué non se espera que tamén el lle cedera o paso? A resposta é máis ca evidente: en Portugal non había unha superestructura de fala castelá como había en Galicia, e polo tanto os portugueses non tiñan que cambiar de lingua para dirixirse á superioridade, como tampouco teñen que facelo hoxe en día os islandeses. ¿E por qué tiñan os galegos unha superestructura de fala castelá? ¿Porque a escolleran eles en exercicio do seu libre albedrío? Diríase que non. Diríase que lla impuxeran desde Castela. Aquí parece que encontramos o cabo do fio que perderamos no enguedello: Portugal, como agora Islandia, era independente, pero Galicia non. E o poder dominante en Galicia non falaba galego, senón castelán.

En fin, estamos a falar de tempos xa pretéritos, non só cronoloxicamente, senón tamén culturalmente: xa vimos (e xa ben sabemos) que no mundo actual non hai case distancias nin fronteiras. Así podíase pensar que, mesmo se os argumentos de JRL non se poden aplicar a situacións pasadas, ben se poden e deben aplicar á situación presente. E na situación presente os galegos pásanse a oito ó castelán, e a metade ou máis de poboación de Cataluña fala castelán ("algo más de la mitad de los catalanes [*sic*] se expresa cotidianamente en español con toda naturalidad", p. 17).

Aquí vai haber que trazar unha liña diferenciadora entre a situación galega e a situación catalana (a situación vasca é máis complexa e non temos espacio para a discutir). En Galicia hai indicios dun cambio voluntario de lingua (voluntario ata o punto que os cambios de lingua poden ser voluntarios, como xa vimos). En Cataluña, sen embargo, a extensión actual do castelán é claramente produto da inmigración en masa da segunda metade do século XX: os cataláns que xa estaban alí, os cataláns "de sempre", non deixan de falar catalán nin de transmitirlo ós fillos: as excepcións son puramente anecdóticas.

Ora, seica estes cataláns, os cataláns de sempre, non teñen dereito a defender a catalanidade de Cataluña fronte ós recién chegados, e así JRL critica a actitude dalgúns bispos cataláns en promover a integración tamén lingüística dos inmigrados e os seus descendentes: "opiniones [...] como la del obispo de Gerona [...], quien entiende que los genuinos catalanes deben expresarse sólo en catalán para procurar la asimilación lingüística de los que no lo hablan [...] son comprensibles en el contexto del nacionalismo católico" (p. 17). E compara unha chamada dos bispos de Tarragona, Solsona e Vic en 1990 "donde se solicitaba a los catalanes [*sic*] de lengua materna castellana que hablaran catalán o lo aprenderan de una vez" (p. 22, nota 8) coa orde publicada por J. Montagut (por ventura un sacerdote tamén catalán) no xornal *Solidaridad Nacional* en setembro de 1939: "quedará proscrita toda publicación, libro, folleto, periódico, revista, diario que no se redacte en el idioma nacional de España, que es el verbo de la raza y de todos los hijos del orbe hispánico" (p. 22). E co seguinte texto do libro *España Nuestra* (1943): "El que de vosotros olvide su lengua española o la cambie por otra dejará de ser español y cristiano; por traición contra España y pecado contra Dios. Y tendrá que escapar de España. Y cuando muera, su alma traidora irá al infierno" (p. 22).

JRL tamén critica que as chamadas á UNESCO en 1977 do nacionalista (*sic*) Josep Benet para que se adoptara o catalán na escola ("se tortura a nuestros niños durante los primeros años de escuela aprendiendo en una lengua que no es la nuestra", p. 187) non se apliquen agora ós nenos de fala materna castelá. A nivel individual esta crítica é evidentemente razoable, pero ¿a nivel colectivo? ¿Non teñen os cataláns un dereito polo menos humano e moral a protexer a catalanidade da súa terra?

Aquí é relevante o fenómeno xeral da emigración e a problemática que del pode emanar. Non sen razón, JRL localiza a maior fonte destes problemas na cerrazón da sociedade receptora: "No hay nada tan espantoso para las sociedades cerradas como la mezcla. De ahí que la movilidad humana haya sido considerada por estas como una amenaza" (p. 183). Ora, España, país tradicionalmente emigrante (entre 1860 e 1970 deixaron só Galicia máis dun millón de persoas dunha poboación media de dous millóns), converteuse xa en territorio inmigratorio: en menos de dúas décadas o número de estranxeiros multiplicouse por catro: en números redondos, de 240 mil en 1985 a 896 mil en 2000. Moita desta inmigración chega de Hispanoamérica (en 1999 había 150 mil), e polo tanto non presenta problemas de lingua, polo menos nas zonas castelán-falantes. Pero unha porcentaxe importantísima (o 20%) procede de Marrocos (en 1999 a cifra era 161 mil, dun total de 801 mil), onde a lingua materna é o árabe (o árabe marroquí, por certo abondo distinto do árabe "estándar"), ou mesmo o bérber. E en porcentaxes menores tamén veñen inmigrantes doutras moitas partes do mundo con lingua propia (só os chineses chegaban xa a 29 mil en 2000). Ben, ¿de que vai isto todo? Vai de que, se o ensino en lingua materna é un dereito inalienable do ser humano (como en principio debía ser), entón todos estes nenos inmigrantes debían ser ensinados na súa lingua propia. Pero non o son, obviamente: a política do Estado español é integradora, non disgregadora. ¿E por que? Hai factores prácticos, naturalmente: non ía ser fácil encontrarlles profesores nas súas linguas respectivas. Pero eu diría que, con ser importante, ese non é o principal motivo. O principal motivo é simplemente a idea de que se veñen a España teñen de facer o que fan os españois: se non lles peta, que non veñan.

Non é cousa de discutir aquí os méritos e deméritos deste presuposto. Abonda con dicir que é un presuposto común, tanto aquí coma polo mundo adiante, e tanto a nivel de home da rúa coma a nivel de Estado. Algunha razón encerrará, xa que logo, e en realidade non é difícil pensar no instinto territorial que os humanos compartimos co resto do reino animal. Tal vez sexa mesmamente neste contexto onde haxa que interpretar as leis e prácticas antiinmigratorias que existen tamén en todo o mundo. ¿Por que non abrimos as portas de par en par a todos os que queren vir vivir connosco? ¿Por que os forzamos a viaxar en pateras a risco da súa vida, por que os arrestamos cando chegan, por que os repatriamos a lugares onde non queren, ou se cadra non poden, estar? A un nivel primeiro podíamos dicir (e sen dúbida diremos) que controlamos a inmigración en cumprimento das leis correspondentes. Pero esta resposta simplemente evade o tema: ¿e por que están aí esas leis? É evidente que están aí porque queremos protexernos de xente doutros lugares (forasteiros, estranxeiros, "bárbaros", etc., etc.), economicamente e culturalmente, polo menos: estas xentes non se fan españois polo mero feito de pór pé en España, como seica os españois doutras rexións se fan cataláns así que chegan a Cataluña (ou polo menos así que se establecen alí).

Aquí chegamos xa á fin desta recensión. Obviamente, España ten dereito (non só legal, senón tamén racional) a adoptar esta actitude e intentar preservar a súa españolidade. Cataluña, en cambio, seica non ten dereito a intentar preservar a súa catalanidade. ¿E por que esta diferenza? ¿Porque hai máis españois (castelán-falantes) que cataláns (catalán-falantes)? ¿E iso que? Tamén hai máis franceses, ou máis italianos, que españois, e non por iso van os españois abandonar a súa españolidade. Ah, ¡pero o castelán é unha lingua universal! Non tan universal coma o inglés, nin tan falada coma o chinés (mandarín). E xa vimos cómo unha lingua tan cativa como o islandés lles serve ben ós islandeses. A cuestión de números, polo tanto, non é relevante.

O que parece ser relevante é o feito de que o poder estatal español adoptara o castelán como lingua nacional (de feito, se non *de iure*) hai xa moitos séculos, e que veña utilizando todos os medios ó seu alcance para espallala (non vou dicir impoñela) polo territorio español, non dunha maneira tan eficiente coma a do Estado francés para o francés, evidentemente, pero o suficientemente eficiente para crear problemas (e problemas moi serios) ás outras linguas faladas en España (non ó portugués, que conta con Estado propio). Así encontramos o significado auténtico do libro de JRL no reverso do seu título: *Patria y Lengua*, *Patria e Lingua*. A patria é lingua. E na patria única española a lingua única é o castelán, chamado español para maior claridade. En Suíza, patria dos suízos, hai polo menos tres, se non catro, linguas patrias: alemán, francés, italiano, tal vez romanche. Pero en España non. En España a patria lingüística é castelá. O demais son anécdotas. Máis ou menos simpáticas, máis ou menos tolerables. Pero anécdotas.

I. M. ROCA

Xosé Ramón Freixeiro Mato. *Manual de Gramática galega*, A Nosa Terra, Vigo, 2001.

No pasado ano apareceu nas librerías do país unha nova gramática da lingua galega: o *Manual de Gramática galega* de Xosé Ramón Freixeiro Mato. O coñecido lingüista ofrece unha ferramenta gramatical ó acceso de todo tipo de público, contrastándoa así coa que se pode considera-la súa irmá maior, a *Gramática da lingua galega*, obra do mesmo autor publicada en tres volumes entre os anos 1998 e 2000. As diferencias básicas entre estes dous traballos son a exhaustividade da información e, prioritariamente, pois condiciona o restante, o destinatario en quen se pensou ó elaboralos: mentres a *Gramática* procura un lector especializado, o *Manual de Gramática* está pensado sobre todo, anque non en exclusiva, para os non especialistas.

O contido está estruturado en tres partes:

Parte I: Fonética e fonoloxía

Parte II: Morfosintaxe

Parte III: Semántica

Precédeas unha *Nota introductoria* na cal se fai unha presentación da obra, amais de aproveita-la ocasión para referirse á proposta de reforma da normativa desbotada pola RAG. Seguiranlle, precedidos polo *Índice*, dous apartados onde se mostra o elenco das abreviaturas e os signos fonéticos que aparecerán no traballo. O autor escusa a necesidade dunha bibliografía no formato da obra.

É na *Nota introductoria* onde o autor caracteriza o tipo de lector de que falamos enriba. Dende un comezo observamos que se confirma esa premisa xa que temos nas mans unha obra na cal se definen absolutamente tódolos termos empregados e dende unha perspectiva básica. Que este destinatario está na mente do autor tamén se mostra no ton didáctico que zumegan as súas explicacións ou en seren constantes as repeticións de ideas base.

Con respecto ó contido do traballo, na *Nota introductoria* a morfoloxía preséntase como o cerne da gramática, coa periferia da fonética-fonoloxía e da semántica. Este anuncio confirmase tanto no espacio dedicado a cada parte coma no nivel de detalle empregado en cada un dos tres bloques. Só se contradí coa afirmación aparecida na páxina 236 do subepígrafe intitulado *Léxico, significado, palabra e lexema*: “É o léxico, e non a sintaxe, o elemento central da lingua; o léxico constitúe a organización externa”. É esta unha afirmación que non aparece apoiada en ningunha outra parte do traballo.

Hoxe, a pesar do xa publicado, quedan innumerables ocos baleiros aínda por traballar na investigación gramatical da lingua galega –algo que percibe o lingüista dende as súas primeiras aproximacións a estudos concretos. Por iso toda empresa levada a cabo neste eido debe sempre ser ben acollida e especialmente nesta ocasión en que nos atopamos, en xeral, cunha obra ben construída que supón unha interesante sistematización da gramática galega, pensando nun lector xeral. Aínda así, permitirémonos facer unhas breves anotacións e suxestións sobre algúns puntos concretos por se contribúen a mellora-lo seu tratamento.

Cando presentámo-lo manual destacamos xa o particular de ser este un *irmán menor* da gramática en tres volumes de X. R. Freixeiro Mato. Deste xeito a información é presentada aquí de modo distinto e, especialmente, resumido para non dificultarlle en demasía ó lector a perfecta comprensión do material gramatical. Un dos efectos deste intento é unha certa desorganización na exposición dos contidos. Exemplificarémo-lo dito con aqueles casos sobresaíntes, que, aínda non restándolle mérito á obra, si a desloquen. No subapartado *A ortografía: letras e dígrafos* (p. 34-36) preséntasenos en primeiro lugar unha descrición das letras e dos dígrafos dos que consta o galego escrito; séguelle-la explicación das representacións dos fonemas e dos sons para logo retoma-las letras no trato do noso alfabeto e rematar co repaso das grafías empregadas no galego medieval (ou galego-portugués), conservadas ou adaptadas no portugués actual e na normativa reintegracionista galega. Como se pode observar hai unha mestura de obxectos de traballo evidente que pode levar á confusión.

Ó defini-la palabra, aínda sendo conscientes da dificultade deste propósito —coincidindo coa postura do autor—, non se pode xustifica-la desorde de ideas e imprecisións que aquí padece o lector. Imos exemplifica-lo dito cun exemplo:

As palabras teñen a seguinte estrutura xeral: raíz (lexema ou morfema radical) + afixos (lexicais + gramaticais); *antes do lexema tamén pode ir un morfema prefixal* Os afixos poden ser prefixos (van antes do lexema) e sufixos (despois do lexema ou radical). (p. 80) [a cursiva é nosa]

Debido a un excesivo desexo de concisión, desorganizouse a información referente ó xénero e ó número tanto do substantivo coma do adxectivo. Por isto un lector non coñecedor da formación do xénero ou do número galego vai ter serios problemas para segui-lo escrito. No substantivo, nun primeiro momento fala dos valores especiais do xénero, a través dos que se pode diferenciar formas ou tamaños -información que repetirá no primeiro e cuarto parágrafos da páxina 83-, mais as oposicións poden afectar a outros parámetros, como aclara dous parágrafos máis abaixo. Con respecto ó número do substantivo esperará ó final do apartado para facer unha clasificación aclaratoria, tanto para especificar en qué casos temos oposición numérica e en cales non, e no caso de habela, os distintos sufixos de número que aparecen no galego e os seus usos.

Amais da desorganización da información o resumo carreteou tamén algúns casos de imprecisión ou ambigüidade no uso dalgúns termos lingüísticos. Destacan os casos de *soante* e *nome*.

A definición de *soante* é distinta segundo a páxina que se consulte; mentres na p. 57 caracterízao como: “o son ou tipo de consoantes que presentan o grau de obstáculo máis débil na súa emisión e que por iso se aproximan máis das vogais”, entre tanto na p. 68 inclúe baixo esta etiqueta as vogais: “O núcleo ou centro da sílaba estará formado en calquer lingua por unha soante e será aquel fonema que posúa a maior abertura e ao mesmo tempo a sonoridade máis forte de todos cantos contira a sílaba.”

Unha definición clara do que o autor entende por *nome* dende o primeiro momento en que se emprega esta etiqueta sería adecuada. O lector atópase, ó falar da influencia da nasal trabante (p. 46), con “Outro fenómeno que afecta o vocalismo tónico é a influencia da nasal trabante, que opera só sobre nomes”, e máis adiante “Esta alteración do timbre etimolóxico dáse en substantivos e nalgúns adxectivos.”. Este manual, baseándose especialmente en características morfolóxi-

cas, segue o uso de engloba-los substantivos e os adxectivos nunha única supercategoría que denomina *nome*.

A imprecisión nalgúñas posturas é outra pexa coa que se pode atopalo lector nalgúns casos, indeterminación debida ás veces pola falla de fronteira entre eidos distintos. Así finalízase o espazo dedicado ó sistema vocálico ocupándose dos *ditongos e tritongos*. Aquí a falta dunha clara distinción entre a fonética e a fonoloxía crea un problema. Nun caso, ó falar dos ditongos homoxéneos (p. 55), se seguímo-lo escrito parece que no encontro vocálico están dúas vogais plenas, máis á hora de representalas foneticamente emprega os símbolos das semivocais <j/w>, o que fai supor que realmente se refire a estas. O mesmo acontece ó trata-los tritongos

Os tritongos prodúcense cando se xuntan tres vogais a formaren unha única sílaba. Son moi escasos en galego, que ten tendencia a rexeitalos. A súa estrutura é: vogal fechada (marxe prenuclear) + vogal tónica (núcleo) + vogal fechada (marxe posnuclear) (p. 56)

mais representa, foneticamente, en cada caso, unha desas supostas vogais coma unha semivocal. Fonoloxicamente as semivocais son arquifonemas vocálicos, mais foneticamente son sons distintos. Non é recomendable mesturar estes dous planos tendo en conta o lector deste traballo.

Por outra banda, non queda claro, nos pronomes posesivos, a razón pola que a posposición do posesivo nuns casos é definida como un castelanismo mentres noutros se considera un recurso lexítimo de énfase

(*É amigo meu*), talvez produto da interferencia do castelán. [...] En xeral, a colocación habitual do posesivo a respeito do substantivo é a anteposición [...] a colocación despois do substantivo resulta enfática, pois subliña a idea de pertenza (*Fracasou por culpa túa*) (p. 120)

Dedicarémolles máis espazo ó uso e ós valores das preposicións. Empezamos pola partícula <a>. O autor á hora de trata-los valores desta preposición na páxina 202 inclúe: "a) co complemento directo; b) co complemento indirecto" mentres na páxina 217 falando do complemento directo afirma que "a frase nominal CD pode ir precedida de *a*, tratándose entón dunha marca de función máis do que propriamente unha frase preposicional por a preposición non ser rexente", e na páxina 219 con respecto ó complemento indirecto: "O complemento indirecto [...] frase nominal precedida da preposición *a*, que neste caso actúa como marca funcional da frase". Isto é, el mesmo define esta partícula, unhas páxinas máis adiante, como unha marca de función, polo que non ten xeito incluí-los casos en que <a> acompaña estes complementos como *valores* da preposición posto que aquí non é unha preposición plena, senón unha baleira, unha marca de función.

O mesmo problema atopamos con outras partículas; cando posúen significado léxico son preposicións, mais ó perderen o seu significado léxico, funcionan, daquela, como marcadores de determinadas funcións sintácticas. Son exemplos do último caso unha serie de elementos gramaticais que funcionan como marca de obxecto directo, restos dun pasado máis plural na elección da preposición que acompaña a esta función sintáctica *-con* (p. 203), *de* (p. 204), *en* (p. 204) ou *por* (p. 206); outro complemento introducido por estes marcadores funcionais

é o complemento axente (*de, por*). Noutras ocasións son nexos dos elementos verbais dunha perífrase (*de, en, para*), enlaces das FFPP (*de*) ou formantes das algunhas construcións fixas ou locucións (*en, por*).

Seguindo coas problemáticas terminolóxicas destacaremos unha serie de cuestións coas que non concordamos plenamente ou que consideramos que, polo menos, pode enriquece-la nosa postura lixeiramente diverxente. Estas son: a frecuencia do <i> antihiático, a deslateralización, o plural nos substantivos propios, o tratamento dalgúns substantivos con sincretismo formal no número e, finalmente, os valores do artigo ó acompañalo antropolónimo.

O <i> antihiático interior -por exemplo *feito*- é un fenómeno moi común no galego, segundo se nos indica na páxina 56. Isto é algo que consideramos, polo menos discutible. No portugués si é un comportamento común nos encontros que corresponden co ditongo decrecente galego [ew], mais xa non diríámolo mesmo para o galego.

Con respecto ó fenómeno en expansión da deslateralización afirmase:

Moitos falantes novos, das vilas e das cidades principalmente, trocaron o fonema lateral palatal sonoro por outro fricativo mediopalatal sonoro inexistente no sistema tradicional [...] (p. 62)

Realmente a deslateralización non só se dá na poboación máis nova ou nas zonas urbanas, senón que se pode atopar xa na poboación de máis idade e tamén en espazos non urbanos.

A formación de plural nos substantivos só é posible nos comúns, xa que unha das características particulares dos propios é o facer referencia a unha realidade exclusiva. Isto é aceptado con matices nesta obra: na páxina 85 márcase como posible caso no que os substantivos teñen formación de plural cando estes "referírense a toda a familia". Aquí hai un uso metonímico ou metafórico do substantivo propio que, xunto doutros casos coma o uso restrictivo (*A Galicia mariñeira*), son recategorizacións do substantivo propio polas que pasa a ser un ente común, permitindo, daquela, a oposición de número.

Na páxina 86 inclúense dentro dos substantivos sen flexión de número aqueles que teñen sincretismo formal (*o/s atlas*) e non neutralización de número. Explicase que estes substantivos marcan o seu número a través dos determinantes ou modificadores que os acompañen, mais non debería incluílos nese grupo sen flexión de número, pois si contan con oposición de número aínda que non o marquen formalmente.

O artigo cando acompaña o substantivo propio é un trazo basicamente dialectal pero nas zonas onde se emprega non ten valor pexorativo como indica o autor

[...] os substantivos propios son identificadores e portanto levan xa incorporados os valores do artigo; porén, especialmente na fala coloquial, é usual a súa presenza con nomes de persoa para expresar afectividade, familiaridade ou confianza. Mais neste uso subxace tamén con frecuencia un matiz pexorativo (p. 127).

Con respecto á sintaxe e ás súas unidades hai unha serie de puntos que merecen unha reflexión crítica: a delimitación das unidades sintácticas, a frase composta e o complemento beneficiario.

O autor define como unidades sintácticas o morfema, a frase, a oración e o enunciado. En primeiro lugar consideramos que incluí-lo morfema nas unidades sintácticas non é acertado xa que é un elemento non independente, por isto pensamos que é máis adecuado consideralo unha unidade morfolóxica, fronte á opinión do autor:

[...] os morfemas son unidades sintácticas por desempeñaren unha función determinada dentro da unidade inmediatamente superior, que é a palabra. Esta función pode ser a de núcleo ou a de adxacente [...] (p. 213)

Tampouco concordamos coa primeira inclusión do enunciado nas unidades sintácticas e coa posterior igualación (p. 212) entre a oración e o enunciado. O enunciado é realmente unha unidade comunicativa, non sintáctica, que pode coincidir coa oración, ou coa frase ou, inclusive, coa palabra; a oración, pola contra, é unha unidade sintáctica que pode coincidir co enunciado, co parágrafo ou co texto —todas estas últimas son unidades comunicativas.

A frase composta (p. 215) é aquela en que no seu interior hai máis dunha unidade independente, segundo atopamos neste traballo. Nós, pola contra, consideramos que esta etiqueta serve cando esa unidade composta está formada por dúas frases, daquela, evidentemente, temos unha frase composta; pero ¿que pasa cando a unidade está formada por unha frase e unha oración en igual nivel de xerarquía? ¿Segue sendo unha frase composta? Esta é unha situación sumamente común que recomenda o emprego dunha etiqueta que sexa capaz de recollela. Unha proposta pode ser *unidade coordinada* para aquelas unidades formadas por máis dun elemento de igual ou distinto tipo.

Con respecto ó último punto do que nos referimos antes, “O complemento indirecto indica o beneficiario ou destinatario da acción verbal” segundo di a páxina 219. A pesar disto, consideramos que é preciso diferenciarlo complemento indirecto do beneficiario. Para demostra-la rendibilidade da distinción entre estes dous complementos usaremos un exemplo: *Compreille o coche a Luís para María*. A *Luís* é o complemento indirecto, isto é, o elemento ó que lle acae a acción fronte *para María* que é o complemento beneficiario, é dicir, quen se beneficia da acción. Como se pode observar, mante-la oposición é consecuente.

Igual de rendible é mante-la oposición entre o complemento circunstancial de finalidade con casos en que realmente é o beneficiario o que se marca, isto é, aquel que se beneficia da acción do verbo: “pois tamén podemos dicir *Envíache un libro para teu irmán*, onde este último é un complemento circunstancial de finalidade.” (p. 100) Mais que finalidade é o beneficiario da acción o que temos aquí.

Na semántica tamén nos atopamos con dúas diverxencias na liña das últimas cuestións tratadas: a definición de arquilexema e a oposición entre polisemia e homonimia.

Na páxina 238 do epígrafe dedicado ás estruturas lexicais observamos que non se distingue entre arquilexema e arquisemema: “O arquilexema é a unidade que corresponde ao contido total dun campo lexical, podendo existir como lexema, mais non necesariamente”. É rendible, pensamos, o por terminoloxicamente esa dobre posibilidade e por iso sería de interese empregar cando non hai expresión léxica arquisemema, mentres que cando si a hai arquilexema.

Á hora de diferenciar-la homonimia da polisemia (p. 249) o autor fai uso de trazos sincrónicos relativos:

Mais tamén do punto de vista sincrónico se diferencian, pois a polisemia pode ser definida como un significante con dous ou máis significados sincronicamente relacionados, tanto que na homonimia os significados non están sincronicamente relacionados.

Este é un criterio que pode levar a afirmacións contradictorias coa definición dos fenómenos diacronicamente: non se ve relación semántica de primeiras entre *menina* “nena” e *menina* “do ollo”, mais diacronicamente é un caso de polisemia (extensión de significados por uso metafórico). De rexérmonos polo criterio de Freixeiro sería un caso de homonimia. Por isto, sería adecuado redefinirlos conceptos dende unha perspectiva sincrónica ou prescindir da diferenciación e só tentar ver se na sincronía a existencia de un ou máis signos.

É comprensible que nun libro destinado a un público amplo non se queira entrar en discusións de detalle, máis é necesario, especialmente cando se escribe para ese público non especializado, evita-las contradicións. Ó describírense fonoloxicamente as vocais, nun primeiro momento, empréganse máis trazos fónicos dos precisos para diferencia-los fonemas vocálicos, o que obriga nun segundo momento recoñecer a non rendibilidade dunha serie de riscos antes presentados. É indiscutible que todos eses trazos son propios dos segmentos vocálicos correspondentes, mais non son todos distintivos. Esta alternancia entre considerar un mesmo trazo unhas veces relevante fronte outras como redundante pode levar á confusión. Un exemplo é o timbre das vocais. Considérao un trazo distintivo mais non se emprega para definir ese mesmo son:

Mais en galego temos [...] dous fonemas de abertura mínima, /i/ e /u/, ao fecharmos a boca até o máximo compatíbel coa emisión dun son vocálico, que se opoñen porque un é grave (/u/, posterior e redondeado) e o outro é agudo (/i/, anterior e non redondeado) (p. 39)

Unha afirmación que se fai e matiza despois na mesma páxina 83 é “[...] o masculino é unha forma xeral, non marcada, e o feminino indica unha especialización” con “Mais hai casos en que ocorre o contrario”. Estas contradicións non son aconsellables nun traballo científico.

A escrita tivo sempre na nosa historia un poder excesivo. Aqueles capacitados na lecto-escritura gozaban da máxima consideración na comunidade. Desta crenza social non se puideron salvar nin sequera os estudos gramaticais, os cales sempre fixeron unha descrición das linguas a partir do código escrito. Dende Saussure estanse superando estas tendencias e recolócanse as miras situando a escrita coma un código posterior á fala. Mais a historia pesa e deixa pouso e así atopamos neste manual unha serie de afirmacións que fan pensar que a diferenciación entre o código escrito e o oral non é todo o clara que debería ser.

En primeiro lugar, o tratamento da ortografía nun bloque dedicado á fonética e á fonoloxía ten unha lexitimidade dubidosa, ó igual que a mestura de grafías con representacións fonolóxicas e fonéticas que se fai nese mesmo apartado (p. 34).

Neste mesmo apartado tamén, durante a explicación dada a respecto da realización dos grupos consonánticos cultos, o autor afirma:

A súa realización fonética só se producirá nunha pronuncia moi culta ou coidada, sendo máis habitual a desaparición ou alteración da articulación por se non adecuaren á estrutura xeral da sílaba en galego (p. 60)

Hai aquí unha contradicción ó definilas como *cultas*, isto é, recomendables, mentres recoñece que son estruturas alleas ó noso sistema. A única explicación que se pode atopar daquela á recomendación da súa pronuncia é o feito de rexerense os falantes, nun rexistro máis coidado, pola escrita, aínda contradicindo o patrón fonolóxico do galego.

Ó falar, tal e como nos demostran os espectrogramas, emitimos unha cadea seguida de sons, quere dicir, a división entre palabras é unha arbitrariedade gráfica que non se realiza oralmente. O que acabamos de afirmar oponse ó dito en: "Na fala habitual, mesmo en rexistros cultos, existe unha tendencia xeral a ligar foneticamente as palabras sen realizarmos pausas entre elas..." (p. 64). Sospeitamos, a pesar do anterior, que a afirmación que facemos é compartida polo autor, pero a elección da expresión "existe unha tendencia" non é nada afortunada, pois dá a entender que iso non é o normal, non é o que todo falante fai cando, xustamente, fala.

No subapartado *encontros consonánticos* atopamos:

Sistemática é así mesmo a asimilación entre o infinitivo e os pronomes enclíticos de acusativo, polo que a súa representación escrita tamén se converte en norma [...] Mais cando se trata do encontro entre o infinitivo e o artigo trasimilacionala [sic] similación non ten ese carácter sistemático [...] Deste modo, *a non representación escrita é a que posibilita as dúas pronuncias* [a cursiva é nosa] (p. 68)

A pegada do culto á escrita, mesturado co tipo de lector elixido, dá ademais como resultado o presentar este manual de gramática galega un ton prescriptivo que moitas veces pode simplificar de máis -posiblemente de xeito perigoso- a realidade. Por engadido, nos últimos tempos estase apostando por unha gramática descriptiva, máis que prescriptiva. Non discutimos que ante determinadas situacións ou fenómenos, en especial ó tratar unha lingua que aínda está construíndo o seu estándar e que sofre unha situación de desvantaxe ante un código de maior prestixio, se escolla a prescrición; mais hai determinadas posturas que non se conseguen explicar pola situación do noso código.

No trato dos distintos fenómenos fonéticos que se consideran baixo o epígrafe *subsistemas átonos* (pp. 48, 49 e 50) atopamos expresións valorativas do tipo: "Algúns vulgarismos con *a* protético especialmente rechamante e rexeitábeis"; "aférese por perda tamén da consoante da sílaba inicial, fenómeno máis raro e especialmente vulgar"; "Esta tendencia [a asimilación progresiva vocálica] continúa a operar na lingua actual e acha terra doada para o seu cultivo na fala espontánea de persoas iletradas"; "Os casos de labialización, como en xeral a maior parte dos fenómenos de alteración do vocalismo átono, son vacilacións de estratificación sociocultural [...] de forma que a maior grao de instrución e de fixación da lingua escrita menos aparece este fenómeno." ou "Trátase da adaptación das palabras cultas á estrutura silábica das palabras patrimoniais na pronuncia popular e vulgar". Ó noso xuízo non son afirmacións moi acertadas nunha obra filolóxica, por moi amplo que sexa o público esperado. Os perigos parécenme evidentes. Todas estas *variantes* marcadas, son fenómenos fonéticos a través dos que a lingua, nuns casos, adecúa construcións máis ou menos non normais á súa estrutura común ou, noutras ocasións, son manifestacións dun cambio lingüístico en acción, síntoma moi común da vitalidade dun código. Non debemos confundir nunca escrita con fala nin tachar como comportamentos *vulgares* sim-

ples comportamentos comúns do sistema fonético e fonolóxico do galego. Amais de que estas valoracións, nós ó menos lémoslo así, son pexorativas, e a mesma marca de *vulgar* a estas alturas vese fóra de lugar.

A prescrición da que se falou antes motiva a potenciación de determinadas formas galegas en detrimento doutras tamén propias empregando argumentos dunha lexitimidade dubidosa. Así, ó desenvolve-la formación do feminino dos substantivos (p. 85) e os adxectivos (p. 90) rematados en *-ón*, non se fala da posibilidade *-ona*. Poténciase unha das formas galegas (*-oa*) en prexuízo doutra. A prescrición colle espacio á descrición.

Defini-lo posesivo distributivo *cadanseu* como: "estas formas son máis ben propias do ámbito informal e coloquial da oralidade en que se xeraron" (p. 121), parece desaxustado. Lembremos que, pola contra, a norma actual escolleunas, isto é, considéraas plenamente adecuadas nun rexistro formal, e así tamén o mostra o uso literario. De non acatar esta postura académica debería esclarecerse máis a propia.

Pódese aceptar unha defensa do relativo *cuxo*, como se fai no apartado dedicado a estes pronomes, máis xa non o son tanto os argumentos empregados polo autor: "A forma *cuxo* do galego actual non se rexistra na fala espontánea, senón que é unha forma pertencente á lingua culta e fundamentalmente ao ámbito escrito, onde resulta útil e rendíbel, sobretudo na precisa linguaxe xurídica e burocrática" (p. 123). A razón da discrepancia é considerar que o galego conta con outras construcións igualmente *precisas* sen ter que recorrer, por esa razón, ó relativo citado.

O uso do infinitivo conxugado, segundo as palabras do autor na páxina 171, sería, nunhas alturas, obrigatorio fronte outros casos en que o seu uso é opcional. Na práctica é unha forma que se está a perder, o que demostra que a opcionalidade do seu uso no sistema é real, quizais non desexable pero si real.

Unha apreciación no paradigma das preposicións tamén parece necesaria: non discutimo-la lexitimidade ou *galeguidade* da preposición *até*, máis si consideramos que se podería, aínda que só fora por rigor científico, incluír na descrición as outras formas igualmente galegas.

Dos usos do futuro subxuntivo, na páxina 168, faise unha descrición pormenorizada; mais este é un tempo que, na actualidade, a penas se conserva na lingua literaria. Sabemos que tivo unha extensión maior no pasado pero o que son os seus usos xa, realmente, non parecen tan claros. Considero que o autor se guiou polo sistema portugués, método que, sendo eficaz noutras ocasións, nesta non é un bo espello xa que tamén no sistema luso houbo mudanzas sistémicas co tempo. A casuística medieval perdeuse nas dúas linguas. No galego simplemente caeu o tempo e o portugués adaptou o seu ó sistema francés. Non estamos con isto deslexitimizando a recuperación deste tempo, mais cremos que presentar un sistema non propio coma se si o fose non é aceptable nunha obra científica na que a descrición, e non a prescrición, debería se-lo obxectivo.

Mudando de cuestión, houbo unha serie de fenómenos ou características propias do noso sistema que luciron pola súa ausencia completa ou case absoluta. A gheada, o seseo e a despalatalización do <x> son eses puntos máis enfraquecidos. A gheada e o seseo, fenómenos da fonética galega, son os grandes esquecidos do sistema consonántico descrito polo autor. Aínda así, é a gheada a peor parada, xa que o seseo é desenvolvido, ó menos, minimamente. O autor esclarece que non vai ter en conta os dialectalismos e con isto, ¿deberíamos dar este

comportamento por xustificado? Lembramos que o galego non conta cun estándar fonético, como recorda o propio autor en ton de queixa neste manual. Isto é, o manual sanciona estas pronuncias esquecendo un amplo espazo do noso territorio, que xamais se podería cualificar de minoritario, no que podemos atopar sistemas fonéticos con algún destes trazos ou os dous. Amais, de recoñece-lo seu carácter de dialectalismo válido para o seu esquecemento, este argumento cae ó presentar no apartado dedicado ó pronome persoal átono (p. 96) unha forma dialectal (*viromnó*) no mesmo nivel cá estándar. Isto é, se nuns puntos o ser unha forma dialectal non é pexa para aparecer descrita, con máis razón tampouco sería un impedimento para trata-los fenómenos fonéticos citados.

Supoñemos que a mesma explicación -dialectalismo- é o que lle serve para non citar un fenómeno que está en amplo progreso no noso territorio: a despalatalización do <x>. Só pola súa actualidade debería merecer unhas liñas.

Os anteriores tres fenómenos fonéticos non foron tratados, mais houbo outras cuestións onde a escatimación da información tamén se fixo patente. Referirímonos noutras ocasión ós efectos pouco aconsellables que deu nalgúns puntos o resumo neste traballo, posiblemente este último pode ser un máis.

Na páxina 216 ó trata-la indeterminación do suxeito a penas se di: "Se se quixer expresa-la indeterminación do suxeito, empregárase a terceira persoa do singular con *se* ou a terceira de plural". Non son estas as únicas posibilidades que nos oferta o noso sistema. Contamos amais destas con formas do tipo: *un*, a P2 verbal,...

O resumo informativo voltou se-lo punto fraco na páxina 217 ó tentar describi-los casos en que o complemento directo se acompaña da partícula <a>. O autor considera que hai unha serie de casos nos que a marca de caso é optativa, aínda que só plasme a optatividade a través dos exemplos:

c) con verbo que expresan sentimentos (*Ama (a)o próximo como a ti propio*); e) tamén con nomes propios de persoa (*Vin (a) Xoán no cinema*); porén, dada a constante interferencia do castelán sobre o galego tamén neste aspecto, é conveniente, cando posíbel, privilexiamos a construción do CD sen preposición.

O uso de <a + complemento directo> sufriu, é ben certo, a interferencia do castelán; isto deu como resultado un uso maior do recomendable destas construcións. Mais tamén é certo que cando temos unha difícil distinción entre o complemento directo e o suxeito o galego acompaña o primeiro coa partícula <a>, seguindo unha regra baseada na xerarquía de inherencia¹. Esta xerarquía marca un territorio onde o uso de preposición xa non vén só determinado pola

¹ A xerarquía de inherencia é unha escala determinadora das realidades que deben ou non ser acompañadas por preposición baleira cando funcionan como obxecto directo. Os valores están medidos segundo dous parámetros: a súa humanidade e a proximidade ó falante. O resultado é:

[+deicítico] > [+nomes propios] > {[substantivos de parentesco]} > [+humano] > {[+personificado]} > [animal] > [substantivo discreto] > [substantivo continuo]

Non levarán nunca marca de función os tres membros con inherencia máis baixa, fronte ós dous de máxima inherencia que sempre levarán a preposición baleira. Os restantes -situados entre os dous polos delimitados por chaves - levarán ou non segundo a posición da realidade que funciona como suxeito na escala.

posición que ocupe o referente do obxecto nela senón tamén pola proximidade, segundo esa escala, do complemento ó suxeito.

O desenvolvemento do superlativo (p. 93) é algo vago: "A idea do superlativo tamén se pode expresar repetindo o adxectivo en positivo (*é alto alto*) e *por outros medios expresivos*" [A cursiva é nosa]. É preciso unha especificación deses outros *medios*.

Os pronomes demostrativos "forman contraccións obrigadas coas preposicións *de* e *en*." (p. 114); aínda aceptando esta premisa, esta débese matizar co feito de non poder en tódolos casos facerse a contracción. Non se advirte da necesidade de pertenceren os dous elementos á mesma unidade, o que explica que en casos coma *De este rapaz durmir, non viremos* a contracción non ten cabida.

Procurar sintetiza-la información gramatical aparece como unha tarefa difícil. ¿Por onde se corta? Por iso, tentar levala a cabo carrega en moitos casos unha escaseza da información que afecta á interpretación do explicado. Apuntes sobre a evolución de determinadas formas ó través da historia da lingua (formación do feminino dos adxectivos rematados en *-án*, páxina 89), fenómenos non comúns na lingua actual (a interpolación dos clíticos, páxina 113) son practicamente só presentados, cando parece evidente que é aconsellable unha descrición con máis detalle por seren de coñecemento case en exclusiva dos especialistas e non dun público máis xeral.

Foron puntos varios os que tentamos matizar na procura de serlle de proveito ó autor e ó lector. Pero pensando sobre todo no último é igual de necesario mostra-lo que nos pareceron os maiores logros deste manual.

A concreción ben lograda é difícil de conseguir, como xa vimos, mais nesta obra temos numerosos casos en que foi máis que alcanzada. Fíxose un bo tratamento do verbo, categoría cunha complexidade evidente. A información é clara e axuda ó lector para quen está pensada a obra. Eliximos esta categoría pola súa complexidade, mais calquera cuestión puntual e, máis ou menos, xeral que lle apareza a un usuario común poderá ser resolta aquí.

Non se deben buscar apostas fortes sobre cuestións gramaticais especialmente difíciles, mais esa tampouco é a función deste manual. O seu labor, e cremos que foi logrado, é o de obsequiar ó falante ou ó estudante dunha obra que lle sirva de primeira porta para penetrar no coñecemento máis actual da estrutura interna da nosa lingua. En definitiva, é un manual onde un usuario da lingua, especialmente no código escrito, pode atopar solucionados grande parte dos seus problemas.

Esperamos que tódolos nosos apuntamentos lles sexan de utilidade ós lectores e ó autor deste traballo, a quen o único que podemos ofrecerlle a cambio son os nosos agradecementos polo seu incansable traballo na gramática da nosa lingua.

S. DOMÍNGUEZ PORTELA

M. Teresa Cabré, Judit Freixa e Elisabet Solé (eds.) (2000): *La neologia en el tombant de segle*. I Simposi sobre Neologia (18 de decembro de 1998) e I Seminari Neologia (17 de febreiro de 2000). Observatori de Neologia. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Barcelona. ISBN: 84-477-0712-1

O *Observatori de Neologia* da Universidade de Barcelona conmemorou os primeiros dez anos de existencia organizando o "I Simposi de Neologia" na Universidade Pompeu Fabra en decembro de 1998, do que resultou un volume de actas dese simposio, que inclúe tamén as do "I Seminari de Neologia" de febreiro de 2000, nunha única edición a cargo de M. Teresa Cabré, Judit Freixa e Elisabet Solé titulado *La neologia en el tombant de segle*. Esta publicación é de grande utilidade para coñecer os últimos estudos e tendencias en neoloxía e dar conta dunha materia que ten interese para lexicógrafos e terminólogos, entre outros. Esta rama da lingüística resulta ser unha cuestión delicada pero de referencia ineludible para eles, pois a aparición de termos novos é inherente ás linguas vivas dado o seu carácter dinámico.

Nos relatorios presentados no "I Simposi sobre Neologia" tratáronse aspectos diversos como os que inciden, por unha banda, na propia análise da neoloxía como disciplina lingüística, a súa tipoloxía e as diferentes actitudes adoptadas polos autores respecto a ela, e, por outra, os neoloxismos propiamente ditos: tipos, recursos para a creación de neoloxismos, fontes principais de obtención de neoloxismos, reflexións sobre a influencia dos medios de comunicación na súa difusión, etc., tanto na lingua catalana, como noutras linguas próximas como é o galego ou moito menos emparentadas, como é o caso do árabe.

Pola súa banda, no "I Seminari de neologia" expuxéronse outros aspectos como o uso e produtividade de certos formantes de procedencia estranxeira na lingua catalana, tal é o caso da adopción do prefixo foráneo *ciber-*, a adaptación do sufixo inglés *-ing*, ademais da análise de neoloxismos dos nomes de profesións formados por sufixación ou a aplicación dos prefixos *sub-*, *sots-* e *vice-* na formación de nomes de cargos en catalán.

Destacaremos, pola súa relevancia, o relatorio que presenta Teresa Cabré, directora do Institut Universitari de Lingüística Aplicada, co título "La neologia com a mesura de la vitalitat interna de les llengües".

Considera a autora que as linguas vivas posúen capacidade para crear novas unidades, basicamente léxicas. As razóns son de índole funcional pois é necesario nomealas novidades que se introducen en paralelo ós cambios que experimenta a sociedade. Existe a evidencia de que unha maior consolidación sociopolítica favorece a capacidade de crear dunha lingua forte, pero como consecuencia a creación de neoloxismos faise con menos prudencia, pois estes gozan de moita forza para consolidarse, en contra do que sucede no caso das linguas máis desfavorecidas.

De acordo con Cabré pódese facer unha tipoloxía: falar de *neoloxía espontánea* (individual) e *neoloxía planificada* (institucional), partindo do proceso de creación, e de *neoloxía xeral* (propia do uso por tódolos falantes) e *neoloxía especializada* (neonimia, propia do uso dos especialistas), considerando o ámbito de uso.

O obxectivo de Teresa Cabré é comprobar se a lingua catalana goza de propia vitalidade interna para poder considerar se a súa supervivencia está garantida. Para iso establecéronse dous subcorpus de análise, un que abrangue os neoloxismos especializados cataláns espontáneos (NE) do Observatori de Neologia e outro os neoloxismos planificados (NP) establecidos polo Termcat.

Despois do estudio do corpus de datos, e trala súa análise, conclúe expoñendo cales son os procesos léxicos máis productivos e predominantes en cada tipo de neoloxía; a prefixación e a sufixación, seguida da composición culta, composición e sintagmación na neoloxía espontánea, mentres que a sintagmación é o recurso máis productivo na neoloxía planificada, seguida a unha certa distancia da sufixación, a composición culta, a neoloxía semántica e os préstamos.

A investigadora afonda ademais nas relacións entre a NE e a NP no catalán en canto ós procesos léxicos (formación, creación ou préstamo) e os recursos (prefixación, sufixación, composición, sintagmación, acronimia, etc.) que utilizan.

Se comparámo-los datos da NE e os da NP respecto ós dous procesos xerais de neoloxización existe unha equivalencia aproximada que permite concluír que en catalán tanto a NE como a NP tenden a realizarse a través da utilización de regras e recursos propios do sistema lingüístico. Pero se orientámo-la análise cara ós recursos, constatamos que existen dous procesos que fan diverxe-los dous tipos de neoloxía: a prefixación (utilizada pola NE) e a sintagmación (utilizada pola NP), nos outros existen diferencias pouco significativas.

Se temos en conta as categorías gramaticais que os describen, hai que destacar que se ben hai diferenza entre a porcentaxe de substantivos nun e noutro tipo de neoloxía, o que máis as separa son os adxectivos, a penas perceptibles en NP e moi significativos en NE.

Seguidamente a investigadora dá conta das diferencias existentes entre os corpus, que son de tipo cuantitativo e cualitativo e os procesos e vitalidade.

A vitalidade dunha lingua apréciase pola fidelidade co sistema lingüístico que poden mostra-los seus falantes, e esta finalidade amósase na utilización de recursos xenuínos cando teñen que construír espontaneamente unidades léxicas que non foron codificadas previamente nos dicionarios. O polo de máxima vitalidade interna ocuparíana os procesos de formación que utilizasen os recursos da lingua máis vivos actualmente, e o de mínima vitalidade os fenómenos de préstamo.

Comparando os corpus constátase que a NE ofrece unha porcentaxe máis alta de neoloxismos procedentes de procesos de formación propios da lingua e non de préstamos, pero isto non permite falar dunha situación de optimismo absoluto, posto que os recursos máis significativos da actividade morfolóxica que conducen á lexicalización efectiva de novas palabras son menos productivos do que cabería esperar nunha situación óptima de consolidación.

Por contra, en NP obsérvase que anque os recursos máis xenuínos de lexicalización neolóxica que ofrece o sistema da lingua poderíanse aproveitar máis,

é clara a vontade política de impulsar un nivel de xenuinidade nas solucións neoloxicas.

Outro dos relatorios de destacado interese é o de Ester Franquesa, directora do Termcat, titulado "La innovació terminològica i l'actualització de la llengua", que incide especialmente na neoloxía de préstamo, máis ca neoloxía formal ou a semántica, pois considera que estas se integran e asimilan con máis facilidade que as que se forman a partir de unidades de procedencia foránea. A autora opina que, por unha banda, existe un proceso de normalización terminolóxica que é un proceso de neoloxía dirixida, planificada, organizada e colectiva, e supón un contrapunto da neoloxía que acompaña de maneira espontánea o nacemento de novos conceptos. Unha e outra son dous sistemas de xeración de nova terminoloxía que se complementan coa finalidade de mante-la neoloxía como sinal de evolución da lingua, evitando a excesiva interferencia de linguas foráneas.

A neoloxía planificada de carácter institucional ten que ter presente, en primeiro lugar, o código lingüístico en que se insiren os neoloxismos, é dicir, os procedementos de derivación, composición, cambio semántico e lexicalización de sintagmas; en segundo lugar, os aspectos sociolingüísticos que influíron nas decisións terminolóxicas, é dicir, as condicións sociais da lingua para garanti-lo seu funcionamento efectivo no discurso; e, por último, debe ser froito do acordo entre os colectivos que interveñen en toda decisión terminolóxica, os axentes de normalización e os especialistas, que son os usuarios das propostas.

Nalgúns casos cómpre optar por un sistema artificial de creación de neoloxismos, e isto sucede cando é necesario denominar rapidamente un concepto que parte dalgunha dúbida concreta que xorde nun discurso científico ou técnico. En situacións como esta ofrécense propostas que están a cabalo entre a xeración espontánea de terminoloxía e un proceso completo de normalización. Posteriormente precísase que estas propostas sexan validables por un proceso de normalización terminolóxica, e débese culminar coa normativización por parte da autoridade en materia lingüística das formas novas.

A investigadora manifesta que as decisións tomadas partindo dun proceso de normalización terminolóxica non teñen sempre unha acollida favorable, polo tanto calquera proceso de normalización terminolóxica tense que articular tendo presente a coñecida distinción que introduce Heinz Kloss entre a planificación do corpus e a planificación do status. Así, a neoloxía planificada, ou oficial, asociouse ata agora unicamente coa planificación do corpus porque se consideraba que era unha intervención sobre a forma da lingua. En cambio, considérase que un proceso completo de normalización terminolóxica interveñ tamén sobre a función da lingua, sobre o seu aspecto e a súa condición social e sobre as relacións que ten con outras linguas.

Por último, citaremos outra importante achega que é o relatorio de Jordi Vivaldi, técnico informático do Institut Universitari de Lingüística Aplicada, "Sextan: prototip d'un sistema d'extracció de neologismes", que versa sobre unha ferramenta de software que serve para alixeira-la tarefa do neólogo na extracción de neoloxismos que se caracterizou pola súa natureza manual e a dificultade de automatización. Esta ferramenta permitirá, ademais, unha colaboración efectiva

entre dous proxectos importantes que se desenvolven no Institut Universitari de Lingüística Aplicat, o Corpus Técnico e o Observatori de Neologia.

O autor analiza neste relatorio: o procedemento de análise de dito corpus técnico, que está constituído polo *Diccionari general de la llengua catalana* do Institut de Estudis Catalans e o *Diccionari de paraules noves. Neologismes recollits a la premsa* do Observatori de Neologia, os aspectos que se cambiaron especificamente para a detección de neoloxía e os procedementos de obtención e selección dos candidatos a neoloxismos.

A vantaxe de Sextan radica en que é unha ferramenta que suporá un salto cualitativo e cuantitativo importante no proxecto do Observatori de Neologia, posto que acelera a detección de neoloxismos formais, sistematiza a completación dos datos para as fichas neolóxicas e facilita a selección e a explotación posterior dos neoloxismos rexistrados.

En principio este recurso, que xa se aplica para a lingua española, desenvolverase para o catalán, pero non hai nada que limite a aplicación a outras linguas tratadas no Corpus Técnico. O marco xeral continúa sendo o mesmo, e só será necesario adapta-la secuencia do proceso en función das ferramentas específicas da lingua que se considere.

Temos, polo tanto, aquí un modelo de ferramenta que deberíamos adoptar para facilitarlle-lo labor ós lexicógrafos e terminólogos que traballan coa lingua galega.

Tódolos relatorios que se presentan neste volume son importantes achegas sobre diversos aspectos da neoloxía e caracterízanse pola gran calidade e valor, especialmente para o noso traballo de normalización terminolóxica.

É ben sabido que as linguas minorizadas, como o galego, dependen da aplicación de procedementos de creación neolóxica para unha evolución favorable da lingua e a súa plena normalización, xa que é imprescindible que non vexa vetada a entrada en ningún dos eidos de coñecemento, e moito menos nos eidos de especialidade, para que siga a ser unha lingua viva e funcional.

MARÍA BELÉN SOUTO GARCÍA
TERMIGAL (Servicio de Terminoloxía de Galicia)

Jesús Tuson i Valls, *Una imatge no val més que mil paraules*, Barcelona: Editorial Empúries, 2001. ISBN: 84-7596-782-5, 110 pp.

Jesús Tuson, profesor valenciano que traballa sen acougo na área de lingüística da Universitat Central de Barcelona, é ben coñecido (e recoñecido) en Galicia pola obra *Mal de linguas*, traducida polo profesor Xulio Sousa e publicada por Edicións Positivas, que obtivo un importante éxito tanto entre os especialistas como entre un público máis amplo, sobre todo entre os alumnos de bacharelato, por ser un libro recomendado por moitos profesores de lingua galega, e que na súa versión catalana xa vai pola 16ª edición. Outros libros ben interesantes do autor, tamén publicados na Editorial Empúries, son *El luxe del llenguatge* (12ª ed.), *El llenguatge i el plaer* (2ª ed.), *El llenguatge* (6ª ed.), *L'escriptura*, *Històries naturals de la paraula* (3ª ed.) e *¿Com és que ens entenem?*

So o título *Una imatge no val més que mil paraules* e o subtítulo (*Contra els tòpics*) recóllense 15 relatos curtos que se caracterizan, o mesmo que a totalidade da súa obra, pola claridade e amenidade das análises lingüísticas de Tuson. Porque unha característica única deste autor e investigador é o seu ton desenfadado que, cunha ollada fina, aguda, seca e cunha linguaxe clara e precisa, se achega aos fenómenos lingüísticos máis correntes e familiares, sen pedantería científica, nada de escritura arrevesada e aburrida chea de terminoloxía enfarragosa. Tuson escribe sobre lingüística, sobre as linguas, sobre as sociedades que as empregan, dunha maneira clara e entretida. E isto xa é, de por si, unha boa homenaxe ao lector.

A obriña, diminutivo empregado aquí co sentido máis agarimoso, está dividida en tres partes: *De comunicació oral i escrita*; *De mites innocents* e *De mites perversos*, xunto cunha presentación e unha conclusión. Ao mesmo tempo cada unha das partes inclúe 5 capítulos de extensión ben breve e que arrincan dunha frase tópica; podo pór algúns exemplos ben coñecidos (e sufridos) polos galegos: *"Una imatge val més que mil paraules"*, *"Fer literatura és cosa de pocs, ben dotats per la natura"*, *"El llenguatge és un mitjà de comunicació"*, *"La meua llengua és la més fàcil de totes"*, *"Les llengües amb més parlants són més útils"*, *"Hi ha llengües que han perdut el tren de la modernitat"*, *"¿On anirem a para amb aquestes llengües locals?"*, *"Un estat plurilingüe és molt car de mantenir"*...

De ben seguro que moitos dos lectores desta recensión xa están ansiosos por coller este libro e ir vendo como Tuson vai abrindo co seu bisturi cada un destes tópicos e deixa que saia todo o pus da intolerancia, do descoñecemento e da máis absoluta das ignorancias, e é preciso ter como seguro que moitos de nós, en principio xa vacinados contras estes males, temos tan asimilados estes clixés e prexuizos, que nunca nos vén de máis unha lectura tan axeitada coma esta. Aínda por riba podémolo facer tomando un viño en calquera taberna do país e ir observando, ao mesmo tempo, ao noso arredor, como se están a reproducir cada un dos temas tratados nesta obra.

Porque os tópicos son creados a partir do descoñecemento, transmitidos e asumidos polas sociedades dunha maneira acrítica e atemporal, ata que non se demostre o contrario, é por iso que cada un de nós debe destruír todos os

prexuízos que levamos dentro, pronunciar as palabras tabú, someter a debate cada unha das nosas afirmacións que se elevan ao nivel de clixés. Por todo isto, Jesús Tuson parte do pensamento crítico para sinalarnos e desmontar sutilmente 15 afirmacións que funcionan dentro da nosa sociedade como verdadeiros panterlos.

XURXO FERNÁNDEZ CARBALLIDO

(Universität Tübingen)

Albert Branchadell i Gallo, *La hipòtesi de la independència*, Barcelona: Editorial Empúries, 2001. ISBN: 84-7596-824-4, 251 pp.

Presento aquí un libro que levantou unha agre polémica entre os sectores máis empeñados no proceso de normalización lingüística en Cataluña e que, de ben seguro, pode ser lido con interese polos lectores galegos, tendo en conta, iso si, as distancias precisas entre as realidades lingüísticas, sociais e políticas galega e catalana.

O libro é a resposta a unha pregunta: ¿é preciso que Cataluña acade un estado propio para que a lingua catalana se normalice? A resposta do profesor Branchadell é que non, pero para non ficar neste adverbio negativo, elabora esta tese política, sociolóxica e lingüística de gran profundidade e que pretende ao longo das súas páxinas analizar dunha maneira didáctica, clara e precisa toda a problemática que se presenta arredor da posibilidade de que a actual Comunidade Autónoma de Cataluña chegue a ser un estado propio no seo de Europa.

Antes de máis nada, é preciso lembrarle ao autor que esta pregunta só se pode formular nunha situación como a catalana onde o nacionalismo e o independentismo teñen unha forte presenza social e que ao mesmo tempo está artellado de xeito político, xa que para o autor a independencia non é lexítima, é pola contra perversa porque *"El que es vincula a la independencia política no és solament la normalització del català sinó la seva mateixa supervivència"* (p. 27).

Falamos dun libro obrigatoriamente polémico en Cataluña, (aquí a súa lectura resulta máis unha simple hipótese de traballo, por motivos máis ca obvios), xa que o autor parte duns posicionamentos moi claros e fortes para destruír a hipótese de que a normalidade lingüística do catalán só se acadará coa independencia política de Cataluña e a invalidación desta teoría choca frontalmente coa constatación de que canto máis autogoberno acada Cataluña, o catalán (e o galego tamén, alomenos no ámbito oficial e simbólico) está "mellor". A comparación entre a Cataluña norte, baixo administración francesa, e a actual Comunidade Autónoma de Cataluña é ben significativa de como, baixo un réxime de maior autogoberno político, existe a capacidade para elaborar e aplicar políticas lingüísticas a favor do catalán. Aquí reside a polémica; as teses do autor contra a intuición de moitos grupos sociais e analistas da situación lingüística e política de Cataluña. E o máis interesante é que non está feito desde o antinacionalismo tramontano ou desde os círculos máis belixerantes contra a lingua catalana.

O libro sorprende pola súa rigorosidade de argumentacións e polo bo traballo de documentación para a súa elaboración. Semella, por veces, que estamos a ler os bos apuntamentos dun profesor de facultade con constantes resumos e referencias aos argumentos xa utilizados pero sen caer no didactismo infantil.

Despois de ler o libro o lector chega á conclusión de que a secesión de Cataluña é practicamente imposíbel, moralmente non permisíbel. Para o autor a hipótese da independencia é perversa e negativa para a normalización do catalán.

A obra (que se centra só en Cataluña e non no espacio lingüístico do catalán, por razóns obvias, só aquí hai un partido independentista (ERC) cunha importante presenza social e política) divídese en 6 capítulos, pero son en realidade tres ideas concatenadas: no primeiro bloque hai unha presentación da hipótese da independencia como obxectivo necesario para a normalización lingüística do catalán e contrástase a situación lingüística catalana con outras linguas normalizadas sen chegar a un proceso de independencia, como Aland e Flandres.

O segundo bloque analiza a perversidade dunha independencia que segundo o autor non é posíbel e tampouco moralmente permisíbel. Neste bloque está grande parte da debilidade argumentativa antiindependentista do profesor Albert, xa que para el o catalán non está en perigo, isto é algo evidente, pero tampouco se pode dicir que o catalán estea normalizado, e son cousas ben diferentes. Deste xeito cando fala dos datos dos usos lingüísticos, que reflicten unha ampla vitalidade do catalán, nómeaos só como número pero non fai unha análise cualitativa, e isto é moi importante en situacións como a catalana; como ben dixo Vallverdú, o catalán pode vivir na anormalidade sen que chegue a desaparecer. Dentro deste bloque analiza a estabilidade da sensibilidade independentista na política catalana, non minoritaria pero si moi estabilizada, e semella que non é posíbel que se produzan grandes movementos nesta situación.

No terceiro bloque estúdase a hipótese de que Cataluña estableza un Estado propio e analiza a nova situación que se podería crear: recoñecemento da minoría castelanfalante por parte do Estado español e da Unión Europea e os problemas derivados desta medida, así coma as consecuencias do recoñecemento desta minoría dentro de Estado catalán a nivel catalán, europeo e mundial. Para xustificar a idea de recoñecemento desta minoría por parte de órganos políticos internacionais, analízanse as actuais preferencias lingüísticas, onde, segundo o autor, a estabilidade e a homoxeneidade grupal entre as dúas comunidades lingüísticas xustificaría o recoñecemento da minoría nacional castelanfalante, ao ser un grupo compacto e representativo dentro da sociedade catalana.

Un dos criterios máis empregados polo autor é a idea do mantemento da minoría castelanfalante como un bloque homoxéneo, enfrontado a un hipotético novo Estado catalán. En ningún caso fala de integración ou de adaptación das minorías nas sociedades que os acollen, e semella que a análise de Branchadell está obsesionada polo enfrontamento.

O autor reflexiona sobre o futuro político-lingüístico do novo Estado catalán e, na súa opinión, o proceso mobilizaría a poboación castelanfalante ante o acceso de Cataluña á independencia, para asegurar o status do castelán no futuro Estado e posteriormente para obter a protección efectiva dos dereitos lingüísticos como minoría lingüística e nacional.

En conclusión, o autor pensa que a independencia iría en detrimento da normalización do catalán porque o grupo "étnico" e "nacional" castelanfalante loitaría pola escolarización en castelán, obtida esta polo recoñecemento do castelán como lingua dunha minoría nacional dentro do Estado catalán. Esta medida, ao mesmo tempo, non garantiría a efectiva bilingüización dos mozos castelanfalantes, necesaria para converter o catalán en "vehículo d'intercomunicación social general".

Bo libro, boa análise, lectura obrigada para os interesados en lingüística, socioloxía, política e outras áreas similares en Cataluña, interesante tamén para os independentistas e antiindependentistas galegos porque de ben seguro sorpren-

derá aos dous. Penso que non é un libro que debilite o independentismo como opción política e social e os seus posicionamentos e opinións sobre o proceso de normalización lingüística, senón que o reta e mostra os moitos problemas aos que se ha de enfrontar.

XURXO FERNÁNDEZ CARBALLIDO
(Universität Tübingen)

Normas para a presentación de colaboracións

1. Os *Cadernos de Lingua* están dedicados á publicación de traballos de investigación sobre calquera aspecto da lingua galega, así coma á difusión de notas e informacións lingüísticas relevantes para o coñecemento e a promoción da lingua na sociedade. Tamén se publican recensións de obras de interese para eses mesmos fins.

2. Os traballos, notas ou recensións recibidos serán revisados por especialistas do Consello de Redacción ou do Comité Científico. En calquera caso a decisión final sobre a publicación correspóndelle ó Consello de Redacción.

3. A lingua de publicación é o galego, aínda que excepcionalmente poderán aparecer traballos escritos en portugués ou noutras linguas.

4. Os editores poderán efectuar correccións ortográficas, de puntuación ou de estilo sempre que sexan de pouca entidade e non afecten ó contido. Doutro xeito solicitarase a autorización do autor.

5. Sempre que sexa posible, o autor entregará dúas copias en papel e unha copia electrónica, compatible cos procesadores de textos máis usuais para PC. Os gráficos, de os haber, estarán inseridos no lugar correspondente do texto.

6. Nos artigos e notas aparecerá en primeiro lugar o título, seguido do nome do autor e do centro ou institución no que desenvolve o seu traballo. As recensións deben estar encabezadas pola referencia bibliográfica completa da obra comentada; o nome do autor incluírase ó final.

7. Recoméndase que o texto teña, como máximo, tres niveis de encabezamentos, numerados correlativamente 1., 2... 1.1., 1.2... 1.1.1., 1.1.2., etc., segundo o seu nivel na xerarquía.

8. As notas a pé de páxina deben evitarse na medida do posible. As citas inclúiranse no texto indicando entre parénteses o apelido ou apelidos do autor, o ano de publicación da obra e, cando sexa conveniente, as páxinas; p.e., "... (Lorenzo 1996)" ou "... Kabatek (1996: 108)...". De seren necesarias, as notas ó pé deben aparecer indicadas cun número superescrito.

9. Ó final dos artigos e das notas deben aparecer recollidas todas as referencias bibliográficas, co seguinte formato:

Referencias bibliográficas

Kabatek, Johannes (1996): *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*. Tübingen: Max Niemeyer.

Lorenzo, Ramón (1996): "Breve historia da lingua galega", in Jacyra Mota / Vera Rollemberg (eds.): *Atas do I Congresso Internacional da Associação Brasileira de Linguística (Universidade Federal da Bahia, 1994)*. Salvador: ABRALIN / FINEP / UFBA, 33-48.

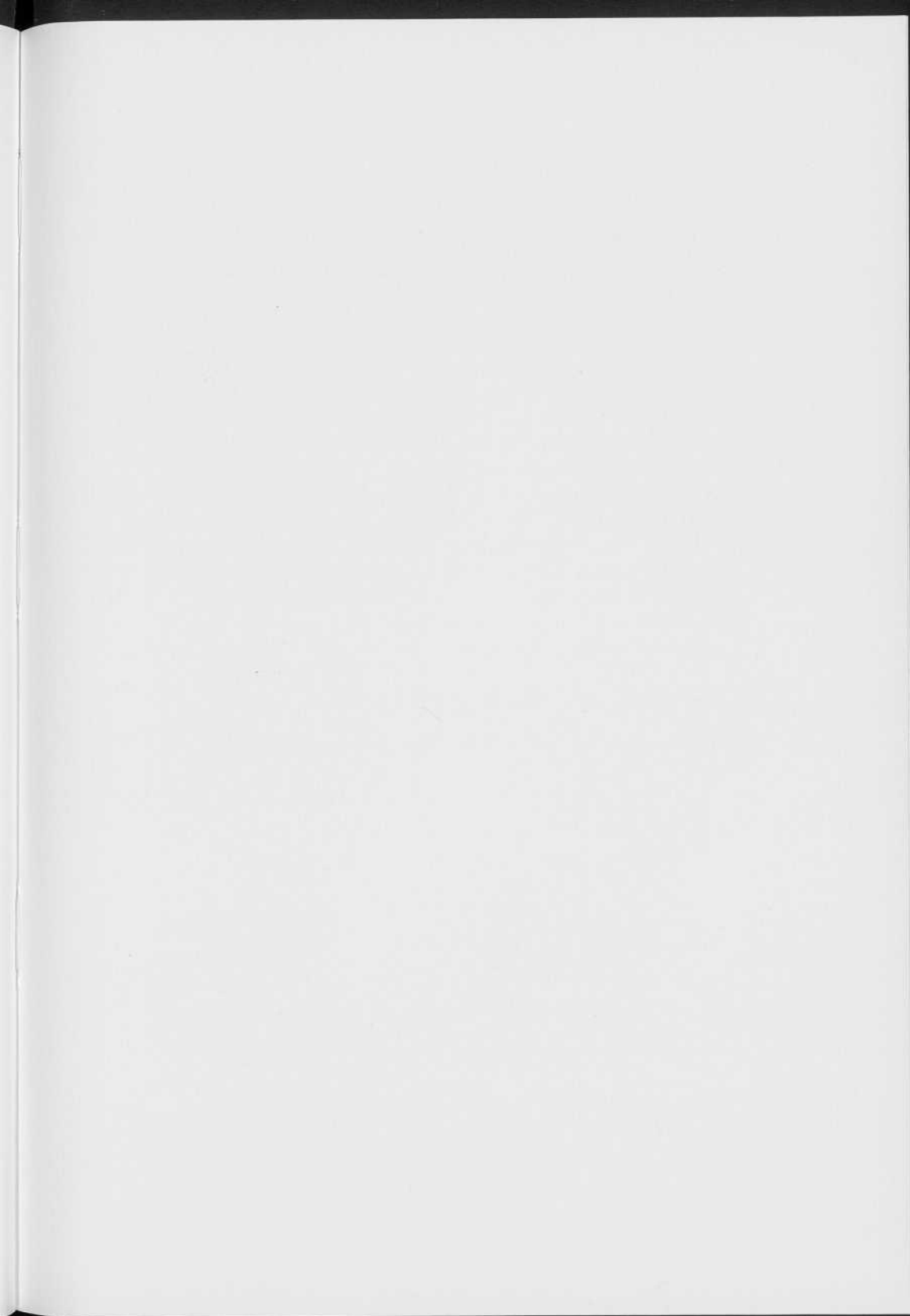
Asaka, Takekazu (1994): "O emprego do futuro do pretérito de indicativo en galego", *Studia Romanica* 27, 47-51.

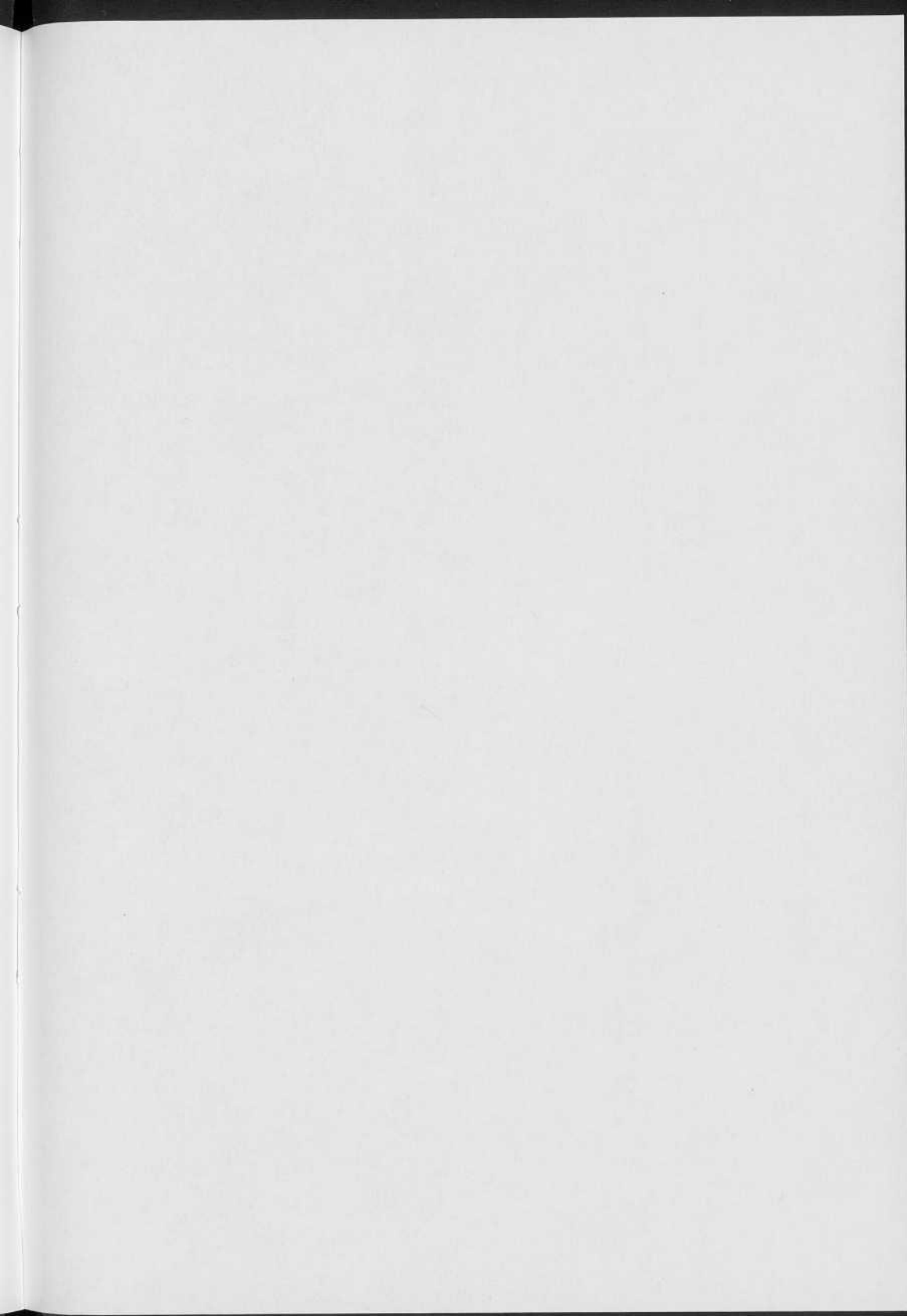
10. Os orixinais para publicación enviaranse a:

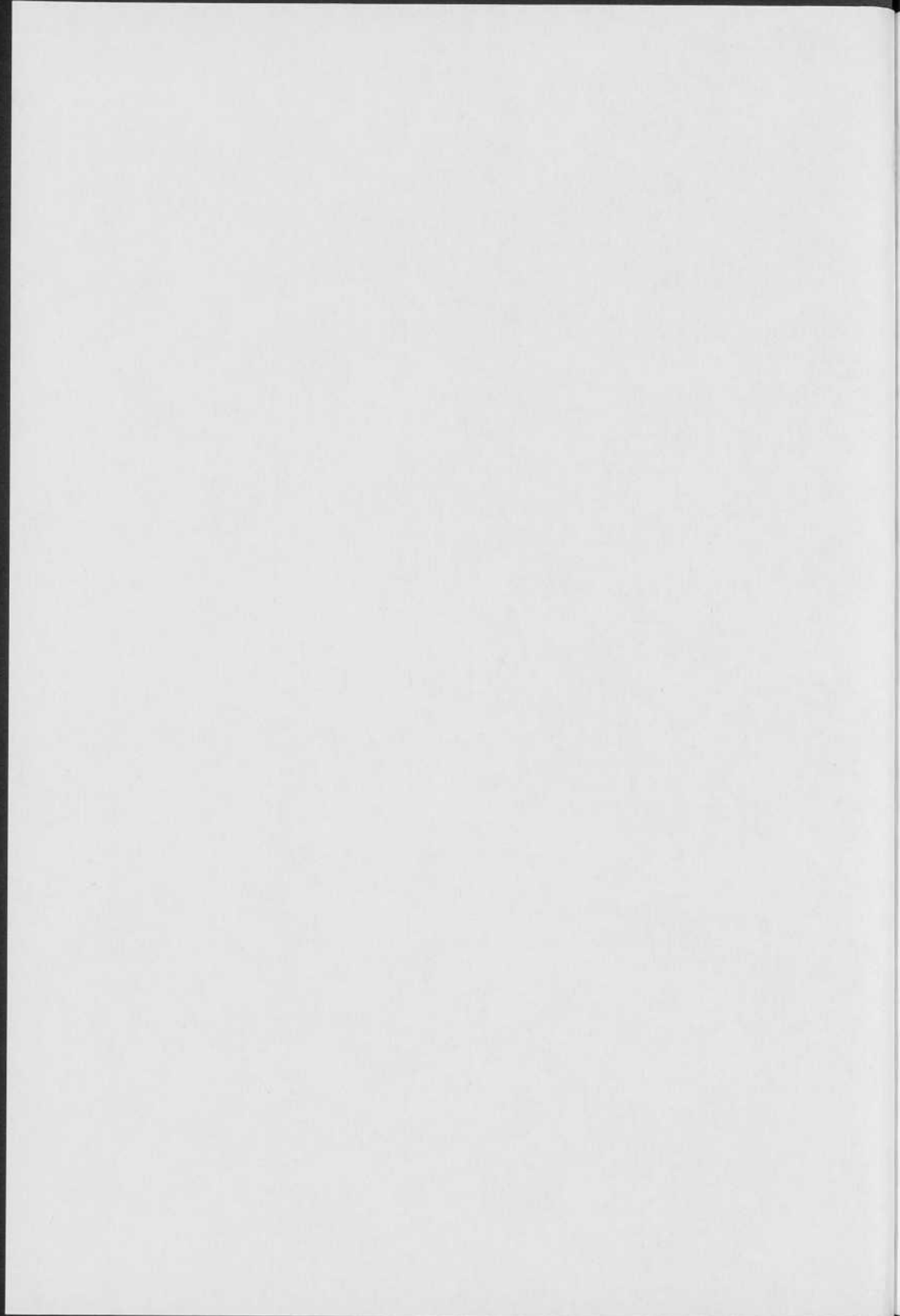
XOSÉ LUÍS REGUEIRA

Hórreo 31, 2º

15702 Santiago de Compostela

CONTIDO

- 5 F. DUBERT GARCÍA,
Os sociolectos galegos
- 29 V. FORMOSO GOSENDE e
M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ,
A normalización de
terminoloxía específica:
finca e devengar
- 55 R. MOLINOS CASTRO,
As vocais átonas finais
en galego:
estudio acústico
- 93 X. A. RODRÍGUEZ ÁLVAREZ,
Descrición acústica
das sibilantes no concello de
Cangas do Morrazo
- 111 A. B. ESCOURIDO PERNAS,
Contribución ó estudio
acústico das vibrantes

CADERNOS DE LINGUA